

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Diplomová práce

2013

Markéta Eidrnová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Markéta Eidrnová

Karel Kramář, Roman Dmowski a Rusko

Diplomová práce

Praha 2013

Autor práce: **Markéta Eidrnová**

Vedoucí práce: **Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.**

Rok obhajoby: 2013

Bibliografický záznam

Eidrnová, Markéta. *Karel Kramář, Roman Dmowski a Rusko*. Praha, 2013. 118 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce Doc. PhDr. Jiří Vykoukal, CSc.

Abstrakt

Práce představuje komparaci politických přístupů Karla Kramáře a Romana Dmowského k Rusku, respektive ruskému faktoru. Počátkem 20. století se tito dva politici z národně-demokratických kruhů nezávisle na sobě rozhodli hledat pomoc k dosažení svébytnosti svých národů v Rusku. K tomu je vedly jak objektivní důvody, jelikož Rusko se jim pro spolupráci jevilo jako nejpřijatelnější a nejvhodnější varianta, tak subjektivní pocity, jako například jejich nevráživost vůči Němcům a Německu nebo v případě Karla Kramáře náklonnost ke všemu ruskému. Ruský faktor se z jejich konceptů nezmizel ani po vzniku samostatného Československa a Polska a i nadále byl jejich trvalou součástí.

Kramář byl až do své smrti věrný své představě o budoucím demokratickém Rusku a o slovanské federaci, v jejímž čele by toto nové Rusko stálo, a nic na tom nezměnila ani bolševická revoluce. Kramář se domníval, že pouze prostřednictvím spojení s demokratickým Ruskem může být Československo trvale v bezpečí. Ačkoliv na ruský faktor kladl Kramář větší důraz než Dmowski, ani pro Dmowského neztratilo Rusko nikdy význam, i když ten po vzniku samostatného Polska postupně klesal. Nejprve v jeho představách plnilo Rusko už jen roli protiváhy Německa a posléze, kdy už podle Dmowského Německé nebezpečí opadlo, už jen funkci hráze proti nebezpečí z východu.

Abstract

The thesis introduces the comparison of political approaches of Karel Kramář and Roman Dmowski towards Russia or rather towards the Russian factor. At the beginning of the 20th century these two politicians from the national-democratic circles decided independently

of each other to look for a help in order to achieve independence of their nations within Russia. They were not lead only by objective reasons because Russia seemed to be the most acceptable and the most appropriate variant but also by subjective feelings, like for example their antagonism towards Germans and Germany itself or in case of Karel Kramář his affection for anything Russian. The Russian factor did not disappear from their conceptions even after the creation of an independent Czechoslovakia and Poland and it continued to be a permanent part of these conceptions.

Kramář was faithful to his idea of future democratic Russia and the Slavic federation headed by this new Russia and even the Bolshevik Revolution could change his mind. Kramář assumed that Czechoslovakia could only be permanently safe by the union with democratic Russia. Although Kramář laid more emphasis on the Russian factor than Dmowski, Russia did not lose its importance for Dmowski. However, the importance gradually declined after the creation of independent Poland. Russia was then only a counterweight in his imaginations, and when the German danger disappeared from the mind of Dmowski it was only a dam against a danger from the East.

Klíčová slova

Karel Kramář, Roman Dmowski, Rusko, Československo, Polsko, Národní demokracie, národ, samostatnost, neoslavismus, rusofilství.

Keywords

Karel Kramar, Roman Dmowski, Russia, Czechoslovakia, Poland, National Democracy, nation, independence, Neo Slavism, Russophilism.

Rozsah práce: 243 305 znaků včetně mezer

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu. Dále prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu a souhlasím s tím, aby byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 7. 1. 2013

Markéta Eidrnová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce Doc. PhDr. Jiřímu Vykoukalovi, CSc. za cenné připomínky, podporu a odborné vedení a vedoucímu mého diplomového semináře Doc. PhDr. Luboši Švecovi, CSc. za užitečné rady. Dále bych ráda poděkovala zejména Janu Engelgardovi z Muzea Niepodległości ve Varšavě za přínosnou konzultaci a rovněž za poskytnutí literatury.

V neposlední řadě děkuji svým rodičům za jejich podporu mého studia.

ROZŠÍŘENÉ TEZE MAGISTERSKÉ DIPLOMNÍ PRÁCE
Jméno: Markéta Eidrnová
E-mail: marketa.ei@seznam.cz
Semestr: letní
Akademický rok: 2010/2011
Obor: Ruská a východoevropská studia
Název práce: Karel Kramář, Roman Dmowski a Rusko
Předpokládaný termín ukončení (semestr, školní rok): letní semestr 2011/2012
Vedoucí diplomního semináře: Doc. PhDr. Luboš Švec CSc.
Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Vykoukal CSc.
Cíl práce: Hlavním cílem této diplomové práce je odhalení shodných a odlišných prvků myšlenek vůdců české a polské Národní demokracie, tedy Karla Kramáře (1860-1937) a Romana Dmowského (1864-1939), ve vztahu k Rusku a ruskému faktoru obecně. Bude přitom brán ohled jak na odlišné prostředí, ve kterém se jejich myšlenky utvářely, tak na odlišné historické zkušenosti českého a polského národa. Kramář i Dmowski usilovali během své politické působnosti především o dosažení co nejlepšího postavení svých národů, proto se tato práce zaměří zejména na jejich koncepce jak s pomocí Ruska dosáhnout národní svébytnosti, příp. národní samostatnosti. Pozornost bude proto věnována změnám jejich postojů po získání samostatnosti, ale také po bolševické revoluci v Rusku. Výsledkem bude rovněž celkové zhodnocení jejich proruské orientace, tedy do jaké míry je založena na osobní náklonnosti k Rusku a ruské kultuře a do jaké míry se jedná o politický pragmatismus.
Časové a teritoriální vymezení tématu Práce bude vymezena na teritoria politického a ideologického působení Karla Kramáře a Romana Dmowského, tedy v předválečné době především na území Předlitavska a ruského a rakouského záboru Polska, posléze na teritorium nově vzniklých republik československé a polské. Jelikož práce se bude zabývat ruským faktorem ideových představ Kramáře a Dmowského během jejich společenského působení, bude práce zaměřena na léta, v nichž se ruské otázky věnovali nejvíce, tedy zhruba období let 1902 - 1927, přičemž budou zohledněny rovněž jejich dřívější a pozdější názory a názorové změny. Některým obdobím spojeným s významnou historickou událostí (Slovanský sjezd 1908, první světová válka a mírová konference) pak bude věnována zvýšená pozornost.
Struktura práce a stručná osnova 1. Úvod 2. Karel Kramář, Roman Dmowski a jejich proruská orientace 2.1 Doba předválečná 2.2 První světová válka a mírová konference v Paříži 2.3 Poválečné období a jejich postoj k bolševickému Rusku 3. Rusko jako součást politických koncepcí Karla Kramáře a Romana Dmowského 3.1 Význam Ruska 3.2 Obrazy Ruska 3.3 Rusko jako politický nástroj

3.4 Odras politických koncepcí v praktickém vztahu k Rusku

4. Závěr

Po úvodu následující kapitola bude věnována politickým osobnostem Karla Kramáře a Romana Dmowského jako takovým, přičemž hlavní důraz bude kladen na vznik, vývoj a změny jejich proruské orientace. Roli zde budou hrát jak jejich osobní subjektivní zkušenosti, tak vnější okolnosti, jako je především získání národní samostatnosti Československa a Polska a bolševická revoluce v Rusku.

Další část se zaměří na konkrétní okruhy politických koncepcí Karla Kramáře a Romana Dmowského. Nejprve bude zhodnocen význam Ruska v jejich politickém myšlení, zda je pro ně jen menším zlem, nebo zda by se jejich politické koncepce bez Ruska jako ústředního faktoru zhroutily. Další část bude věnována obrazům Ruska, Rusů a ruské kultury v představách Kramáře a Dmowského - které hodnoty vnímali pozitivně a které negativně. Následovat bude podkapitola o Rusku jako nástroji politiky a politických koncepcí Kramáře a Dmowského, tedy jakým způsobem se dají dobré vztahy s Ruskem využít pro blaho národa či státu. Poslední část se zaměří na skutečnost, jak jejich představy o Rusku ovlivňovaly jejich reálný vztah k ruskému státu.

Metodologie práce:

Jako metoda práce byla vybrána komparace, resp. analyticko-komparativní metoda. Konkrétně se bude jednat o komparaci politického myšlení Karla Kramáře a Romana Dmowského, přičemž hlavní pozornost bude věnována jejich postojům k Rusům a ruskému státu (carskému, bolševickému i případnému budoucímu demokratickému). K provedení komparace bude nutné analyzovat řadu prací, článků a poznámek Romana Dmowského a Karla Kramáře, jakožto i díla pojednávající o těchto osobách. Pro lepší přehlednost práce budou jednotlivé aspekty jejich politického myšlení komparovány odděleně (v jednotlivých kapitolách a podkapitolách), přičemž v závěru práce bude uvedeno shrnutí všech zjištěných rozdílů či shod.

Prameny a sekundární literatura

Prameny:

Dmowski, Roman: 1908. Německo, Rusko a otázka Polská, Český čtenář, Praha.

Dmowski, Roman: 1988. Polityka polska i odbudowanie państwa, Instytut Romana Dmowskiego, Nowy Jork.

Dmowski, Roman: 1989. Myśli nowoczesnego Polaka, Grunwald, Warszawa.

Dmowski, Roman: 1990. Wybór pism, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.

Dmowski, Roman: 1999. Świat powojenny i Polska, Nortom, Wrocław.

Kramář, Karel: 1921. Ruská krise, Pražská akciová tiskárna, Praha.

Kramář, Karel: 1922. Pět přednášek o zahraniční politice, Pražská akciová tiskárna, Praha.

Kramář, Karel: 1926. Naše slovanství a uznání Sovětů, Praha.

Kramář, Karel: 1927. Na obranu slovanské politiky, Pražská akciová tiskárna, Praha.

Kramář, Karel: 1938. Paměti, Pražská akciová tiskárna, Praha.

Kramář, Karel: 1939. Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře, Národní nakladatelství A. Pokorný, Praha.

Sekundární literatura:

Białokur, Marek - Patelski, Mariusz - Szczepaniak, Andrzej (eds.): 2008. Roman Dmowski i jego współpracownicy, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Bílek, Jan - Velek, Luboš (eds.): 2009. Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo, Masarykův ústav a Archiv AV ČR: Historický ústav AV ČR, Praha.

Blackwood, Lee: 1990. Czech and Polish National Democracy at the Dawn of Independent Statehood, 1918-1919, In: East European Politics and Societies, Volume 4, No. 3, 469-488.

Doubek, Vratislav: 2004. Česká politika a Rusko (1848-1914), Academia, Praha.

Engelgard, Jan - Motas, Maciej: 2011. Między romantyzmem a realizmem, Biblioteczka

Myśli Polskiej, Warszawa.

Herman, Karel - Sládek, Zdeněk: 1971. Slovanská politika Karla Kramáře, Akademia, Praha.

Kawalec, Krzysztof: 2002. Roman Dmowski 1864-1939, Wrocław-Warszawa-Kraków.

Kvaček, Robert [et al.]: 2011. Karel Kramář - 150 let od narození, CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, Praha.

Lustigová, Martina: 2007. Karel Kramář: první československý premiér, Vyšehrad, Praha.

Micewski, Andrzej: 1971. Roman Dmowski. Verum, Warszawa.

Niklewicz, Konrad (ed.): 1989. Roman Dmowski 1864-1939 : w pięćdziesięciolecie śmierci, Inst. R. Dmowskiego, Londyn.

Serapionova, Jelena Pavlovna: 2006. Karel Kramarž i Rossija: 1890-1937 gody, Nauka, Moskva.

Sís, Vladimír: 1930. Karel Kramář: Život a dílo, Pražská akciová tiskárna, Praha.

Wapiński, Roman: 1980. Narodowa Demokracja 1893-1939. Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej, Wrocław-Warszawa-Gdańsk.

Wapiński, Roman: 1988. Roman Dmowski, Wydawnictwo Lubelskie, Lublin.

Archivní fondy:

Archiv Národního muzea v Praze, fond Karel Kramář.

Archiwum Romana Dmowskiego w Muzeum Niepodległości w Warszawie.

Periodika:

Czas

Čas

Kurier Poznański

Myśl Polska

Národní listy

Novoje Vremja

Przegląd Wszehpolski

Slovanské historické studie

Podpis studenta a datum:

Schváleno:

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí diplomního semináře

Garant oboru

Obsah

ÚVOD.....	2
1 KAREL KRAMÁŘ, ROMAN DMOWSKI A JEJICH PRORUSKÁ ORIENTACE	6
1.1 <i>Biografie.....</i>	6
1.1.1 <i>Karel Kramář.....</i>	6
1.1.2 <i>Roman Dmowski.....</i>	7
1.2 <i>Doba předválečná.....</i>	9
1.2.1 <i>První kontakty s tématem Ruska.....</i>	10
1.2.2 <i>Neoslavismus.....</i>	19
1.2.3 <i>V předvečer války.....</i>	28
1.3 <i>Doba válečná.....</i>	37
1.3.1 <i>Světová válka.....</i>	37
1.3.2 <i>Mírová konference v Paříži.....</i>	46
1.4 <i>Doba poválečná.....</i>	60
1.4.1 <i>Rusko v poválečných konceptech Karla Kramáře a Romana Dmowského.....</i>	61
2 RUSKO JAKO SOUČÁST POLITICKÝCH KONCEPCÍ KARLA KRAMÁŘE A ROMANA DMOWSKÉHO	79
2.1 <i>Význam Ruska.....</i>	79
2.2 <i>Obrazy Ruska.....</i>	86
2.3 <i>Rusko jako politický nástroj.....</i>	95
2.4 <i>Odraz politických koncepcí v praktickém vztahu k Rusku.....</i>	100
ZÁVĚR	106
SUMMARY.....	108
POUŽITÁ LITERATURA	110
<i>Primární zdroje.....</i>	110
<i>Sekundární zdroje.....</i>	114

Úvod

V této své diplomové práci jsem se rozhodla věnovat dvěma politikům, kteří počátkem 20. století ve svých zemích stáli v čele národně-demokratického tábora a kteří svého času svým politickým působením přiměli tyto tábory k proruské orientaci. Jak český, respektive československý národně-demokratický politik Karel Kramář, tak jeho polský protějšek Roman Dmowski během své politické kariéry usilovali o osvobození svých národů od cizí nadvlády a o dosažení co možná nejvyšších národních cílů, přičemž důležitou součástí jejich politických konceptů byl i ruský faktor. Ačkoliv počátkem svého působení v politice měli na Rusko zcela opačné názory, jelikož Kramář stejně jako většina české společnosti měl k Rusku pozitivní vztah, zatímco Dmowski, poddaný ruského cara, zastával k ruské vládě negativní postoj, postupem času se oba přiklonili k myšlence, že bude ruský stát jejich národům určitým způsobem nápomocný či užitečný v boji za svébytnost. Ruský faktor se stal trvalou součástí politických koncepcí obou politiků, přesto můžeme v jejich přístupech k Rusku najít významné rozdíly. Zatímco pro Karla Kramáře byla proruská orientace prakticky celoživotní filozofií, u Romana Dmowského po vzniku samostatného Polska jeho příklon k Rusku slábně, ovšem zcela nezaniká. Ačkoliv v obecném povědomí figuruje Karel Kramář jako iracionální rusofil, zatímco Roman Dmowski bývá většinou považován za racionálního politika, u obou mužů můžeme nalézt jak objektivní, tak subjektivní motivy jejich politických postojů, včetně těch týkajících se ruského faktoru a vztahu k ruskému státu.

Tato práce si klade za cíl kriticky zhodnotit a porovnat význam a roli Ruska v politickém myšlení Karla Kramáře a Romana Dmowského, ale rovněž zhodnotit osobní vztah k Rusku těchto politiků. Předmětem zkoumání je přístup Kramáře a Dmowského k ruskému státu, k ruskému národu a kultuře a především k Rusku jakožto mezinárodně politickému subjektu. Výsledkem práce by mělo být rovněž případné vyvrácení nebo potvrzení obecně známých tvrzení vztahujících se ke vztahu Karla Kramáře a Romana Dmowského k Rusku a rovněž vytvoření dosud neexistující komparace přístupů těchto dvou národních demokratů k ruskému faktoru. Ačkoliv v politických konceptech Kramáře a Dmowského můžeme najít daleko víc společných prvků než je jen Rusko (například jejich vztah k Německu či sympatie k fašismu) a každý z nich by si zasloužil pozornost, já jsem si jako hlavní předmět komparace vybrala ruský faktor, jelikož na ten bývá někdy autory nahlíženo poněkud jednostranně, nebo v případě Romana Dmowského bývá někdy dokonce opomíjen. V práci se proto snažím na základě komparace Kramářových a Dmowského prací a

vyjádření týkajících se některého z aspektů Ruska podat co možná nejobjektivnější a nejpravdivější obraz vztahu obou politiků k Rusku.

Jako metoda této práce byl vybrán analyticko-komparativní přístup. V rámci studie jsou vytvořeny dílčí analýzy přístupů každého z politiků k Rusku zabývající se určitým časovým obdobím nebo konkrétním aspektem ruského faktoru, přičemž tyto dílčí analýzy politických přístupů Kramáře a Dmowského jsou následně vzájemně komparovány. Právě díky komparaci mohou být v jejich pracích a vyjádřeních odhaleny a interpretovány stěžejní prvky a motivy jejich politických konceptů, v nichž hrálo Rusko významnou roli. Tato komparace má několik hlavních předmětů jako je význam a různé podoby Ruska vnímané oběma politiky, a také role Ruska jako politického nástroje a z toho vycházející praktický vztah Karla Kramáře a Romana Dmowského k Rusku. Práce se z časového hlediska zabývá celým obdobím politického působení obou mužů, přičemž pro zvolené téma je stěžejní období po přijetí proruské orientace. V případě Karla Kramáře se jedná o dobu po roce 1890, kdy se osobně s Ruskem seznámil a Rusko se stalo nejen blízké jeho srdci, ale rovněž ho začal vnímat jako z politického hlediska užitečné. U Romana Dmowského nastává období jeho proruské orientace o něco později, zhruba v polovině prvního desetiletí 20. století, avšak již v některých jeho starších pracích můžeme najít jisté náznaky změny jeho politického postoje od vůči Rusku nepřátelského ke shovívavému, jež v polském prostředí můžeme označit jako proruský. Jeho starší texty mají také zajímavou výpovědní hodnotu o jeho osobním vztahu k ruské tradici a kultuře, proto nebudou v této práci opomenuty.

Text je rozdělen do dvou kapitol, které jsou dále členěny. První kapitola je chronologická a mapuje vývoj přístupu Karla Kramáře a Romana Dmowského k Rusku v průběhu jejich politické kariéry. Jako hlavní mezník ve vývoji jejich postoje k Rusku je vymezena první světová válka, respektive vznik samostatného Československa a Polska. Kapitola je rozdělena na čtyři části. První část tvoří krátké biografie obou mužů, ostatní tři části pak celou dobu jejich působení v politice člení na tři období – na dobu předválečnou, válečnou a poválečnou, přičemž v každém tomto období je pozornost věnována především stěžejním událostem, které vztah obou politiků k Rusku utvářely nebo ovlivňovaly (například novoslovanské hnutí, pařížská mírová konference). Součástí každé z podkapitol je rovněž kritické srovnání Kramářova a Dmowského přístupu k Rusku v daném období. Druhá kapitola se soustředí na konkrétní aspekty Kramářových a Dmowského politických představ o Rusku a jeho roli v politice a na odraz těchto představ v jejich praktickém vztahu k Rusku. Nejprve je zde analyzováno, jaký význam mělo Rusko pro každého z politiků nejen v rámci jejich politických konceptů, ale i v jejich subjektivním vnímání. S tím souvisí i další část kapitoly,

kteřá se zaměřuje na různé obrazy či podoby Ruska v politickém myšlení obou politiků, ale i podkapitola, která se zabývá rolí Ruska jakožto politického nástroje k dosažení českých a polských národních cílů. Poslední část kapitoly se soustředí především na to, jak Kramářovy a Dmowského představy o Rusku ovlivňovaly jejich reálný vztah k ruskému státu. I zde jsou k dosažení lepšího obrazu o jednotlivých aspektech Kramářova a Dmowského politického vnímání Ruska přístupy a představy politiků vzájemně komparovány.

Ke zpracování této práce jsem využila množství primárních zdrojů, mezi něž patří především vlastní autorské texty Karla Kramáře a Romana Dmowského jako jsou spisy, novinové články, dopisy, ale rovněž jejich projevy. Z Kramářových autorských knih jsem využila především tituly *Ruská krise* a *Na obranu slovanské politiky*, kde se Kramář nejvíce věnoval ruské a slovanské problematice. Téma Ruska je ovšem součástí většiny jeho děl, proto je spektrum využitých Kramářových autorských textů poměrně široké. V případě Romana Dmowského jsem nemohla čerpat z tak velkého množství spisů zaměřených primárně na ruský faktor, ale přesto mu i polský politik věnoval dostatek prostoru, například v dílech *Německo, Rusko a otázka polská*, *Polityka polska i odbudowanie państwa* nebo *Świat powojeny i Polska*. Novinové články Kramáře a Dmowského použité v této práci pocházejí především z periodik *Národní listy* (Kramář) a *Przegląd Wszechpolski* (Dmowski), která byla v podstatě stranickým tiskem české a polské Národní demokracie. Většinu z nich jsem získala prostřednictvím digitálních knihoven Národní knihovny České republiky a knihoven Jagellonské a Varšavské univerzity. Řada článků těchto autorů vyšla také v nejrůznějších souborech, jako například *Hlas, který nebyl umlčen* (Kramář) nebo *Przewrót* (Dmowski). K dohledání vhodných novinových článků jsem kromě vyhledávačů zmíněných digitálních knihoven využila rovněž Výstřížkový archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR uložený v Národním archivu. Využité dopisy pocházejí většinou z edic *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář a Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, jednotlivé dopisy jsou rovněž součástí některých titulů ze sekundární literatury. Projevy obou politiků byly většinou přetištěny v denním tisku, odkud jsem z nich čerpala i já, nebo vyšly rovněž jako součást edic či výborů. Stenografické přepisy parlamentních projevů Karla Kramáře jsou dostupné rovněž ve Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovně. Jelikož většina archivních dokumentů relevantních pro téma této práce již byla publikována v edicích a jiných dílech, archivní materiály jsem využila jen okrajově, konkrétně fond Karel Kramář v Archivu Národního muzea.

Použitou sekundární literaturu tvoří monografie, sborníky a odborné články, které se věnují buďto obecně politickým postavám Karla Kramáře a Romana Dmowského, nebo

konkrétním aspektům jejich politické činnosti a života, především ruskému faktoru. Z více méně obecných politických monografií o Karlu Kramářovi jsem využila především monografii Martiny Lustigové, která je první českou moderní biografií Karla Kramáře. Neobvykle pojatá biografie německé autorky Martiny Winklerové mi byla přínosná především v otázkách hodnocení významu Ruska pro Karla Kramáře, jelikož toto téma autorka poměrně detailně rozebírá. Hojně jsem využila rovněž publikaci ruské autorky Jeleny Pavlovny Serapionové, která se zabývá konkrétně Kramářovým vztahem k Rusku, zejména jeho kontakty s ruskými politiky. V případě Romana Dmowského byly z obecných biografií použity především monografie autorů Andrzej Micewski, Roman Wapiński a Krzysztof Kawalec. Zatímco Micewski se drží klasického konceptu biografie, Wapiński už se více soustředí na hodnocení politického myšlení Romana Dmowského. Kawalcova práce, která jako jediná z těchto tří vznikla až po roce 1989, mi pak poskytla moderní pohled na danou problematiku. Kromě obecných biografických prací, respektive jejich příslušných pasáží týkajících se ruského tématu, jsem využila rovněž již tematicky úzce zaměřené monografie, odborné články a příspěvky ve sbornících. Velkým přínosem pro mě byla především práce autorské dvojice Karel Herman a Zdeněk Sládek *Slovanská politika Karla Kramáře* a také článek Zdeňka Sládka „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“. Vztahu Romana Dmowského k Rusku se nejvíce věnuje Jan Engelgard, jehož texty považuji za velký přínos pro tuto práci. Za všechny jmenujme jeho příspěvek do sborníku *Myśl polityczna Romana Dmowskiego* pod názvem „Roman Dmowski wobec Rosji“.

Zejména v případě autorských děl Kramáře a Dmowského a děl autorů blízkých jednomu nebo druhému z politiků jsem při zpracovávání zdrojů musela počítat s notnou dávkou subjektivního zabarvení, což je na jednu stranu limitující, ovšem v případě vlastních textů Kramáře a Dmowského a především jejich osobních dopisů i přínosné, jelikož ty mohou nejlépe vypovídat o skutečných názorech a představách obou mužů. Rovněž zejména české texty vydané před rokem 1989 jsou místy bohužel poplatné době, v níž vznikly, a jsou tedy částečně nepřesné nebo jednostranné, na což jsem během psaní této práce brala ohled.

1 Karel Kramář, Roman Dmowski a jejich proruská orientace

1.1 Biografie

1.1.1 Karel Kramář¹

Karel Kramář se narodil 27. prosince 1860 v podkrkonošském Vysokém nad Jizerou jako syn majitele cihelny a tkalcovny, původně vyučeného zedníkem. Byl druhým z pěti synů manželů Kramářových, ale všichni jeho bratři zemřeli už v útlém věku. Po vychození základní školy byl rodiči poslán do Prahy, kde nastoupil na prestižní Malostranské gymnázium. Po jeho dokončení se rozhodl pro studium práva a v roce 1884 získal na pražské univerzitě titul doktora práv. Ihned poté se začal věnovat politice a spolu s T. G. Masarykem² a Josefem Kaizlem založil politickou skupinu realistů. Ta se v roce 1890 spojila s mladočechy, díky čemuž mohl být Kramář o rok později zvolen do rakouské Říšské rady a v roce 1894 navíc ještě do českého zemského sněmu. V roce 1890 také Kramář uskutečnil svoji první cestu do Ruska, kde se seznámil se svojí budoucí ženou Naděždou, která ale byla tou dobou vdaná, proto ji pojal za manželku až o deset let později po jejím rozvodu. Ve Vídni se Kramář snažil prosazovat české národní zájmy. Brzy se z něj stal uznávaný politik a zastával i významné funkce jako je první místopředseda říšské poslanecké sněmovny nebo člen rakousko-uherských delegací.

Kramář se rovněž stal předním představitelem neoslovanského hnutí a jeho účast v tomto hnutí byla také jedním z důvodů jeho zatčení v roce 1915. Za údajnou protistátní činnost byl nejprve odsouzen k trestu smrti, ale později byl omilostněn. Díky této kauze byl posléze českým národem vnímán jako mučedník. Po propuštění z vězení v roce 1917 se opět zapojil do české odbojové politiky, stal se předsedou Národního výboru československého a také se zasloužil o reorganizaci mladočeské strany, která byla v únoru 1918 sloučena s dalšími menšími stranami v Českou státoprávní demokracii, později přejmenovanou na Československou národní demokracii.³ Po vzniku samostatného Československa se stal

¹ Stručná biografie Karla Kramáře např.: Martina Winklerová, *Karel Kramář (1860-1937): Představa o sobě samých, vnímání druhých a modernizace v pojetí českého národa* (Praha: Argo, 2011), 11-14; František Vencovský, *Karel Kramář: Život a dílo* (Praha: Všehrad, 1992), 7-30.

² Spolupráce s Masarykem byla ukončena už roku 1893, kdy Masaryk rezignoval na své poslanecké křeslo. Za první republiky byly mezi Kramářem a Masarykem, respektive celou hradní skupinou, četné ideové spory, ovšem ani poté si sebe navzájem nepřestali vážit.

³ Česká státoprávní demokracie vznikla sloužením stran mladočeské, pokrokové, státoprávněpokrokové a lidověpokrokové. K nim se později přidali ještě staročesi a Slovenská národní strana. Rok po svém vzniku přijala strana název Československá národní demokracie. O Československé národní demokracii více viz: Zdeněk Sládek, „Československá národní demokracie“, in *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých*

Kramář jeho prvním předsedou vlády a z této funkce také odjel jako československý zástupce na mírovou konferenci do Paříže. První československá vláda se ale nedočkala ani konce konference a s jejím odstoupením skončilo i první a také poslední působení Karla Kramáře na postu československého premiéra.

V roce 1935 byla Kramářova Národní demokracie začleněna do politického uskupení Národní sjednocení, které mělo jako celek blíže k radikální pravici, a Kramář se stal předsedou tohoto uskupení.⁴ Kvůli svým jistým sympatiím k italskému fašistickému režimu byl Kramář svými politickými odpůrci občas obviňován z inklinace k fašismu.⁵ Karel Kramář byl až do konce svého života poslancem československého parlamentu, ale již nikdy nezastával žádnou jinou státní funkci. Přesto si uchoval značný vliv na československou společnost a pro mnohé byl stále symbolem československého národa, i když jeho politická strana nepatřila k nejsilnějším. Byl rovněž považován za neoficiálního vůdce celé československé pravice. Karel Kramář zemřel 26. května 1937.

1.1.2 Roman Dmowski⁶

Roman Dmowski se narodil 9. srpna 1864 v Kamionku u varšavského předměstí Praga, tedy v tehdejší ruské zóně Polska, v části zvané kongresovka. Rodina Romana Dmowského měla sice kořeny v podleské šlechtě, obživu rodině ale zajišťovala otcova malá dlaždičská firma. Roman Dmowski byl ze sedmi dětí, z nichž se ale dožilo dospělosti jen pět. Po absolvování základní školy a gymnázia začal roku 1886 studovat přírodní vědy na Varšavské univerzitě a toto studium dokončil v roce 1891. Nicméně se rozhodl, že se bude plně věnovat politice. Vstoupil do tajné polské organizace Polská liga, která usilovala o obnovení polské státnosti, a následně se zasadil o vznik Národní ligy, jež předešlou prakticky nahrazovala.⁷ V roce 1892 byl odsouzen za účast na organizaci protestního pochodu Varšavou

zemích a Československu 1861-2004, 1. díl, období 1861-1938, ed. Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005), 593-616.

⁴ Národní sjednocení vzniklo po odchodu Národní demokracie do opozice. Národně demokratická strana chtěla prostřednictvím spojení s dalšími pravicovými silami ovlivnit větší spektrum voličů. Spojila se tedy s radikálně-pravicovými uskupeními Národní liga a s Národní fronta, přičemž součástí druhé z nich byla i Národní obec fašistická.

⁵ O vztahu Karla Kramáře k fašismu více viz podkapitola 2.4.1 nebo Martina Lustigová, *Karel Kramář: První československý premiér* (Praha: Vyšehrad, 2007), 267-274.

⁶ Podrobněji o životě Romana Dmowského např.: Ignacy Chrzanowski a Stanisław Kozicki, „Roman Dmowski: Zarys biograficzny“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, ed. Mariusz Kułakowski (Londyn: Gryf Publications Ltd., 1968), 17-90.

⁷ Polská liga (Liga Polska) vznikla roku 1887 ve Švýcarsku. Skupina jejích mladých členů včetně Romana Dmowského byla ale nespokojena s její pasivitou v otázce obnovení polské státnosti, a tak roku 1893 vytvořila novou organizaci – Národní ligu (Liga Narodowa). Ta si vzala za úkol vytvořit silný novodobý polský národ, což mělo být základem pro pozdější získání samostatnosti. Více o těchto dvou organizacích a o vývoji celého

u příležitosti stého výročí Ústavy 3. května, strávil 5 měsíců ve vězení a následně byl vypovězen mimo kongresovku. Ze svého vyhnanství na Litvě Dmowski v roce 1895 emigroval do rakouského záboru, kde pokračoval ve své politické činnosti. Po ruské revoluci roku 1905 se opět vrátil do Varšavy a následně v letech 1907-1909 reprezentoval polský národ v ruské Státní dumě, kam byl zvolen za Národně-demokratickou stranu a kde byl předsedou polské frakce. Svým smířlivým přístupem k ruské vládě se snažil získat pro Polsko autonomní postavení. V rámci snahy posunout polskou otázku na mezinárodní pole se i zúčastnil neoslovanského hnutí.

Během první světové války se snažil u dohodových mocností prosadit ideu svobodného Polska. Nejprve spoléhal zejména na Rusko, ale po jeho vojenských neúspěších odcestoval do západní Evropy, kde se snažil působit na zdejší členy Dohody. Byl v čele Polského národního výboru, díky čemuž se následně stal druhým delegátem na mírové konferenci v Paříži. Do Polska se vrátil až v květnu 1920, stáhl se z politického života a věnoval se hlavně psaní politické literatury. Kromě pár týdnů na postu ministra zahraničních věcí už nikdy nezastával žádnou státní funkci ani se nepostavil do čela žádné z národně-demokratických stran.⁸ Jeho politická aktivita se opět zvýšila po květnovém převratu roku 1926, kdy Dmowski inicioval vznik organizace Tábor velkého Polska,⁹ jejímž cílem bylo spojit pravicové síly v zemi do boje proti Piłsudského sanačnímu režimu. Ta se stala postupně organizací masového charakteru, populární zejména mezi mládeží, a Dmowski byl jejím myšlenkovým vůdcem. V závěru života se Dmowského politické názory radikalizovaly a stále větší vliv v nich měl nacionalismus a antisemitismus. Vítězství fašismu v Itálii a nacismu v Německu vítal a domníval se, že se jedná o první vlnu národních revolucí, které měly podle něj proběhnout v celé Evropě.¹⁰ Roman Dmowski zemřel 2. ledna 1939.

národně-demokratického tábora viz: Roman Wapiński, *Narodowa Demokracja 1893-1939* (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, 1980).

⁸ První politickou stranou reprezentující polskou Národní demokracii byla Národně-demokratická strana (Stronictwo Demokratyczno-Narodowe), která vznikla roku 1897. Ta byla v roce 1919 nahrazena Lidově-národním svazem (Związek Ludowo-Narodowy), který byl v roce 1928 transformován v Národní stranu (Stronictwo Narodowe).

⁹ Tábor velkého Polska (Obóz Wielkiej Polski) byl mimoparlamentní opoziční silou. Bylo to především ideově-výchovné uskupení, proto v sobě slučovalo zejména různé mládežnické organizace. Jakožto protestní organizace nabíral Tábor velkého Polska na významu zejména od 30. let díky světové krizi a stále zřetelnějším projevům nedemokratičnosti sanačního režimu.

¹⁰ Dmowski na těchto režimech oceňoval především jejich důraz na nacionalismus, o jejich zavedení v Polsku ale nestál. Více viz podkapitola 2.4.1.

1.2 Doba předválečná

Na utváření politického myšlení Karla Kramáře a Romana Dmowského mělo nepochybně velký vliv prostředí, do kterého se narodili a ve kterém vyrostli. To se týká rovněž jejich proruské orientace. Každý z nich se narodil v jiném státě, Karel Kramář v habsburské monarchii a Roman Dmowski v carském Rusku, nicméně oba byli příslušníky nevládnoucího národa, který dosud marně usiloval o určitou míru samosprávy. Pocházeli ale ze zcela odlišného sociálního prostředí. Zatímco Kramář byl jediným synem zámožného podkrkonošského stavitele, Dmowski vyrůstal v početné rodině majitele malé dlaždičské firmy na varšavském předměstí. Karlu Kramářovi jeho otec zakoupil a posléze předal výnosnou tkalcovnu, díky níž se pak nemusel starat o svou obživu.¹¹ Dmowskému oproti tomu zemřel otec, když mu bylo 20 let, a on si musel při studiu přivydělávat dáváním kondicí.¹² I později se Dmowski často potýkal s finančními potížemi, protože byl, kromě peněz za články v tisku a za vydané knihy, závislý na finančních darech bohatých mecenášů.¹³

Kramářova rodná obec Vysoké nad Jizerou byla položena na pomezí českého a německého osídlení, a tak se již od útlého dětství setkával s česko-německým soupeřením nejen na poli obchodním. Jeho vztah k Němcům ale zdá se utvrdil až jeho pobyt v německém Liberci, kde si odbyl dva roky povinné školní docházky, aby se naučil německy.¹⁴ Vliv jeho otce, velkého vlastence, stejně jako prostředí českého Malostranského gymnázia, kde později studoval, utvrdilo Kramáře v jeho silném národním a slovanském cítění.¹⁵ Roman Dmowski od druhé třídy navštěvoval plně rusifikovanou školu a rusifikaci musel čelit i na gymnáziu a později na Varšavské univerzitě.¹⁶ Všudypřítomný rusifikační tlak v tehdejší Varšavě měl trvalý vliv na negativní vztah Romana Dmowského k Rusům, který nezměnila ani jeho

¹¹ O dětství Karla Kramáře více viz např.: Vladimír Sís, *Karel Kramář: Život a dílo* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1930), 7-21.

¹² O dětství Romana Dmowského více viz např.: Roman Wapiński, *Roman Dmowski* (Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1988), 15-25.

¹³ V Dmowského dopisech známým z řad Národní demokracie se objevují četné žádosti o poskytnutí peněz nebo o půjčky.

¹⁴ Tehdy devítiletý Karel Kramář nejenom že se ocitl sám ve zcela neznámém prostředí, kde navíc se svojí počáteční nezalostí němčiny téměř nikomu nerozuměl, ale neměl ani dobré zkušenosti se svými německými vrstevníky. Ve svých pamětech uvádí tuto vzpomínku: „*Německých kamarádů jsem asi neměl, jen pamatuji, že jsem jednou uličkou nemohl chodit, poněvadž mne tam nějaký rabiátní kluk chtěl jako Čecha zbiti.*“ Karel Kramář, *Paměti* (Praha: Nakladatelství Pražské akciové tiskárny, rok neúveden), 36.

¹⁵ Jak uvádí Vladimír Sís: „*Profesoři byli vesměs dobří vlastenci, kteří utvrzovali v žactvu ducha národního a slovanského.*“ Na gymnáziu byli přítomni také příslušníci jiných slovanských národů, jako Bulhaři, Poláci a Srbové, což rovněž významně působilo na slovanské cítění žáků. Vladimír Sís, „*Přípravy do služby národu*“, in *Dr. Karel Kramář: Život – dílo – Práce vůdce národa*, ed. Vladimír Sís (Praha: Nakladatel A. Pokorný, 1936), 32.

¹⁶ Jak již bylo řečeno, Dmowski si pro studium vybral přírodovědná studia. Není zcela jasné, proč si zvolil právě toto zaměření, ač by mu určitě byla bližší historie nebo filozofie. Jedna z možností je, že právě na přírodovědných studiích nebyl tak silný rusifikační tlak a Dmowski vzhledem ke své finanční a rodinné situaci neměl možnost studovat v jiném městě. Wapiński, *Roman Dmowski*, 25-26.

pozdější politická orientace právě na Rusko. K této jeho politické orientaci, kterou je snad lepší nazývat protiněmeckou než proruskou,¹⁷ pravděpodobně pomohlo setkání s otcem jednoho jeho vrstevníka v roce 1885, který Dmowského upozorňoval na velké nebezpečí hrozící polskému národu od Němců,¹⁸ ale rovněž Dmowského otec Walenty, který se netajil svým negativním vztahem k Prusku, svého syna bezpochyby ovlivnil.¹⁹ To byly tedy první životní zkušenosti, které pomáhaly utvářet názory obou budoucích politiků, a právě toto rané období položilo základy k jejich politickému smýšlení.

1.2.1 První kontakty s tématem Ruska

Jak Karel Kramář, tak Roman Dmowski začínali svou politickou a publicistickou kariéru v 90. letech 19. století a tehdy poprvé také oba blíže specifikovali svůj vztah k Rusku a ruskému národu. Zatímco Dmowski prožil celý svůj dosavadní život v ruském záboru Polska a s ruskou realitou se setkával každý den, Kramář znal Rusko do té doby jen zprostředkovaně z literatury a vyprávění. Dmowski se pohyboval v prostředí nepřátelsky naladěném vůči Rusům, Kramář byl v Čechách vystaven vlivu populární ideje slovanské vzájemnosti, kde hrálo Rusko ústřední roli. Odlišnost prostředí, ve kterém se oba muži pohybovali, měla nemalý vliv na jejich úsudky. Přesto už v době před povstáním neoslovanského hnutí, do kterého se oba zapojili, u nich můžeme nalézt společné znaky. Jedním takovým, a bezesporu nejvýznamnějším, je jejich společná averze vůči Němcům a Německu, která především je nakonec „vehnala do ruské náruče“, tedy zapříčinila jejich politickou orientaci na Rusko.

Karel Kramář se poprvé s Ruskem blíže seznámil při své první cestě po této zemi v roce 1890, kdy v Rusku strávil několik měsíců. Měla to být původně jen jedna z jeho dalších studijních cest po Evropě, jen doplnění znalostí o dalším evropském národu.²⁰ Tato cesta ale předurčila směr celé jeho další politické orientace. Rusko v něm zanechalo hluboký dojem, zamiloval si ho stejně jako jeho obyvatele a také zde poznal svou pozdější manželku Naděždu Nikolajevnu. Kramář se od té doby stal ctitelem ruské kultury a jeho přístup k ruským otázkám byl silně emocionálně podmíněn, důkazem čehož jsou některé jeho budoucí politické

¹⁷ Ačkoliv by bylo skutečně vhodnější v případě Romana Dmowského nazývat jeho zahraničně-politickou orientaci protiněmeckou, v této práci bude používán především pojem proruská politika, protože právě Rusko jako prvek Dmowského zahraničně-politického konceptu je hlavním předmětem zkoumání této práce, respektive jeho porovnání s tímtož prvkem v zahraničně-politickém konceptu Karla Kramáře.

¹⁸ Wapiński, *Roman Dmowski*, 23.

¹⁹ Podle vzpomínek Dmowského blízké přítelkyně Marie Niklewiczowé byl jeho otec silně zasažen porážkou Francie, kterou jí roku 1871 uštěďřilo Prusko. Andrzej Micewski, *Roman Dmowski* (Warszawa: Verum, 1971), 22.

²⁰ Lustigová, *Karel Kramář*, 29.

kroky, kdy se jakožto silně emotivní člověk nechal unést svými pocity a podcenil tehdejší politickou realitu.²¹

Kramářova první cesta do Ruska byla počátkem nejenom jeho rusofilství, odvážíme-li se jeho kladný vztah k Rusku takto nazvat, ale také prohloubila jeho vztah ke slovanství. Již od mládí byl náruživým vlastencem, hájil zájmy českého národa a tradici české státnosti, ale o slovanskou problematiku se zajímal stejně jako většina tehdejší české veřejnosti jen povrchně.²² Hlavní přitom byl důraz na české národní cítění, protože jak se vyjádřil Kramářův životopisec a politický spolupracovník Vladimír Sís, „*nacionalismus a slovanství splývaly tehdy jako by v jediný cit a slovanství bylo vlastně jen jakýmsi širším pojmem nacionalismu*“²³. Slované pro Kramáře byli především protipólem Němců, ke kterým Kramář choval od dětství averzi. Významný posun nastal až s jeho cestou do Ruska. Slovanská otázka se stala nedílnou součástí téměř veškeré jeho politické činnosti a Rusko v ní hrálo ústřední roli. Ve svých dopisech z Ruska snad poprvé vyjádřil myšlenku spojení Slovanů v jednom státě, i když se to mělo týkat až vzdálené budoucnosti.²⁴ Kramář ale sám neustále opakoval, že pro něj byla vždy na prvním místě politika česká před politikou slovanskou.²⁵ Již před rokem 1890 byl Kramář členem politické skupiny realistů v čele s T. G. Masarykem, který se o slovanskou otázku zajímal a Kramáře tím velmi ovlivnil. Kramář byl toho názoru, že Rusko bude mít rozhodující vliv na budoucí řešení slovanské otázky, proto byl zároveň zklamán, že v Rusku nenašel dostatek slovanského cítění.²⁶ Stejně jako Masaryk se hlásil k austroslavistickému programu, tedy k programu spojení všech Slovanů v rámci Rakouska, a

²¹ Ibid., 101.

²² Ibid., 102.

²³ Sís, „Přípravy do služby národu“, 32.

²⁴ V dopise Masarykovi píše: „*Kdyby dnes byla slovanská otázka řešena mečem, Rusko vyhrálo a spojilo národy slovanské v mohutnou slovanskou federaci a centrální moci v ústavě federace zachovalo vliv jí příslušející, vojsko, diplomacii a společnou politiku hospodářskou, což by vliv ruský na nehotové národy slovanské velmi rychle postupoval, a možno, že by z toho byly brzo unifikace, - ovšem je otázka jestli vnitřní.*“

Jako druhou alternativu budoucího rozvoje Slovanstva uvedl další vnitřní rozvoj jednotlivých národů včetně ruského ve slovanském duchu a teprve „*pak bez bázně o sebe a s nadšením bud[ou] moci mluvit o slovanství a splýnouti ve velký celek, v němž přece nikdy více neztratí svou vlastní propracovanou individualitu. Nacionalizaci k slovanství! To pro Rusko i pro nás! – Ale to cíl desetiletí! Zatím nemluvmě mnoho o panslavismu, nýbrž každý doma pracujme – ale nezapomínejme, za čím pracujeme.*“ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 6. dubna 1890, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, ed. Jan Bílek et al. (Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005), 157.

Podobně se vyjádřil i v dopise Kaizlovi z 28. července 1890, kdy slovanství označil za „*naše ultimum refugium*“. Cit. podle: Karel Herman a Zdeněk Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře* (Praha: Akademia, 1971), 7-8.

²⁵ „*Příznám se rád, že jsem dělal politiku českou a ne srbskou. myslil jsem, že „napřed Čech a pak Slovan“ platí také pro českou politiku jihoslovanskou.*“ Karel Kramář, *Na obranu slovanské politiky* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1926), 25.

²⁶ „*Co se týče ruského slovanství, které jsem přirozeně nejvíc hledal, byl jsem hodně zklamán.*“ Kramář, *Paměti*, 237.

toho se nejspíš držel až do vypuknutí světové války.²⁷ Jeho politika ale dostala po přímém seznámení s Ruskem rusofilský nádech.²⁸

Kramář o svých dojmech z cesty po Rusku napsal sérii článků pod názvem *Dojmy z Ruska*, kterou uveřejnil v časopise *Čas*.²⁹ Kramář původně zamýšlel sepsat daleko rozsáhlejší sérii článků, ale nakonec byl vydán jen jakýsi úvod k sérii a první část, kde se autor věnuje polsko-ruským vztahům. V dalším psaní nepokračoval podle svých slov z důvodu vypsání nových voleb do Říšské rady, kdy se musel především věnovat své kandidatuře a přípravě kandidátní řeči.³⁰ Hned v úvodu článku se Kramář přiznal, že ačkoliv se snažil být objektivním pozorovatelem, jeho popis ruských poměrů musí být zcela jistě subjektivní, protože ačkoliv viděl hodně z Ruska, ještě ho zcela nepoznal a nepochopil. Češi, vyrostlí v západní kultuře, měli podle něj problém pochopit svéráznost ruského národa. Aby mohli být plnohodnotnou součástí Slovanstva, měli by nejlépe prostřednictvím slovanské literatury, zejména ruské, poznat slovanskou kulturu a společnost.³¹ Ve zbytku textu už se Kramář zaměřil jen na polsko-ruský spor, ve kterém se postavil jasně na stranu Ruska, ale zároveň některé praktiky ruské vlády vůči Polákům kritizoval, například rusifikaci škol v kongresovce. Stručně řečeno, z Kramářova pohledu se Poláci provinili nejen tím, že ústupky ruské vlády odměňovali dalšími „revolucemi“, ale také svým očerňováním Ruska po celé Evropě. Polsko-ruský spor každopádně podle Kramáře brzdí rozvoj Slovanstva a slovanské sblížení, které by mělo být založeno na sblížení hospodářském, v žádném případě ne politickém. Rusko by mělo Polákům dovolit uskutečňovat vnitřní vývoj polského národa a jazyka, čímž by prospělo celému Slovanstvu.

V devadesátých letech 19. století byl Kramář podle všeho věrný politice realistů, která ideu slovanské spolupráce pokládala především za taktický nástroj k dosažení českých aspirací v monarchii, především k dosažení větší účasti Čechů na řízení monarchie.³² A toho mělo být dosaženo spojením všech rakouských Slovanů, kteří by tak tvořili většinu nad německým živlem. Zatímco jeho oficiální projevy se nesly stále v duchu obnoveného austroslavismu, v soukromé korespondenci se objevují jeho první projevy rusofilství a

²⁷ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 7-8.

²⁸ Kramář sice už před svou první cestou do Ruska připouštěl možnost odvrácení se od austroslavismu směrem k panslavistické opoziční politice. Jednalo se ale pouze o obecně formulovanou úvahu, kterou dále nerozvedl a která pro něj neměla tehdy pravděpodobně větší význam. Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 9.

²⁹ Pro tuto práci budu využívat následující text: Strojepis *Dojmy z Ruska*, ANM, Praha, fond Karel Kramář, karton č. 50, složka *Čas 1889-1890*. Články byly uveřejněny rovněž v časopise *Čas*: Karel Kramář, „*Dojmy z Ruska*“, *Čas 6*, č. 1-2 (1890), 4-6.

³⁰ Kramář, *Paměti*, 269.

³¹ Strojepis *Dojmy z Ruska*, 1-3.

³² Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 10.

nadšení pro všeslovanskou vzájemnost.³³ Tyto rozpory by mohly být vysvětleny tak, že se Kramář v této době ještě obával vyjít se svým skutečným politickým přesvědčením na veřejnost. Ve skutečnosti byly důvodem jeho vášnivého rusofilství především soukromé cíle, čehož důkazem je, že manifestace rusofilství se objevují zejména v jeho soukromé korespondenci s jeho budoucí ženou, Ruskou Naděždou Nikolajevnou Abrikosovovou.³⁴ Pozdější Kramářova velká angažovanost v novoslovanském hnutí by mohla poukazovat na změnu jeho politických názorů, na jasný příklon k představě spojení všech slovanských národů.³⁵ Nesmíme ale zapomínat, že ani v době vrcholícího neoslavismu se Kramář pokud známo nikdy veřejně nevyslovil pro spojení Slovanů v jednom státě, pod jedním panovníkem a naopak Kramářovým hlavním požadavkem bylo sblížení Rakouska s carským Ruskem. Nešlo mu přitom ani tak o sblížení politické jako spíše o navázání úzkých hospodářských kontaktů a o kulturní sblížení, jehož součástí měla být dokonce povinná výuka ruštiny na středních školách v Rakousku.³⁶ Je tedy zároveň málo pravděpodobné, že by se již na přelomu století odklonil od austroslavismu, i když se Kramář snažil později své příznivce o tomto přesvědčit.³⁷ Přestože se stal Kramář velkým milovníkem ruské kultury a prakticky všeho ruského, jeho politické postoje na přelomu století směřovaly především k dosažení českých národních cílů, nikoli ruských nebo slovanských. O tom svědčí i zaměření jeho dvou rozsáhlejších prací z tohoto období, tedy *České státní právo* a *Poznámky o české politice*.³⁸

Kramářův poněkud nekritický a subjektivně zabarvený přístup k Rusku a k ruskému carismu z posledního desetiletí 19. století byl počátkem nového století, a zejména pak po revoluci roku 1905, nahrazen střízlivějším hodnocením ruských poměrů. Kramář se přiklonil k představě Ruska jako konstituční monarchie, státu demokratického a slovanského, který dá svým národům určitou míru samostatnosti. Uvědomil si ale také, že Rusko trpí nedostatkem

³³ Vratislav Doubek, *Česká politika a Rusko (1848-1914)* (Praha: Academia, 2004), 220.

³⁴ Jejich budoucí svazek Kramář ve svých dopisech povyšoval na úroveň vyššího poslání, jehož cílem mělo být spojení v jejich osobách dvou slovanských národů a zplození syna, který by se poté stal vůdcem Slovanstva. Kramář chtěl pravděpodobně těmito slovy Abrikosovovou, tehdy ještě vdanou za významného ruského podnikatele a matku čtyř dětí, přimět k rozvodu a k přesídlení do Čech. Zároveň jeho mysticizování jejich svazku mělo být omluvou pro rozvedení desetiletého manželství. Ibid., 216-217.

³⁵ O neoslavismu a Kramářově účasti v tomto hnutí viz níže.

³⁶ Lustigová, *Karel Kramář*, 102.

³⁷ Např. ve svých pamětech Karel Kramář napsal: „*Jak málo jsem byl vyznavačem „austroslavismu“, je nejlepším důkazem má politika v delegacích i mé novoslovanství.*“ Kramář, *Paměti*, 232.

³⁸ Karel Kramář, *České státní právo* (Praha: Edvard Beaufort, 1896); Karel Kramář, *Poznámky o české politice* (Praha: Bursík & Kohout, 1906). V „Poznámkách“ Kramář opět potvrzuje, že nehodlá zájmy českého lidu obětovat ve prospěch Slovanstva a proto se neodvrátí od „pozitivní politiky“ vůči Rakouskému státu: „*Máme vzhledem k novým, fundamentálním změnám ve Slovanstvu, vzhledem k odůvodněnému očekávání, že Rusko a ruská politika stane se slovanštější, a že osud Poláků přestane být věčně krvácející ranou na slovanském těle, vzdáti se všech nadějí na změnu vnitřní politiky rakouské a všechny naděje soustřediti na obrozující se Slovanstvu? Myslím, že by politika taková neodpovídala zájmům českého národa.*“ Kramář, *Poznámky o české politice*, 57.

vlastní tradice a kultury, což má neblahý vliv na ruskou inteligenci, která není ještě zralá a schopná praktické politiky, proto by se zatím neměla ujímat moci. Kramář ale ani tehdy nepochyboval o tom, že Rusku patří významné a stálé místo v mezinárodních vztazích a v čele Slovanstva.³⁹

Roman Dmowski byl na rozdíl od Karla Kramáře v počátcích své politické aktivity jasně naladěný proti Rusku, respektive carskému režimu, čehož důkazem je i protestní pochod Varšavou u příležitosti stého výročí Ústavy 3. května, který Dmowski zorganizoval, za což byl později i uvězněn.⁴⁰ O ruském národu také neměl příliš vysoké mínění. Pokládal Rusy za národ asijského typu s nedostatkem společenské organizace a národní soudržnosti. Tento svůj názor poprvé konkrétněji vyjádřil ve svých článcích o ruské škole, které na přelomu 19. a 20. století uveřejnil v časopise *Národní Ligy Przegląd Wszechpolski*, jenž vycházel v rakouské Haliči.⁴¹ V těchto článcích, publikovaných pod pseudonymem R. Skrzycki,⁴² Dmowski upozorňoval na problematiku školství v ruském záboru Polska, které začalo být po lednovém povstání roku 1863 silně rusifikováno a začalo vyvíjet negativní vliv na polskou mládež.

Špatné stránky ruské školy vyzdvihoval především v prvním článku z roku 1895, kde kritizoval nejenom striktní užívání ruštiny na úkor polštiny na školách, ale také upozorňoval na podle svého soudu špatné výukové metody, nepřiměřené tresty a rovněž na špatnou úroveň ruských učitelů a jejich často nemorální chování. Stejně jako v Dmowského pozdějších pracích je i v tomto textu ústředním motivem dobro a budoucnost polského národa. Koncem století Dmowski ještě neměl vytvořenou svoji teorii polského národního osvobození ve spolupráci s ruským státem a zaměřoval se především na kritiku polské vlády a na dílčí požadavky polského národa v kulturní a jazykové otázce.

V dalším článku o školství v ruském záboru z roku 1896 se ale Dmowski pustil i do kritiky samotných Poláků, respektive více než neduhů ruského školství si všiml nedostatků domácí výchovy soudobé polské mládeže, která potom byla příliš zhýčkaná, přecitlivělá a pasivní. Tuto skutečnost ještě umocňoval vliv ruské školy na polskou mládež. Škola se podle Dmowského snažila mladé Poláky nejen rusifikovat, ale také z nich vychovat lidi bez samostatného úsudku a bezmezně věrné carovi. Proto se také zbavovala těch nejnadanějších

³⁹ Lustigová, *Karel Kramář*, 101-107.

⁴⁰ Micewski, *Roman Dmowski*, 31.

⁴¹ Zbigniew Opacki, „Wizerunek Rosji w publicystyce politycznej Romana Dmowskiego do 1914 roku“, *Przegląd Humanistyczny* 34, č. 12 (1990): 65.

⁴² Roman Dmowski (pod pseud. R. Skrzycki), „Ze studiów nad szkołą rosyjską w Polsce“, *Przegląd Wszechpolski* 1, č. 14-23 (1895); Roman Dmowski (pod pseud. R. Skrzycki), „Młodzież polska w zaborze rosyjskim“, *Przegląd Wszechpolski* 2, č. 1-10 (1896).

žáků. Dmowski i v tomto článku opět ostře kritizoval ruské učitele, které označoval jako neotesané barbary.⁴³ Tehdy dvaatřicetiletý Dmowski, absolvent ruské školy, nejspíš vycházel i z vlastních zkušeností. Otázkou ale je, do jaké míry byl v tomto ovlivněn obecnou nevraživostí vůči Rusům a zda ve svém hodnocení ruského školství záměrně neuváděl jen ty nejhorší příklady. Dmowského prvotní vztah k Rusům byl každopádně veskrze negativní.

Podobný dojem na čtenáři zanechává i Dmowského první rozsáhlejší dílo *Myśli nowoczesnego Polaka* vydané v roce 1904,⁴⁴ a to i přesto, že se zde již objevuje náznak Dmowského politické koncepce, která bývá označována jako proruská. Politik zde především poukazyval na výhodné podmínky pro budování polské společnosti právě v ruském záboru, jelikož ruská státní správa byla podle něj příliš slabá na to, aby v tom Polákům mohla účinně bránit. Poláci měli usilovat o zlepšení svého postavení v říši systematicky, ale pozvolna, bez projevů agresivity vůči státní moci.⁴⁵ Dmowski přitom ve svých úvahách vycházel z geopolitického konceptu střídání jednotlivých civilizací, podle něhož i Rusko bude jednou nahrazeno jinou civilizací, resp. státem, a tímto státem by pak mohlo být i Polsko, pokud ovšem bude mít dostatečně silně vyvinutou občanskou společnost.⁴⁶

Série Dmowského článků pod názvem *Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej*,⁴⁷ která vyšla v roce 1905, prakticky na výše uvedený text navazovala a doplňovala ho s tím rozdílem, že zde už se Dmowski věnoval pouze ruskému tématu. V textu hodnotil soudobý stav ruského státu a zamýšlel se nad jeho budoucností, ale také zde uvedl svou vlastní charakteristiku Ruska. Zabýval se především asijskými a německými vlivy na utváření tehdejšího vládního systému. Dmowski ve své charakteristice Ruska nepřijímal žádné zjednodušené a jednostranné soudy. Odmítal Rusko označovat jako „*młodý slovanský stát, svěží a v rozkvětu, stojící na silné tradici skrývající se v ruském lidu*“, a stejně tak nesouhlasil se zarytými kritiky Ruska, kteří ruský národ označovali jako „*finsko-mongolskou hordu hrozící zničením celé evropské civilizace*“.⁴⁸ Rusko bylo podle Dmowského v podstatě státem asijského typu vyznačujícím se despotismem, přičemž tvůrci nemorálního a cynického vládního systému byli ale Němci, kteří měli od dob Petra I. ve vládnoucích vrstvách převažující vliv. S nástupem nové ruské inteligence do státní správy se z ruské vládní politiky

⁴³ Dmowski, „Młodzież polska w zaborze rosyjskim“, *Przegląd Wszechpolski* 2, č. 9 (1896): 199.

⁴⁴ V tomto textu budu využívat následující vydání: Roman Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka* (Warszawa: Spółeczne Wydawnictwo „Grunwald“, 1989).

⁴⁵ *Ibid.*, 38-40.

⁴⁶ *Ibid.*, 92-93.

⁴⁷ Roman Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 1-6 (1905).

⁴⁸ Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 1 (1905): 25.

začala pomalu vytrácet její německá důslednost a řád a objevila se dezorganizace a nedbalost. Rusové totiž neměli s řízením státu žádné zkušenosti a hlavně neměli žádnou svoji vlastní politickou tradici. Nejasnost politických cílů pak vede ve vládě k častým změnám politických koncepcí a k chaosu. Dmowski se domníval, že Rusko dříve či později čeká období anarchie, ze kterého ho vyvede až vytvoření specificky ruské politické koncepce, přičemž to bude možné pouze v případě decentralizace carského impéria nebo v případě jeho okleštění do hranic dávného moskevského carství. Tak či tak Rusko ztratí své dosavadní velmocenské postavení, možná navždy. Dmowski odmítal, že by v Rusku přetrvala jakákoliv tradice dávné slovanské státnosti a naopak pokládal ruský stát za výtvar cizích vlivů.

Státně-politická koncepce Ruska a její historický vývoj se od tohoto okamžiku stala jedním z důležitých témat většiny Dmowského prací. V době, kdy byla většina Polska pod ruským zábořem, bylo Dmowského cílem zajisté také zdůvodnění nutnosti decentralizace státu, tedy zejména udělení autonomie Polsku. Již zde se projevil Dmowského pragmatický přístup k otázce Ruska, ale i k otázce minulosti, přítomnosti a budoucnosti Polska. Po přečtení zmíněných textů lze Romana Dmowského jen stěží označit za romantického snílka nebo nacionalistického fanatika. Jeho úsudky a koncepce byly v této době založeny na vcelku logických úvahách a politické obratnosti.

Dmowski se do kritiky charakteru ruského státu pustil v napjaté revoluční době započaté v lednu 1905 a své názory dokonce v květnu 1907 pronesl i v ruské Státní dumě. Za příčinu politického teroru v zemi označil „asijského ducha ruských vlád“, kdy vláda ničí všechny své protivníky jen proto, že ti uvažují jinak než vláda.⁴⁹ Své názory na Rusy jako národ (resp. Dmowski užívá pojem *rasa*) a na charakter ruského státu v podobném duchu opakoval rovněž v knize *Niemcy, Rosya i kwestya polska*, kterou začal sepsávat na podzim 1907, a vydaná byla koncem roku 1908.⁵⁰ Zde ale především upozornil na nebezpečí, které polskému národu hrozí od Německa. Zatímco Rusko nebylo schopné Polsko rusifikovat,

⁴⁹ „Tymczasem system rządów w Rosji przeniknięty jest duchem azjatyckim... Państwowość azjatycka polega na tym, ażeby zniszczyć wszelkiego przeciwnika wewnętrznego... Cóż może powiedzieć na to przeciwnik rządu? On powiada - potrzeba zniszczyć rząd! - jest to jedyna odpowiedź, której się można spodziewać.“ Dmowski se konkrétně zmínil i o Polácích a o následcích, které na tomto národě zanechala ruská nadvláda, zejména pak ruské školství: „Prześladowano nas nie tylko za to, że byliśmy wrogami rządu, ale nawet za to, że myśleliśmy inaczej, aniżeli rząd. Przecież nas zsyłano na Sybir za to, że czytaliśmy naszych poetów. Czyż nie może wyhodować się idea terroru wśród ludzi, którzy prześladowani są za to, że myślą inaczej? Przodkowie nasi, w odpowiedzi na ten ucisk, robili powstania. Myśmy nauczyli się cierpliwości i nie poszliśmy ich śladem. Ale część naszego pokolenia, wychowana w szkołach rządowych, chwyciła się terroru i w naszym kraju. Jest to podarunek rosyjskiego systemu rządowego.“ „Mowa w Dumie“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, ed. Mariusz Kułakowski (Londyn: Gryf Publications Ltd., 1968), 343-344.

⁵⁰ V tomto textu budu využívat následující vydání: Roman Dmowski, *Niemcy, Rosya i kwestya polska* (Lwów: Towarzystwo wydawnicze, 1908). V češtině vyšla též zkrácená verze knihy upravená J. Rozvodou: Roman Dmowski, *Německo, Rusko a otázka polská*, uprav. Jaroslav Rozvoda (Praha: Eduard Grégr a syn, 1908).

Německo bylo ve své germanizaci polských území úspěšnější. Pokud by ale byla kongresovka⁵¹ osvobozena od národního útisku a Poláci se zde mohli samostatně národně rozvíjet, byl by tímto podpořen i odpor Poláků z německého záboru proti germanizaci.⁵² Dmowského negativní vztah k ruskému státu mu tedy ani v nejmenším nezabránil, aby Rusko zahrnul do svých politických koncepcí jako jednoho z nejdůležitějších činitelů. A naopak jeho politická orientace nic nezměnila na jeho hodnocení ruského státu a ruského národa.⁵³ I když v této době už, pokládal Dmowski za úhlavního nepřítele Polska Německo, ani jemu ani ostatním členům Národní demokracie to nezabránilo v kritice Ruska.⁵⁴ U Rusů neboli tzv. Moskalů či Velkorusů podle Dmowského převládal vliv asijských „barbarských“ civilizací, proto se u tohoto národa vyskytoval sklon k teroru a ničení výdobytků evropské civilizace. Dmowski tvrdil, že ho ruský národ jako takový nezajímá, pokud ovšem jeho osud nesouvisí s osudem Poláků,⁵⁵ a pokládal ho za civilizačně nižší úroveň než národ polský.⁵⁶ Rusy Dmowski ve svých soudech nikdy nešetřil, a proto je s podivem, že bývá někdy označován za rusofila.

Podle Romana Wapińskiego v této době nevyplývaly z Dmowského úvah ještě zcela jasné závěry, a tudíž ani jeho politická orientace ještě nebyla plně specifikována.⁵⁷ Už v době před přelomovým revolučním rokem 1905 můžeme ale v Dmowského textech najít alespoň náznaky jeho pozdějších propracovaných konceptů. Například už v roce 1903 Dmowski vyslovil názor, zda by nebylo lepší, aby země pod německým zábořem přešly pod vládu ruského cara, čímž naznačil svou pozdější orientaci na sloučení polských záborů v rámci Ruska.⁵⁸ K tomuto názoru nejspíš došel díky tomu, že stále větší pozornost věnoval nebezpečí

⁵¹ Tímto výrazem bývá označována část ruského záboru Polska, která v letech 1815-1832 tvořila Polské království, jež bylo oficiálně spojeno s Ruskem pouze personální unií. Polská autonomie byla nicméně poté omezena a nakonec zcela zrušena a územní celek byl přejmenován na Nadvislanský kraj. Výraz kongresovka, stejně jako výraz Polské království se ale pro označení území bývalého autonomního území používal i nadále. Jelikož se tyto pojmy vyskytují prakticky v každé literatuře věnující se tomuto období, budou použity i v této práci.

⁵² Dmowski, *Německo, Rusko a otázka polská*, 38.

⁵³ Opacki, „Wizerunek Rosji...“, 74.

⁵⁴ Wapiński, *Roman Dmowski*, 171.

⁵⁵ Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, 89.

⁵⁶ Ibid., 77.

⁵⁷ Wapiński, *Roman Dmowski*, 172.

⁵⁸ „Dlatego nie możemy powiedzieć, czy w pewnych warunkach nie uznalibyśmy za korzystne przejścia tych ziem [polské země pod německým zábořem – M. E.] nawet pod panowanie rosyjskie.“ Roman Dmowski, „Nasze stanowisko wobec Niemiec i Rosji“, in *Pisma: Tom III: Dziesięć lat walki* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1938), 157.

Hlavním a dlouhodobým cílem Romana Dmowského a celé Národní ligy byla podle vyjádření z roku 1901 polská samostatnost, tedy plná státní a národní suverenita. Tento cíl ale sestával ze dvou dílčích cílů – ze sjednocení polských zemí a ze získání státní nezávislosti. Poláci proto měli souběžně usilovat o dosažení obou těchto dílčích cílů. Až později se Dmowski rozhodl, že lepší bude nejprve záboř sloučit a až poté docílit

germanizace v německém záboru, a zároveň předvídal hlubokou krizi v Rusku, která by dávala Polákům šanci na uskutečnění svých národních cílů.⁵⁹ Je to také jedna z prvních zmínek o možnosti propuknutí konfliktu mezi záborovými mocnostmi, jenž by musel nutně proběhnout, aby mohly být polské zábory sloučeny. V témže roce můžeme najít rovněž první náznaky smířlivého postoje Národní demokracie k ruské vládě,⁶⁰ jelikož Národní liga tehdy díky Dmowskému přijala program, v němž poprvé za svou existenci neprohlásila polskou samostatnost svým hlavním politickým cílem.⁶¹

Kramář i Dmowski byli ve svých názorech na ruský národ a ruský stát do velké míry ovlivněni svými osobními pocity, které vycházely z jejich osobních zkušeností. Zatímco Dmowski musel čelit rusifikaci a národnostnímu útisku ze strany ruské vlády, a proto byl ve svém hodnocení Ruska více skeptický a negativistický, Kramář neměl příliš možnost na vlastní kůži pocítit tyto negativní stránky věci a naopak byl ve svém hodnocení Ruska ovlivněn láskou ke své ženě a především její zásluhou také k ruské kultuře a „široké ruské duši“. Toto období, kdy se s ruskou otázkou teprve seznamovali a které můžeme orientačně ukončit vznikem neoslavistického hnutí, resp. porevolučními reformami v carském Rusku, zahájil Dmowski jako nepřítel všeho ruského, a ačkoliv jeho osobní názory se ani potom nezměnily, později se smířil s přítomností ruského faktoru a s nutností ruský stát takticky akceptovat. Kramář naopak počátkem 90. let cítil přirozené sympatie ke všemu slovanskému a po seznámení s Ruskem se na čas stává nekritickým rusofilem, aby se v závěru období stal poměrně objektivním pozorovatelem Ruska, které je podle něj nejdůležitějším hráčem slovanského sblížení.

Když odhlédneme od subjektivního zabarvení, které oba autory vedlo k vyzdvihování nebo naopak opomíjení některých otázek, ve své podstatě si byly jejich postoje podobné. Oba kritizovali přístup ruské vlády k menšinovým národům, zejména k Polákům. Nesouhlasili ani s polskou povstaleckou politikou, kterou pokládali za produkt tradiční polské šlechtické kultury, jejímiž kritiky oba politici byli.⁶² Ani jeden z nich také

nezávislosti Polska. Roman Dmowski (pod pseud. Narodowiec) „W naszym obozie. Listy do przyjaciół politycznych. VII.“, *Przegląd Wszechpolski* 7, č. 7 (1901): 421.

⁵⁹Dopis R. Dmowského Z. Miłkowskému z 1. ledna 1903, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 245.

⁶⁰ Tzv. politika rozumné dohody. Viz níže.

⁶¹ Micewski, *Roman Dmowski*, 65.

⁶² Kramář stejně jako Dmowski odmítal povýšeneckou tradici polské šlechty, která během polských povstání zcela nerealisticky usilovala o obnovení polské státnosti v dřívějších hranicích Polského státu. Zatímco Kramář polská povstání pokládal za neopodstatněná, jelikož ruská vláda činila Polákům ústupky a dokonce se podle něj situace v zemi po rozboru zlepšila, Dmowski se domníval, že povstání byla především utopií, jelikož obnovení polské státnosti se nedalo očekávat a povstání musela být poražena, protože neměla podporu široké polské

neměl vysoké mínění o organizačních schopnostech Rusů, i když se jejich kritiky lišily svou intenzitou. A v neposlední řadě, oběma šlo především o dobro jejich vlastních národů, nikoli o dobro Ruska.

V jejich tehdejších postojích ale existovaly i vážné rozpory. Dmowski například v této době vůbec neuvažoval o využití Slovanstva pro dosažení polských národních požadavků, což byla naopak hlavní složka Kramářovi proruské politiky. Kramář také prorokoval Rusku téměř věčné postavení velmoci a velkou roli v mezinárodní politice, zatímco Dmowski předpokládal odchod Ruska z velké mezinárodní politiky.

1.2.2 Neoslavismus

Idea slovanské jednoty se snad poprvé objevila v 17. století paralelně u Čecha Bohuslava Balbína a Chorvata Juraje Križaniće, přičemž Križanić vytvořil úplně první program slovanské vzájemnosti. Mezi Slovany začala být idea slovanské vzájemnosti všeobecně rozšířena od první poloviny 19. století a popularitu si získala hlavně v Čechách (Kollár, Palacký, Šafařík). Slavjanofilství či panslavismus měl různé podoby v závislosti na jeho hlasateli, pohyboval se od představ o kulturní pospolitosti Slovanů (Kollár) až po ideu všeslovanského impéria pod vedením Ruska (Križanić, Štúr).⁶³ Po dočasném útlumu nastala v 70. letech po událostech na Balkáně a po rusko-turecké válce další vlna slavjanofilství, kterou byl zasažen rovněž mladý Karel Kramář. Sympatie ke slovanství ho neopustily ani později, ba naopak, protože to byl právě on, kdo se v roce 1908 postavil do čela obnoveného slovanského hnutí – neoslavismu. Ačkoliv se občas můžeme setkat s tvrzením, že Kramář sám byl iniciátorem tohoto hnutí, a on sám se také za otce neoslavismu prohlašoval,⁶⁴ nebylo tomu tak. A není tedy ani pravdou, že myšlenku o obnovení slovanského hnutí vnuknul Kramářovi Dmowski, ač to Dmowski později tvrdil.⁶⁵

veřejnosti, ale byla prakticky samostatnou akcí šlechty, která byla od zbytku společnosti zcela izolovaná. Viz např. Strojopis Dojmy z Ruska; Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*.

⁶³ O panslavismu a jiných slovanských hnutích viz např.: Miloš Weingart, *Slovanská vzájemnost: Úvahy o jejích základech a osudech* (Bratislava: „Academia“, 1926); Václav Černý, *Vývoj a zločiny panslavismu* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995); Jelena Pavlovna Serapionova, *Karel Kramář i Rossija: 1890-1937 gody: idejnyje vozzrenija, političeskaja aktivnost', svjazi s rossijskimi gosudarstvennymi i obščestvennymi dejateljami* (Moskva: Nauka, 2006), 70-84.

⁶⁴ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 86.

⁶⁵ „Uprosiłem jednego z ludzi, stojących po za naszym obozem, ażeby pojechał do Kramarza i zapewnił go, iż gdyby chciał dać inicjatywę do zbliżenia się i porozumienia narodów słowiańskich w celu współdziałania w pracy cywilizacyjnej i gospodarczej i wspólnej obrony przeciw postępowi wpływów niemieckich – my weźmiemy żywy udział w tej akcji. ... Kramarz bez wahania zdecydował się dać inicjatywę i stanąć na czele akcji. I to by początek neoslawizmu.“ Roman Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa* (Warszawa: Muzeum Niepodległości i ZP Grupa Sp. z o.o., 2008), 86.

Ve skutečnosti podnět k organizaci všeslovanského hnutí přišel z Ruska, i když návrhy k obnovení tradice slovanských sjezdů se objevily i v Čechách. Počátkem 20. století zaktivizoval svoji činnost Petrohradský slavjanofilský dobročinný spolek, jehož cílem byla „*podpora rozvoji slovanské vzájemnosti a duchovní jednotě Slovanů a Ruska*“.⁶⁶ Tento nový, vůči ostatním Slovanům vstřícný kurz byl iniciován ruskou vládou, která začala podporovat nejrůznější slovanské aktivity i v zahraničí. Sbližování slovanských národů probíhalo také prostřednictvím pravidelných sjezdů slovanských novinářů a byl podán i návrh na zorganizování všeslovanské uměleckoprůmyslové výstavy, jejíž realizace byla ale z důvodu rusko-japonské války a následné revoluce odložena.⁶⁷ Asi tak od roku 1906 se v ruských intelektuálních kruzích debatovalo o možnosti svolání slovanského sjezdu a v roce 1907 profesor oděské univerzity A. A. Borzenko slíbil, že organizaci sjezdu finančně podpoří, a ujal se i dalších organizačních záležitostí, včetně zkontaktování zástupců jednotlivých slovanských národů.⁶⁸ Po poradách v Petrohradě v květnu roku 1908 se následně v červenci téhož roku konal v Praze první přípravný sjezd. Ten byl v podstatě vyvrcholením celého obnoveného slovanského hnutí, pro které se ujal název neoslavismus. O dva roky později se ještě konal druhý přípravný sjezd v Sofii, který již jasně ukázal bezvýslednost novoslovanského hnutí, jehož problémem byla především propast mezi „*ideálem slovanské jednoty a realitou konfliktů mezi národy a mezi státy*“.⁶⁹ Náplní neoslavismu byla kulturní a hospodářská spolupráce slovanských národů, zatímco politická spolupráce byla z konceptu hnutí zcela vyloučena. Koneckonců politické sblížení Slovanů nebylo přáním ani ruské, ani rakouské vlády, proto by jen těžko mohlo být akceptováno.⁷⁰

Čeští politici v čele s Karlem Kramářem se ujali organizace přípravného sjezdu v Praze.⁷¹ Pro Kramáře to byla slibná příležitost jak dostat sebe a svou stranu na výsluní. Mladočeši utrpěli v říšských volbách roku 1907 porážku a jejich vůdce usoudil, že právě slovanská idea, která zrovna dostávala nové impulzy, by mohla být cestou zpět do čela české a rakouské politiky.⁷² Navíc se také vytrácela naděje na reformy uvnitř Rakouské říše, hlavně

⁶⁶ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 76.

⁶⁷ Ibid., 76-78.

⁶⁸ Ačkoliv byl Borzenko v organizaci sjezdu velmi iniciativní, slíbenou finanční podporu 100 tisíc rublů nikdy neposkytl. Doubek, *Česká politika a Rusko*, 240.

⁶⁹ Winklerová, *Karel Kramář*, 130-131.

⁷⁰ Ruský ministerský předseda vyjádřil projektu slovanského sjezdu podporu, ale pod podmínkou, že bude proveden v duchu „*kulturních a dobročinných cílů*“. Podobně se vyjádřil i rakouský ministr zahraničních věcí Aehrenthal, který snahu sblížení Slovanů hodnotil kladně, ovšem jen v případě sblížení pouze „*na poli kultury a smírného soužití*“. Doubek, *Česká politika a Rusko*, 240-242.

⁷¹ Karel Kramář se stal v pořadí druhým předsedou přípravného výboru, který se staral o organizační záležitosti sjezdu. Stalo se tak v květnu 1908 po smrti prvního předsedy Josefa Herolda. Lustigová, *Karel Kramář*, 107.

⁷² Doubek, *Česká politika a Rusko*, 239.

v jazykových otázkách. Kramářovo vysněné spojení všech Slovanů uvnitř monarchie, a tedy získání slovanské většiny v Říšské radě, spolu s jejich úzkým navázáním na Rusko by tak mohlo zlepšit postavení všech Slovanů v říši a uskutečnit tak Kramářovu představu slovanského Rakouska. Ovšem vzhledem k tomu, že rakouští Němci by něco takového jen těžko připustili, neměla tato Kramářova představa reálný základ. Ačkoliv z některých Kramářových textů a dopisů z této doby vyplývá, že si pohrával s myšlenkou spojení všech Slovanů do jedné říše pod vedením Ruska, cílem jeho neoslavismu toto rozhodně nebylo. Ne v dané době.⁷³ Kramář přizpůsoboval své ideje aktuální situaci a vždy na prvním místě stály zájmy českého národa. Ještě v době vrcholícího neoslovanského hnutí stále věřil v Rakousko a v to, že pro Čechy je nejvýhodnější setrvání v této monarchii a v jejím rámci bojovat o co nejlepší postavení českého národa.⁷⁴

Jak již bylo řečeno, neoslavismus v Kramářově pojetí⁷⁵ počítal pouze s kulturní a hospodářskou spoluprací mezi Slovany. Mezi hlavní cíle sjezdu patřila například organizace všeobecné slovanské výstavy v Moskvě, zřízení Slovanské banky a samozřejmě také organizace prvního regulérního (nikoli přípravného) všeslovanského kongresu v Moskvě roku 1911.⁷⁶ Kramář jako hlavní cíle neoslavismu označoval především spojení Slovanstva proti hrozbě ze strany Německa, která ohrožuje všechny slovanské národy stejně intenzivně, protože Slovanstvo je podle něj „*jedním velkým organismem, jehož životnost jest ohrožena, když uschne jedna nebo druhá větev jeho, že utrpí Rus, když v boji s germanismem podlehne Polák, že by utrpěli Poláci i Rusové, kdybychom my Čechové nedovedli vyplniti historických úkolů přední stráže slovanské a že my trpíme všichni, oslábne-li veliká, mocná Rus*“.⁷⁷ Všechny Slovanské národy by si měly být rovny a neměly by utlačovat jeden druhého,

⁷³ V Kramářových úvahách se sice trvale objevovala alternativa existence českého národa bez spojení s Rakouskem přesně podle slavné Palackého věty „*byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm*“, nicméně jednalo se o čistě teoretickou úvahu, měla to být až ta nejkrajnější možnost, kdyby veškeré jiné pokusy o zlepšení postavení Čechů v monarchii selhaly. Potom se mu jako nejlepší řešení jevílo začlenění Čechů do velké slovanské říše. Kramář se např. vyjadřoval takto: „*Naši povinností je, udělati průlom do staré zdi vídeňské němčící politiky – a rozvoj věci půjde železnou silou dál! Nepodaří-li se to, pak ovšem nezbude nám nic, než vši silou pracovati na vnitřním sílení našeho národa, tak, abychom bez všeho lehkomyšlného optimismu mohli věřiti slovům Palackého, a spoléhati na konec na mohutnou, netušenou ještě sílu nového Slovanství, rodícího se na rozvalinách ruské autokracie . . .*“ Kramář, *Poznámky o české politice*, 60.

⁷⁴ Doubek, *Česká politika a Rusko*, 236-237.

⁷⁵ Jelikož byl ale Kramář předsedou přípravného výboru a stál tedy v čele organizace sjezdu, byl to právě on, kdo především utvářel oficiální směřování neoslavismu. Byl také všeobecně považován za hlavního strůjce novoslovanských aktivit. Za neoslovanskou doktrínu je pak považován jeho zahajovací projev Přípravného slovanského sjezdu v Praze, který pronesl 12. července 1908 a který je ovšem pojat dosti obecně.

⁷⁶ O dalších úkolech, které si přípravný sjezd vytyčil, např. Doubek, *Česká politika a Rusko*, 243; Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 85.

⁷⁷ „Zahajovací proslov Dra K. Kramáře na Slovanském sjezdu v Praze 12. července 1908“, in *Karel Kramář a Slovanstvo*, ed. Sergej Germanovič Puškarev a Vladimír Pavlovič Šapilovskij (Praha: Ruský spolek válečných invalidů v ČSR, 1937), 8.

jednotlivé národy musí být silné, aby všechny spolu mohly čelit společnému nepříteli.⁷⁸ Za tím účelem bylo nutné smířit Rusy a Poláky. Smír mezi Poláky z ruského záboru a vládnoucími ruskými vrstvami byl ale pro Kramáře pravděpodobně důležitý z jiného důvodu, chtěl tak získat na svoji stranu haličské Poláky. Polské hlasy v Říšské radě, které se počítaly za provládní a bránily tak utvoření slovanské většiny, pro něj měly asi větší váhu než ideál smíru mezi bratrskými národy.⁷⁹ K dosažení většího vlivu Slovanů v říši mělo přispět také sblížení Rakouska s Ruskem, a proto byl i tento cíl Kramářovi politické koncepce součástí neoslavismu.⁸⁰

Kramářovo novoslovanské období se kupodivu vyznačovalo jeho zvýšenou kritičností k Rusku a zejména k ruské formě vlády. Kramář si byl totiž vědom toho, že pro úspěšnou hospodářskou a kulturní spolupráci mezi Slovany je nezbytná hluboká reforma ruské správy a přístupů ruských politických stran k ostatním slovanským národům v říši, především pak odstranění polonofobie. Jeho idealizovaná představa Ruska ale žila dál, a to především v jeho ženě Naděždě. Té také v dopise z roku 1908 píše: „*Přece jen Rusko mám nejradši, když v Tobě je objímám.*“⁸¹

Kramář později tvrdil, že se s Rakouskem definitivně rozešel už v srpnu 1908, kdy byla Rakouskem anektována Bosna a Hercegovina, a veškeré své naděje už vkládal pouze v Rusko a Slovanstvo.⁸² Už dříve také prý myslel na Slovanstvo bez Rakouska.⁸³ Pravdou je, že už v roce 1906 se seznámil s konceptem slovanského svazu, jehož autorem byl jeho pozdější ruský důvěrník, publicista v ruských vládních službách Svatkovskij.⁸⁴ Tento koncept ho bezpochyby zaujal, ale pravděpodobně neuvažoval o možnosti uskutečnění tohoto nerealistického plánu. Byl odpůrcem revolucí a válek, a proto nemohl podporovat ani rozpad Rakouska, ke kterému by jiným než násilným způsobem nemohlo dojít.⁸⁵ Kramář nebyl revolucionář a i přes jeho slovanské nadšení u něj opět zvítězila racionalita, tedy loajalita vůči

⁷⁸ Ibid., 7-9.

⁷⁹ Podle ruského politika Miljukova bylo právě toto hlavním a jediným skutečným cílem Kramáře v rámci novoslovanského hnutí a vše ostatní byla jen zástěrka. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 142.

Kramářovi se sice podařilo přimět Poláky k účasti na pražském sjezdu, ale tím polsko-ruské antagonismy nezmizely. Napětí mezi ruskými vládními vrstvami a jejich polskými podřízenými bylo jedním z důvodů neúspěchu neoslavanského hnutí.

⁸⁰ Doubek, *Česká politika a Rusko*, 244.

⁸¹ Winklerová, *Karel Kramář*, 130.

⁸² Sís, *Karel Kramář: Život a dílo*, 209.

V jedné ze svých přednášek o zahraniční politice zase tvrdí, že definitivně a navždy se s Rakouskem rozešel po vypuknutí světové války. Rozpory v pozdějších interpretacích jeho politických rozhodnutí a názorů jsou dosti časté. Karel Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1922), 57.

⁸³ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 16.

⁸⁴ Jeho slovanský svaz měl být v podstatě unii států osídlených slovanskými národy, přičemž jedním z nich by mělo být i slovanské Rakousko. Jednotlivé národy by přitom měly autonomii a neslovanským etnikům, která by tento svaz pohltit, by byla zajištěna rovnost. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 161-162.

⁸⁵ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 21-22.

Rakousku. Ani po neúspěchu neoslavismu se ale neobrátil zády k myšlence rakousko-ruské spolupráce a doufal, že ke konfliktu mezi těmito mocnostmi nedojde.⁸⁶ Snad ale proto, že situace nasvědčovala opaku, přišel nakonec politik se staronovou alternativou, s konceptem všeslovanské federace.

Neoslovanské hnutí bylo první a také poslední příležitostí ke spolupráci mezi Karlem Kramářem a Romanem Dmowským. Kramář to později komentoval, že „*Dmowski byl jediný Polák, s kterým jsem se opravdu sblížil. Ale také to skončilo úplným rozchodem. Ovšem to bylo až v Paříži, když se jednalo o Těšín.*“⁸⁷ Později se tedy ještě setkali na mírové konferenci v Paříži, jejich názory a aspirace už se ale radikálně rozcházely. První setkání pravděpodobně proběhlo v květnu 1908 na poradě slovanských poslanců Říšské rady s poslanci ruské Státní dumy, kdy byl Kramář nadšen Dmowského projevem, ve které prohlašuje, že Poláci se beze všech podmínek přidávají k slovanskému hnutí a budou společně bojovat proti germanismu.⁸⁸ Dmowski ale svoji prorusky orientovanou politiku, nebo lépe řečeno své smíření s Ruskem a s ruskou státní mocí v rámci svého úsilí o národní osvobození Poláků, zahájil již téměř o 3 roky dříve. Už na podzim 1905, kdy téměř celý ruský zábor Polska, stejně jako vlastní Rusko, bylo v generální stávce, Dmowski vyjádřil jednoznačný nesouhlas se zapojením Poláků do této stávky. Podle něj jen oslabovala jak polské hospodářství, tak polské šance na prosazení národních požadavků, tedy především autonomie pro Polské království.⁸⁹

Své představy o podobě polské autonomie vykreslil v novém programu Národní demokracie pod názvem *Stanowisko Stronnictwa Demokratyczno-narodowego w chwili obecnej z podzimu 1905*, kdy se Dmowski vrátil do kongresovky po několikaletém pobytu v rakouské Haliči. Hlavním úkolem autonomie mělo být zajištění samostatného polského národního vývoje v kulturní, společenské a politické oblasti. Kongresovka měla mít svůj Sejm a samostatnou administrativu ve věcech nepodléhajících celostátním institucím, přičemž hlavní důraz Dmowski kladl na požadavek okamžitého zavedení polštiny jako úředního a

⁸⁶ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 36.

I Kramář ale uměl taktizovat. V dopise Svatkovskému z roku 1909 konstatoval, že podle jeho mínění je rusko-německý konflikt blíže, než se domnívali. Proto i on ve svých koncepcích možnost konfliktu přece jen bral v úvahu. Podle Serapionové počítal jak s minimálním ziskem v podobě rakousko-ruského sblížení, tak s maximálním v podobě slovanské federace v čele s Ruskem, což by se ovšem neobešlo bez válečného konfliktu celoevropských rozměrů. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 165-166.

⁸⁷ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 28.

⁸⁸ „*V boji tom (s germanismem) přirozenými našimi spojenci jsou národové slovanští, dávno již bojující s germanismem a jako mi od Němců utiskováni. Jich věci jsou našimi... Pro nás, opakují, slovanské věci jsou našimi vlastními bez všelijakých podmínek a výminek.*“ *Národní listy*, 17. června 1908.

⁸⁹ Krzysztof Kawalec, *Roman Dmowski* (Warszawa: Editions Spotkania, 1996), 110.

vyučovacího jazyka v kongresovce.⁹⁰ Autonomie nemělo být dosaženo revolucí, ale naopak prostřednictvím jednání s ústřední mocí, i když prakticky jen díky revoluci v říši si mohli Poláci dělat naděje na ústupky ze strany ústřední moci.⁹¹ Dmowski se rozhodl využít příležitosti, kdy část Poláků v nastalém chaosu začala na ruskou vládu pohlížet jako na svého ochránce a kdy se jako vyjádření nesouhlasu s demonstracemi řízenými socialisty, a tedy různonárodního složení, začaly tvořit spontánní pochody národovců.⁹² Navíc po říjnovém manifestu mohli mít Poláci své zástupce v ruské Státní dumě, a tak Dmowski inicioval provádění tzv. politiky rozumné dohody, která vešla ve známost jako *polityka ugodowa* a měla vést k získání autonomie pro Polské království.

Národní liga zorganizovala počátkem listopadu 1905 vyslání zástupců všech polských politických táborů k ministerskému předsedovi Wittemu s politickým programem, který žádal zřízení ústavodárného shromáždění pro Polské království.⁹³ Tehdy byl ale carem vyhlášen v Polském království výjimečný stav a polská delegace, která se tehdy nacházela už v Petrohradě, se rozhodla k Wittemu nejít. Dmowski, který byl rovněž v delegaci, se ale rozhodl promluvit si s premiérem sám.⁹⁴ V tomto rozhovoru Dmowski vznesl požadavek na zavedení místní polské správy v kongresovce, což premiér razantně odmítl.⁹⁵ Dmowski ale dál pokračoval ve své *ugodové politice*, v únoru 1907 byl zvolen do druhé a v listopadu téhož roku potom do třetí Dumy, kde stál převážně na straně ruské vlády, pokud se ovšem nejednalo o polské záležitosti. Polský klub byl tedy jakousi konstruktivní opozicí, ale Dmowski chtěl svou činností v parlamentu také upozornit mezinárodní společenství na polskou otázku.⁹⁶ Podle vzpomínek Dmowského spolupracovníka Kiniorského se už v této době Dmowski řídil

⁹⁰ Roman Dmowski, „Stanowisko Stronnictwa Demokratyczno-narodowego w chwili obecnej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 11-12 (1905). Část o autonomii viz také: Roman Dmowski, *Wybór pism* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1990), 153-160.

⁹¹ Dmowského postoj k revoluci byl trochu rozporuplný. Uvědomoval si, že jen revoluce může oslabit ruskou vládu natolik, aby byla ochotná přijmout polské autonomistické požadavky, ale zároveň revoluce v samotné kongresovce ohrožovala aktivizaci a jednotný směr polské společnosti, což bylo zase podmínkou pro převzetí moci v ruském záboru Poláky. Přenesení ruské revoluce i do kongresovky tedy neodmítal, ale pouze pod podmínkou, že do ní Poláci půjdou jako jednotná společnost bez vnitřních třídních antagonismů. Odmítal tedy stávky dělníků a jiných vrstev polské společnosti, které podle něj pouze ohrožovaly místní hospodářskou situaci. Zároveň se podle Dmowského měla Národní demokracie orientovat na ruské opoziční síly prosazující ústavní pořádky, jelikož právě ony by z revoluce mohly vyjít jako vítězné a následně převzít vládu a uskutečnit federalizaci říše. Tomu by ale předcházelo období anarchie, kterému by se Polské království vyhnulo právě díky schopnosti polské společnosti zorganizovat se, čímž by vládu přiměla udělit Polákům autonomii. Dmowski, *Wybór pism*, 156-160.

⁹² Kawalec, *Roman Dmowski*, 111.

⁹³ Micewski, *Roman Dmowski*, 116.

⁹⁴ Wapiński, *Roman Dmowski*, 163-164.

⁹⁵ Dmowski svůj rozhovor s premiérem prezentoval v listu *Gazeta Polska* v roce 1907, č. 30-42. Witte se prý vyjádřil, že nemůže dát do rukou Poláka vládu nad zemí, kde je umístěna třetina ruské armády. „Rozmowa z Wittem“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 326.

⁹⁶ Wapiński, *Roman Dmowski*, 167.

svým politickým konceptem, ve kterém počítal s budoucím vznikem samostatného polského státu, k čemuž by mohlo dojít pouze po válečném střetnutí Ruska a Německa, z nějž Rusko vyjde jako vítězné. Jistou roli zde hrály tedy také již zmíněné obavy z Německa a z německé expanze, která by budoucí vznik polského státu znemožnila. Proto bylo nutné stát na ruské straně, což ale ani tehdy nijak nemírnilo Dmowského kritiku vůči ruské vládě. Razantně ale odmítal stále častější návrhy uvnitř Národní demokracie postavit se do opozice i vůči ruskému státu.⁹⁷ V rozporu s uvedeným tvrzením je ale Dmowského vyjádření v knize *Německo, Rusko a otázka polská*, kde Dmowski odmítl možnost obnovení samostatného polského státu.⁹⁸ Koniorského tvrzení ale i tak mohlo být pravdivé, jelikož Dmowski si v tomto všeobecně dostupném textu nemohl dovolit říci to, co mohl svěřit svým kolegům a také jeho představa budoucího polského státu se mohla vztahovat až ke vzdálené budoucnosti.

Snaha přenést polské záležitosti i na mezinárodní scénu ho motivovala také k účasti na novoslovanském hnutí. V Petrohradě v květnu 1908 například prohlásil: „*Spása polského národa za nynější politické konstellace závisí na moci a velikosti Ruska, protože Německo postupuje proti Polákům s největším nepřátelstvím.*“⁹⁹ Je ale možné, že tento krok nebyl jen další alternativou, jak dosáhnout polských národních cílů, ale Dmowski tehdy už možná úplně přestal věřit, že Polské království vůbec někdy získá v Rusku autonomii, a proto se začal snažit o přenesení problému na mezinárodní fórum. Už v roce 1907 údajně během jednání polského poslaneckého klubu o možné podobě autonomie prohlásil: „*Polsko bude dříve nezávislé, než Polské království získá autonomii.*“¹⁰⁰ Polsko-ruská otázka měla být přenesena na všeslovanskou úroveň, čímž by byla ruská vláda nucena zacházet s Poláky jako se sobě rovnými. Navíc by tak Poláci získali v ostatních Slovanech spojence, jelikož rovnost mezi národy byla základem novoslovanské myšlenky.¹⁰¹ Dmowski chtěl ruské vládě ukázat polskou sílu, když upozorňoval na historickou roli Polska jako ochránce Evropy proti nebezpečí z Asie, a naznačoval, že se Poláci vzdají ozbrojeného boje a revolucí. Přitom doufal, že tento krok bude oceněn ústupky ze strany ruské státní správy. V tomto duchu se

⁹⁷ „Ze wspomnień Kiniorskiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 356.

⁹⁸ Dmowski, *Německo, Rusko a otázka polská*, 78.

⁹⁹ „Petrohradské přípravy pro slovanský sjezd“, *Národní listy*, 30. května 1908.

¹⁰⁰ „Ze wspomnień Harusewicza“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 345.

Pochybnosti ohledně možnosti získání autonomie v Dmowského textech objevují již dříve. V dopise plukovníkovi Miłkowskému z 9. dubna 1906 například charakterizuje revoluční situaci v Polském království, kde národně demokratické síly musí bojovat jak s vládním útlakem, tak se socialistickým hnutím, takto: „*Taka jest charakterystyka naszego położenia. Walka z dwiema anarchjami – i rządową i socjalistyczną. Końca nie widzimy: rządu w kraju nie ma. Moskale już nie są zdolni go stworzyć (ich panowanie jest teraz prawie wyłącznie okupacją wojskową) i nam go stworzyć nie pozwolą, autonomii nie dadzą. Przynajmniej nie dadzą takiej, jakiej nam potrzeba.*“ Dopis R. Dmowského Z. Miłkowskému z 9. dubna 1906, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 331.

¹⁰¹ *Ibid.*, 158.

nesly Dmowského projevy na květnovém jednání v Petrohradě a na pražském přípravném sjezdu neoslavistů v roce 1908.¹⁰² Nicméně tato taktika Dmowskému nevyšla, Rusko nebylo ochotné přenést polskou otázku na všeslovanské fórum a nehodlalo nijak ustupovat polským požadavkům. Situaci ještě zhoršil spor o chelmskou gubernii¹⁰³ a Dmowski díky své angažovanosti v neoslovanském hnutí ztrácel na popularitě, protože v Polsku byla ještě živá vzpomínka na výbojný ruský panslavismus, a tak si zde neoslavismus moc příznivců nenašel.¹⁰⁴ Ještě na schůzce výkonného novoslovanského výboru v Petrohradě v květnu 1909 Dmowski demonstroval svou věrnost slovanské jednotě. Vyostření situace ohledně chelmské gubernie ale mělo za následek, že na druhý přípravný sjezd v Sofii roku 1910 už polská delegace nepřijela.¹⁰⁵

Není zcela jasné, zda Dmowski skutečně věřil v ústupky ze strany ruské vlády. Jeho starší výroky,¹⁰⁶ kde vyjádřil svůj pesimismus ohledně získání autonomie Polska, svědčí spíše o nedůvěře ve zlepšení postavení Poláků v Rusku. Je možné, že během své účasti v neoslovanském hnutí už sázel pouze na mezinárodní společenství a věrnost Rusku měla být jen pojistkou pro případ rusko-německé války.¹⁰⁷ Každopádně je nepravděpodobné, že by ho myšlenka slovanské spolupráce nějak osobně zasáhla, i když ani v pozdější době význam novoslovanského hnutí nepodceňuje. Snad by i mohlo významně přispět k řešení polské otázky, nicméně, jak se Dmowski vyjádřil, byla tato iniciativa pomocí agentů ruské vlády rozbita.¹⁰⁸ Ačkoliv i Kramářův přístup k neoslavismu byl z velké části účelový, u českého politika snadno najdeme upřímné projevy nadšení pro slovanskou vzájemnost.

Příčin neúspěchu novoslovanského hnutí bylo hned několik. Především byla poněkud naivní představa, že všechny slovanské národy se shodnou na jednotných cílech Slovanstva. Individuální národní požadavky to nedovolily a jednotlivé národy nebyly ochotny své národní aspirace obětovat ve prospěch Slovanstva. Jak napsal Karel Kramář v dopise Svatkovskému v dubnu 1909, „*Slované tak ukázali ještě jednou, že se s nimi nedá počítat – v kritickou chvíli*

¹⁰² Wapiński, *Roman Dmowski*, 180-181.

¹⁰³ Ruská vláda rozhodla o vyloučení lubelské a siedlecké gubernie z Polského království. Tyto gubernie byly následně sloučeny do gubernie chelmské a přičleněny ke generální gubernii kyjevské. To se setkalo s velkým odporem Poláků, kteří tento krok označovali jako tzv. čtvrté dělení. Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 33.

¹⁰⁴ Andrzej Garlicki, „Relacja Dmowskiego o Lidze Narodowej“, *Przegląd Historyczny* 57, č. 3 (1966): 440.

¹⁰⁵ Herman Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 32-33.

¹⁰⁶ Viz pozn. 100.

¹⁰⁷ Kawalec, *Roman Dmowski*, 128.

¹⁰⁸ Roman Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1937), 175.

Iniciátorem byl podle Dmowského premiér Stolypin, který pověřil ruské nacionalisty připojením se k novoslovanskému hnutí a jeho dezorganizováním. Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 87.

couvnu...¹⁰⁹ První přípravný sjezd v Praze se nesl ve slavnostním duchu a více než otázkám slovanské spolupráce se delegáti věnovali slavnostním recepčním a prohlídkám pražských pamětihodností.¹¹⁰ Sofijský sjezd se zase vyznačoval malou účastí delegátů a úplnou absencí Poláků, z Rusů se ho účastnili převážně reakční slavjanofilové a soustředil se jen na balkánské problémy.¹¹¹ Nepodařilo se splnit prakticky žádný ze zadaných úkolů. Ránou zejména pro Srby a rakouské Slované byla i anexe Bosny a Hercegoviny,¹¹² pro Poláky zase odloučení chelmské gubernie od Polského království. Jak Kramář, tak Dmowski se pokusili vyjednat odložení Sofijského sjezdu na pozdější dobu, až se trochu urovnají rusko-polské spory, nicméně o tom nechtěla bulharská strana ani slyšet.¹¹³ Kramář byl tímto vývojem zklamán, ale i přesto se dál snažil novoslovanské hnutí ještě nějak oživit, respektive nepřestal usilovat o posílení slovanského vlivu v rakouské politice. Proti Dmowskému a jeho novoslovanství se postavil jeho vlastní politický tábor a Dmowski rezignoval na práci v poslaneckém klubu i na poslanecký mandát. Jeho politika se setkala s nepochopením.¹¹⁴ Novoslovanské hnutí skončilo dříve, než se vůbec skutečně začalo realizovat. Daleko vážnější problémy, kterým musely slovanské národy čelit, odlišné cíle zúčastněných a vzájemné spory nedaly šanci na pokračování projektu kulturní a ekonomické spolupráce Slovanů, ale to neznamená, že myšlenka všeslovanské spolupráce zcela zanikla. Neoslavisté nebyli přece první, ale ani poslední, kdo se touto ideou zabýval. Otázkou je, nakolik byla představa všeslovanské spolupráce vůbec reálná.

Jak už bylo řečeno, novoslovanská epizoda byla jediným obdobím, kdy si byli Karel Kramář a Roman Dmowski názorově blízcí a kdy spolu dokonce spolupracovali. Pro oba se jednalo o významnou kapitolu jejich politického života. Neoslavismus ani jeden z nich nepodceňoval a dokonce v něj vkládali velké naděje a ani později, kdy byl neoslavismus považován jen za utopistický pokus o oživení všeslovanské vzájemnosti, se k němu nepřestali hlásit. Oba politici se domnívali, že konec novoslovanství nebyl zapříčiněn jeho špatným a nerealistickým programem, ale na jeho pád měly vliv jiné faktory. Důvodem, proč se Kramář

¹⁰⁹ Cit. podle: Doubek, *Česká politika a Rusko*, 246.

¹¹⁰ Srov. Program pobytu delegátů slovanských národů při přípravném sjezdu slovanském ve dnech 12. až 17. července 1908 v Král. hlav. městě Praze, ANM, Praha, fond Karel Kramář, karton č. 96, složka Všeslovanský sjezd v Praze 1908.

¹¹¹ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 34.

¹¹² Karel Kramář se zasadil o podporu anexe mladočechy v Říšské radě. Učinil tak na základě tvrzení rakouského ministra zahraničních věcí Aehrenthala, že anexe byla schválena Ruskem. To ale nebylo tak docela pravdou, nicméně Kramář tomuto argumentu uvěřil a to ho stálo také ztrátu podpory části jeho příznivců. Kramář se později horlivě snažil svoje tehdejší rozhodnutí ospravedlnit. Viz např. Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 26-27.

¹¹³ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 149.

¹¹⁴ Micewski, *Roman Dmowski*, 163.

a Dmowski v neoslavismu angažovali, byla především snaha přiblížit se k dosažení národních aspirací Čechů, resp. Poláků prostřednictvím přenesení české a polské otázky na mezinárodní scénu a vyhranění se vůči nebezpečí pangermanismu. Tak chtěl Kramář dosáhnout v Rakousku slovanské převahy a tím vydobýt lepší životní podmínky pro svůj národ, tak chtěl i Dmowski dosáhnout autonomie či samostatnosti Polska, ať už by k tomu došlo prostřednictvím ústupků ruské vlády, nebo v důsledku rusko-německého konfliktu. Ačkoliv ani jeden z nich nebyl zastánce války, do jisté míry s rusko-německým konfliktem počítali, přičemž Dmowski byl spíše než Kramář ochotný přistoupit na tuto možnost. Hlavní rozdíl v jejich přístupu k neoslavismu vidím především v tom, do jaké míry si tito politici novoslovanství idealizovali. Zatímco Kramáře skutečně těšila představa kulturního propojení Slovanstva a zrála v něm i myšlenka o všeslovanské říši, Dmowski neměl na nic z toho ani pomyslení a jeho přístup byl založen na čistě politické kalkulaci.

1.2.3 V předvečer války

Poslední roky před vypuknutím první světové války se nesly ve znamení úpadku prestiže obou politiků. Příčinou byla především jejich aktivita v novoslovanském hnutí, které prakticky ničeho nedosáhlo, ale také s ním spojené projevy loajality vůči vládám Rakouska a Ruska, které se setkaly s negativním přijetím značné části veřejnosti. Kramářovi mnozí nemohli odpustit, že schválil anexi Bosny a Hercegoviny Rakouskem.¹¹⁵ Chtěl tento svůj „prohřešek“ odčinit, a proto se v těchto letech více než dříve angažoval v balkánské politice. Stejně jako Dmowski i Kramář v tomto období pokračoval v loajální politice vůči vládě, i když toto tvrzení na první pohled vyvrací existence projektu ústavy slovanské říše, který Kramář sepsal několik týdnů před vypuknutím světové války. U Romana Dmowského se ovšem více než loajalita v jeho politice projevovala pasivita, ze které byl tento politik vytržen až celoevropským konfliktem.

Kramář později prohlašoval, že anexi Bosny a Hercegoviny padly veškeré jeho naděje ohledně sblížení Rakouska s Ruskem, jelikož Rakousko bylo již neodvratně připoutáno k Německu.¹¹⁶ Přesto se ale ještě o několik let později opět pokoušel o zvýšení vlivu Slovanů

¹¹⁵ Jako důvod Kramář kromě oklamání Aehrenthalem uváděl i snahu zvýšit počet Slovanů na Říšské radě. Kramář také požadoval, aby byla anektovanému území přiznána plná politická práva. Tím by byla anexe podle jeho názoru v podstatě ospravedlněna, jelikož obyvatelé Bosny a Hercegoviny by tak získali mnohem více práv, než jakými disponovali dříve.

¹¹⁶ Kramář vysvětloval, že Rusko v době bosenské krize nenapadlo Rakousko vojensky z důvodu jeho oslabením po rusko-japonské válce a z důvodu demonstrace podpory Německa Rakousku: „... *prohlášením, že Německo stojí za Rakouskem, přivedlo Rusko a Srbsko k tomu, aby kapitulovaly... To byl také konec mé dosavadní politiky... Němci byli zase navrchu, vítali s nadšením nerozlučné spojení Německa s Rakouskem... Viděl jsem svůj sen o novém, lepším Rakousku pochovaným.*“ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 32.

v Rakousku, a to podporou pomalého a nenásilného připoutání Srbska k Rakouské monarchii. Nejspíš také vlivem velkoburžoazie z řad mladočechů, která usilovala o expanzi na Balkán, se Kramář aktivně zapojil do jihoslovanských záležitostí, které jindy stály na okraji jeho zájmu. Dokonce se i po první balkánské válce vydal na polooficiální misi do Srbska jako vyslanec rakouské vlády, kde se pokusil, nicméně neúspěšně, napomoci sblížení Srbska s Rakouskem.¹¹⁷ Kromě toho Kramář také ve svých veřejných projevech podporoval národně-osvobozené snahy balkánských národů, ale zároveň se všemi silami snažil zabránit vměšování Rakouska do balkánských záležitostí. To by totiž s velkou pravděpodobností znamenalo konflikt s Ruskem. Kramář později uváděl, jak mu ruský ministerský předseda Stolypin roku 1909 svěřil, že Rusko bude připraveno na válku nejdříve za osm až deset let.¹¹⁸ Zda k tomuto sdělení skutečně došlo, o tom nejsou důkazy, nicméně Kramář si musel být i sám vědom toho, že Rusko se stále nevzpamatovalo z prohry s Japonskem a přirozeně nechtěl dopustit, aby případnou válku prohrálo.

Již bylo zmíněno, že Kramář ve svých politických úvahách zcela nevyklučoval možnost rakousko-ruského či celoevropského konfliktu, ale vždy se snažil před ním hlavně varovat a dělat vše pro jeho odvrácení. Pokud s válkou skutečně počítal, tak jen jako s tou nejkrajnější alternativou. Stejně jako řada dalších politiků a politických teoretiků předpokládal, že případný konflikt by byl zahájen na Balkáně. Proto se v roce 1912, kdy napjatá situace na Balkáně eskalovala do válečného konfliktu mezi Slovanským svazem a Tureckem, ve svých projevech v delegacích k jihoslovanskému problému neustále vracel a upozorňoval na nebezpečí války.¹¹⁹ Snad i neúspěch těchto kroků, kdy Vídeň nereagovala na jeho varování a dál vůči Srbsku prováděla agresivní zahraniční politiku, ho dovedl k oživení myšlenky na slovanskou federaci. To znamenalo, že se Kramář možná konečně odklonil od provládní politiky a počítal s rozpadem Rakousko-Uherska. Na veřejnost se svým plánem z pochopitelných důvodů nevyšel, a tak je zde opět i varianta, kterou prosazovala profesorka

¹¹⁷ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 35-36.

¹¹⁸ „A tu já, který jsem nechtěl mít válku a který jsem se bál o Srby, protože mi Stolypin r. 1909 s celou otevřeností řekl, že Rusko nebude připraveno k válce dříve než za deset let, nanejvýše za osm let a že potom také nechce válku... chtěl jsem také pomoci tomu, pokud slabé moje síly mohly stačiti, abych přivedl Rakousko k rozumu.“ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 37.

¹¹⁹ V delegacích 15. října pronesl mimo jiné: „Může-li z požáru na Balkáně vzniknouti světový požár, rakouští národové nesmějí býti vedeni na jatky pro zájmy, které nejsou správné. Varuji Rakousko, aby nepodnikalo nemožných kroků. Velkosrbské sny jsou nebezpečny jen tenkrát, nenechá-li Rakousko srbský národ žíti.“ 28. října zase promluvil ve vinohradském Národním domě: „My budeme se do krve brániti tomu, aby Rakousko šlo na Balkán jako nějaký předvoj germanizace. Kdyby v Rakousku zvítězily německé myšlenky a Rakousko šlo na Balkán, stává se z otázky pouze turecké otázkou světovou, otázka velkého panství Germánstva a pak nezůstane doma ani jeden stát a z toho malého bojiště na Balkáně stane se evropské bojiště všech národů a následkem toho bude katastrofa pro všechny a může býti hrotem tak mnohých států, které si myslí, že jsou dnes nepřemožitelný a pevný.“ Šis, *Karel Kramář: Život a dílo*, 212.

Milada Paulová,¹²⁰ že jeho projekt slovanské ústavy mohl být jen jakýmsi záložním plánem pro případ ruského vítězství ve válce, kdy by tento projekt byl důkazem jeho dávné oddanosti ruskému caru, což by mohlo zajistit přední postavení v novém slovanském impériu nejen jemu, ale i celému českému národu.

Kramářova slovanská ústava představuje významný doklad Kramářovy proruské a slovanské politiky, jelikož se nejednalo ani o veřejný dokument, který by samozřejmě musel být přizpůsoben rakouským zákonům, aby Kramář nemohl být obviněn z vlastizrady, ani o osobní spisek určený k nahlédnutí jen pro jeho ruské přátele nebo pro jeho ženu Naděždu, který by se naopak vyznačoval projevy nejhlubšího rusofilství. Jedná se tedy o zcela specifický zdroj informací o Kramářově představě budoucnosti českého národa ve spojení s Ruskem, a proto se budu tomuto návrhu nyní podrobněji věnovat. Kramář sepsal projekt ústavy slovanské říše v květnu 1914 na popud Svatkovského, kterému se svěřil se svými úvahami na téma budoucího vzniku slovanské federace pod vedením Ruska. Svatkovskij Kramářův projekt odevzdal v červnu ruskému ministrovi zahraničí Sazonovovi a v červenci spolu s vlastním doplňkem ohledně zeměpisného rozložení říše, údajně vypracovaným po konzultaci s Kramářem a blíže neurčenými Jihoslovany, ho předal i ruskému velvyslanci ve Vídni Šebekovi.¹²¹ O tom, že představitelé ruské vlády nebrali tento projekt příliš vážně, svědčí už tehdejší komentář Šebeka, že „projekt má dosti fantastický charakter...“¹²², ovšem i sám Svatkovskij uvedl v průvodním dopise, že se jedná pouze o příklad, který by položil základ skutečné podobě „společné slovanské budoucnosti“.¹²³

Sám Kramář se po uveřejnění návrhu ústavy v roce 1934 vyjádřil, že on sám byl autorem jen stručného náčrtu ústavy, přičemž zbytek byl dopracován Svatkovským.¹²⁴ Nicméně už v roce 1929 přiznal, že on sám je jediným autorem textu návrhu ústavy, který byl předán Sazonovovi ,tedy kromě doplňku od Svatkovského.¹²⁵ Každopádně, i když později své

¹²⁰ Milada Paulová, *Dějiny Maffie: Odboj Čechů a Jihoslovánů za světové války 1914-1918: Díl I.* (Praha: Československá grafická unie a. s. v Praze, 1937), 55-70.

¹²¹ Ibid., 55-58.

Celé znění návrhu ústavy slovanské říše v podobě, v níž byl předán ruským úřadům, viz: Jaroslav Papoušek, „Před dvaceti lety“, *Národní osvobození*, 24. června a 5. července 1934; Ústava slovanské říše, in *Dějiny Maffie*, 635-640.

¹²² Jaroslav Papoušek, „Před dvaceti lety“, *Národní obrození*, 24. června 1934.

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Kramář to tvrdí ve svém spisu *Na obranu slovanské politiky* z roku 1926 (str. 62) a také v článcích v *Národních listech* z roku 1934. Náčrt ústavy byl podle Kramářových slov sepsán jen „na malém kousku papíru“. Odmítá, že by byl autorem podrobného návrhu předaného Svatkovským Sazonovovi. Karel Kramář, „Má slovanská federace“, *Národní listy*, 28. června 1934.

¹²⁵ „Sestavil jsem podrobně propracovaný návrh ústavy slovanské říše... a odevzdal jej v červnu 1914 Svatkovskému... Návrh sestavil jsem sám... Svatkovskij mi později sdělil, že můj návrh Sazonovu odevzdal.“ Cit. podle: Paulová, *Dějiny Maffie*, 59.

plné autorství popíral, od návrhu se nedistancoval a naopak se s jeho obsahem ztotožňoval.¹²⁶ Tak či tak, Kramář měl určitě na podobu návrhu značný, ne-li rozhodující vliv, ale vzhledem k tehdejší blízkým kontraktům mezi Kramářem a Svatkovským se lze domnívat, že je projekt ústavy více méně výsledkem jejich vzájemných diskusí.

Návrh byl do značné míry inspirován německou říšskou ústavou. Slovanský svaz měl být tvořen jmenovitě Ruskou říší, Carstvím (Královstvím) Polským, Carstvím (Královstvím) Českým, Carstvím Bulharským, Královstvím Srbským a Královstvím Černoorským. Jednalo by se o konstituční monarchii, kde by každý členský stát měl svého místního panovníka, ale ruský car měl být zároveň i místním panovníkem českým a polským.¹²⁷ V základních rysech lze slovanský svaz vykreslený v této ústavě popsat jako federativní říši či reálnou unii jednotlivých slovanských carství a království spojených osobou ruského cara se společnou zahraniční politikou, armádou, jednotnou celní a obchodní zónou a s dvoukomorovým parlamentem, kde by měli Rusové v obou komorách nadpoloviční většinu.¹²⁸ Z celého návrhu je zřejmé, že Císař Všech Slovanů, příslušník ruského panovnického rodu, by disponoval silnými pravomocemi vůči jednotlivým členským státům (např. rozhodující vliv na schvalování zákonů¹²⁹) a příslušníci ruského národa by zde požívali největší vážnosti, tvořili by privilegovanou třídu. Rusové by jako jediní mohli na území bývalého Polského království na úřadech kromě polštiny používat i ruštinu, a navíc v celé říši měla být povinná výuka ruštiny na základních školách a ruštiny a ruské literatury na školách středních a na univerzitách. Na jednu stranu je pochopitelné, že takováto říše by potřebovala mít jeden všeobecně známý jazyk, vzhledem například ke společné armádě, ale to nevysvětluje, proč by všichni občané říše měli podrobně znát ruskou literaturu. Celý stát by byl navíc založen na slovanském principu, což se projevovalo opomíjením neslovanských národů.¹³⁰

Druhou část návrhu ústavy tvoří Svatkovského výčet území patřících říši. Není jisté, do jaké míry do tohoto plánu zasáhl Kramář, ale pravděpodobně i tato část ve své většině odpovídala jeho představám. Rovněž tento návrh se nese ve znamení ústupků Rusku, když například sporná chelmská gubernie je přiřčena k Ruskému carství, zatímco východní část

¹²⁶ Kramář, „Má slovanská federace“.

¹²⁷ V době nepřítomnosti ho měl zastupovat jeho náměstek.

¹²⁸ Říšská rada měla být tvořena zástupci jednotlivých členských států, kteří měli být jmenováni místními panovníky. Počty zástupců měly být rozděleny takto: 25 Rusko, 5 Polsko, 4 Čechy, 4 Srbsko, 3 Bulharsko a 1 Černá Hora. Při hlasování měla rozhodovat prostá většina. Vzhledem k tomu, že české a polské zástupce by jmenoval Císař Všech Slovanů, panovník by tak disponoval podporou drtivé většiny komory. Zbýlých 8 členů mělo alespoň možnost společně vetovat změny říšské ústavy. Říšská дума měla mít 300 členů volených místními parlamenty, z toho by bylo 175 Rusů. Zde způsob hlasování není uveden.

¹²⁹ Ibid.

¹³⁰ Zástupci českého a polského království v Říšské radě mohli být výhradně české, resp. polské národnosti. „Ústava slovanské říše“, 635-640.

Rakouského Slezska, z historického hlediska součásti Zemí koruny české, by měla snad jako kompenzace připadnout Polsku. K Čechám měla být zase připojena Lužice.¹³¹ Kramář byl zastáncem historického státního práva, proto i slovanskou říši měly tvořit pouze tradiční slovanské státní celky, zatímco národní aspirace Slováků, Ukrajinců, Bělorusů a jiných byly opomenuty.¹³² Zejména v případě geografického rozčlenění jihoslovanských zemí měl ale pravděpodobně hlavní slovo Svatkovskij, protože ten se v balkánské problematice vyznal lépe.

Zdá se, jakoby se chtěl Kramář svým návrhem Rusům zavděčit, jakoby jejich dominance v říši měla být odměnou za to, že podají ostatním Slovanům pomocnou ruku. Možná se Kramář domníval, že díky tomuto návrhu ústavy ruské vláda bude spíše ochotná bít se za celé Slovanstvo. Domnívám se, že Kramářovo rusofilství zde mělo vliv jen částečně (např. důraz na znalost jím obdivované ruské literatury), protože Kramář by si nemohl přát tak velký vliv Rusů ve správě říše, jelikož, jak víme, neměl o schopnostech Rusů ohledně správy země příliš vysoké mínění. Ještě je zde otázka, proč vlastně se Kramář obrátil k myšlence na vytvoření slovanské říše, pokud se tedy nejednalo o čistou lásku ke Slovanstvu? Myslím, že základem je jeho domněnka, že český národ může něčeho dosáhnout, pouze pokud má oporu v Rusku.¹³³ Slovanstvo mělo být ve své podstatě jen prostředkem, jak dosáhnout spojení mezi Čechami a Ruskem. A je jedno jestli prostřednictvím novoslovanského hnutí nebo slovanské říše. To ovšem nevylučuje ani Kramářovo rusofilství, ani jeho sympatie k ostatním slovanským národům. V Kramářově politickém konceptu se snoubí jak subjektivní pocity tohoto politika, tak pragmatické úvahy.

Martina Lustigová správně podotýká, že Kramář se nepozastavoval nad tím, zda by se vůbec jednotlivé slovanské národy, z nichž mnohé zrovna nedávno získaly národní samostatnost, chtěly stát součástí slovanské říše. I když se vlastně jednalo pouze o teoretický návrh. Kramář se také nezabýval otázkou, jak by tento slovanský svaz měl vzniknout.¹³⁴ To souvisí i s tím, jak se Kramář díval na možnost propuknutí války a tím pádem i na možnost rozpadu rakouského mocnářství. Politik se v různých dobách za různých okolností vyjadřoval rozdílně. Někdy tvrdil, že válku předvídal a počítal s ní, jindy zase, že si válku nepřál a její vypuknutí ho překvapilo.¹³⁵ Když se na tato jeho vyjádření podíváme blíže, vlastně si ani tak

¹³¹ Paulová, *Dějiny Maffie*, 58.

¹³² Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 38.

¹³³ Podobného názoru byla i Milada Paulová. Viz: Paulová, *Dějiny Maffie*, 63-64.

¹³⁴ Lustigová, *Karel Kramář*, 118.

¹³⁵ Projev ze 7. ledna 1913 na schůzi výkonného výboru Národní strany svobodomyšlné: „*Podáři-li se Rakousku, co chce, zejména při hranici Albanie, bude válečný konflikt v krátké době, ve kterém se nebude jednat jen o Balkán, nýbrž i o jiné věci. Půjde ve válce o celou konstelaci evropskou a také o celý problém rakousko-*

neodporují a tedy ani jedno z nich nemusí být lživé. Kramář vzhledem k politické situaci na evropském kontinentě musel počítat s možností války, ale rozhodně ji neupřednostňoval před mírovým řešením všech problémů. Pokud už by k ní mělo dojít, doufal v její propuknutí co možná nejpozději, aby na ni bylo Rusko dostatečně připravené, a zahájení války roku 1914 ho skutečně mohlo překvapit. Co se týče podmínek vzniku slovanské říše, válka podle Kramářova názoru nebyla nevyhnutelně nutná, mohla být vytvořena i jako výsledek novoslovanského hnutí,¹³⁶ ale tato možnost se i jemu v roce 1914 musela jevit jako málo pravděpodobná.

Politická činnost Romana Dmowského se už od doby po pražském slovanském sjezdu vyznačovala značnou pasivitou a politik se až do vypuknutí první světové války věnoval takřka pouze cestování po Evropě a občasné publicistické činnosti. Jeho spolupracovník Stanisław Kozicki se domníval, že Dmowski už rezignoval na možnost reformy ruské vládní moci a na možnost získání od ní nějakých ústupků ve prospěch polského národa. Národní demokracie proto měla usilovat alespoň o prosazení aktuálních zájmů Poláků, a to prostřednictvím parlamentu, respektive přidáním se k parlamentní většině.¹³⁷ Snad proto chtěl být Dmowski v roce 1912 zvolen do čtvrté Dumy, což se mu ale díky ztrátě popularity nepodařilo. Situace by pak možná vypadala jinak. Dmowski by mohl nejen lépe pracovat pro zájmy Poláků, aniž by odstoupil od střízlivé loajality vůči carovi, ale také v případě války by se ocitl v centru dění a mohl se dokonce v ideálním případě i účastnit rozhodování.¹³⁸ Podle Romana Wapińskiego byla důvodem Dmowského pasivity jeho neschopnost přijít s jiným politickým programem a k politice rozumné dohody se klonil také z obavy před vypuknutím povstání v kongresovce, které by podle něj nic dobrého nepřineslo.¹³⁹ Dmowski se vždy snažil

uherský. Musíme být na všechno připraveni.“ František Sís, „1914-1918“, in *Dr. Karel Kramář: Život – dílo – Práce vůdce národa*, ed. Vladimír Sís (Praha: Nakladatel A. Pokorný, 1936), 93

Projev ze 4. července 1914 na valné hromadě Klubu národní strany svobodomyšlné, tedy krátce po sarajevském atentátu: „... *my chceme mír a pokoj... co nejrozhodněji proti tomu protestujeme, aby někdo myslil, že my tím svým upřímným slovanstvím chceme něco nepřátelského říši. Toho jsme nikdy nechtěli, toho nechceme. My netihneme nikam z říše ven.*“ Karel Kramář, „O současném stavu politickém“, *Národní listy*, 5. července 1914.

Kramářův článek v *Národních listech* ze 4. srpna 1914: „*Naplnila se slova německého kancléře o boji mezi Germánstvem a Slovanstvem... My sice předpověděli, že ze srbského konfliktu vyvine se konflikt evropský, že z otázky vraždy, kterou každý odsuzuje, a z otázky jejího potrestání státi se může otázka evropské rovnováhy, která celý svět povolá do zbraní... A tolik si řekněme, že po skončení hrozného války mapu Evropy nepoznáme.*“ Karel Kramář, „Světová válka“, *Národní listy*, 4. srpna 1914.

V Pěti přednáškách z roku 1922 zase píše: „*To bylo blízko před válkou [kdy sepsal návrh slovanské ústavy – M. E.], před atentátem, kdy mne však ještě ani nenapadlo, že by mohla býti válka. Tu náhle válka přišla. Pro mne byl den vypovězení války Rusku dnem naprostého rozloučení s Rakouskem, navždy.*“ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 56-57.

¹³⁶ Paulová, *Dějiny Maffie*, 66.

¹³⁷ Wapiński, *Roman Dmowski*, 181-182.

¹³⁸ „Wspomnienie Jabłonowskiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 380.

¹³⁹ Wapiński, *Roman Dmowski*, 182.

své politické metody přizpůsobit daným podmínkám, přičemž ale cíl jeho politiky zůstal vždy stejný - obnovení nezávislosti Polska a sloučení polských záborů. Pro tento cíl byl ochotný obětovat i svou popularitu a politickou prestiž, když se přes odpor většiny národa rozhodl pro proruskou orientaci. Když se opět rozbujely rusko-polské spory a získání autonomie pro kongresovku se zdálo nemožné, nezbývalo Dmowskému než se s danou situací smířit a udržovat polskou politiku v loajálním postavení vůči ruské vládě pro případ, že by v budoucnu nastala příznivější situace.

Dmowski byl přesvědčen, že Polsko jednou získá samostatnost, ale pouze v případě, že budou Poláci stát na ruské straně. K obnovení polského státu ovšem podle jeho konceptu bylo nutné sloučit nejlépe všechny tři zábery, nebo alespoň jejich části. To by ale nevyhnutelně muselo dojít ke konfliktu mezi záborovými mocnostmi. Rusko by podle Dmowského do války nešlo, pokud by si nebylo jisté klidem v kongresovce. Propuknutí polského povstání by navíc podle rusko-francouzské spojenecké smlouvy způsobilo rozpad tohoto svazku, a proto bylo nutné udržovat s ruskou vládou dobré vztahy.¹⁴⁰ Dmowski tedy doufal, že ke konfliktu dojde a Rusko v rámci cíle „zaoblení“ svých západních hranic připojí německý a rakouský zábor, čímž budou polské země opět sloučeny.¹⁴¹ Otázkou ale je, do jaké míry s možností vypuknutí celoevropského konfliktu v dané době počítal. Ačkoliv se řada historiků domnívá, že Dmowski si byl už během psaní knihy *Německo, Rusko a otázka polská* zcela jist, že ke konfliktu brzy dojde, existuje i mnoho náznaků, že tomu tak úplně nebylo.¹⁴² Prvně jmenované názory jsou nejspíš založeny na mnohem pozdějších komentářích Dmowského spolupracovníků a známých, které ale mohly být značně ovlivněny pozdějšími Dmowského vyjádřeními k danému tématu. Rovněž výpovědní hodnota vzpomínek na události, které se odehrály před desítkami let, není příliš vysoká.¹⁴³ Oproti tomu například v dopise Kozickému z 22. července 1914 psal sám Dmowski o své obavě z důsledků mírového vyřešení rakousko-srbského konfliktu, které by podle něj mělo neblahý dopad na Poláky v ruském záboru, když by byl rakouský vstřícnější přístup k Srbsku vyměněn za slib Ruska Německu, že nijak neliberalizuje svou politiku vůči Polákům. S válkou tedy zdá se ještě nepočítal. Jinak by se asi, vzhledem ke svému zapálení pro polskou věc, stěžil zrovna

¹⁴⁰ Micewski, *Roman Dmowski*, 165.

¹⁴¹ Wapiński, *Roman Dmowski*, 179.

¹⁴² *Ibid.*, 173.

¹⁴³ O tom, že byl Dmowski přesvědčen o blížící se válce již několik let před jejím vypuknutím, se zmiňuje řada osob, jejichž vzpomínky byly zařazeny do Kułakowského publikace. Viz např. str. 377, 380, 391. Mariusz Kułakowski, ed., *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I* (Londyn: Gryf Publications, 1968).

v tomto okamžiku odebral na léčebný pobyt, jak o tom ve zmíněném dopise informuje.¹⁴⁴ V tomto dopise také napsal toto: „*Mám velkou naději, že se velké válce nyní ještě dá uniknout...*“¹⁴⁵ Toto vyjádření podle mého názoru ale nesevřídí o tom, že by si Dmowski vypuknutí konfliktu vůbec nepřál, ale nepřál si ho v daném okamžiku. Dmowski se především obával předčasného vypuknutí konfliktu, který by byl jen lokálních rozměrů, bez účasti západních mocností, které, jak z výše uvedeného dopisu vyplývá, nechtěly moc věřit ve vážnost situace ve východní Evropě. Evropa se musela změnit od základů, jen tak bylo možné prosadit polské národní požadavky.

Zdá se, že Dmowski dokonce i někdy pochyboval o pro Poláky příznivém výsledku války, a to i v případě vítězství Ruska v celoevropském konfliktu.¹⁴⁶ Dmowského politický koncept měl sice jasné cíle, ale sám jeho tvůrce si nebyl jist jeho uskutečnitelností. Nikdo nemůže se stoprocentní jistotou předpovědět budoucí vývoj a Dmowski si toho jako realista byl vědom. Proto počítal s různými alternativami, a jak sám řekl, nejdůležitějším pro něj bylo dosažení nezávislosti Polska, ať by k tomu došlo jakýmkoliv způsobem.¹⁴⁷

Stejně jako Kramář se i Dmowski domníval, že případný konflikt by byl důsledkem střetu ruských a rakouských, resp. německých, aspirací na rozšíření svého vlivu na Balkáně.¹⁴⁸ Ačkoliv, jak již bylo řečeno, měl ještě těsně před začátkem války pochyby, zda ke konfliktu dojde, po válce už mluvil jinak. To se držel tvrzení, že už po anexi Bosny a Hercegoviny podle něj „*Všechno ukazovalo na blížící se velkou evropskou válku, ve které se trojdohoda utká se svazem dvou středoevropských mocnářství*“¹⁴⁹, a to i přesto, že tehdy podle něj ani Německo ani Rakousko neuvažovalo o brzkém vstupu do války s Ruskem. Rozhodující totiž podle Dmowského byl postoj Ruska a k tomu jménem všech polských národních demokratů uvedl toto: „*Válka mezi Ruskem a Německem byla podle nás v nedaleké budoucnosti nevyhnutelná, ale pouze proto, že jsme znali Rusko a byli jsme si jisti, že u něj zvítězí vědomí, že svazek s Německem znamená závislost na něm a zřeknutí se role velmoci.*“¹⁵⁰ Rusko tedy podle Dmowského už dál nemohlo snášet německé snahy ovlivňovat

¹⁴⁴ Dopis R. Dmowského S. Kozickému z 22. července 1914, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień: Tom I*, 399.

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ Kawalec, *Roman Dmowski*, 132-133.

¹⁴⁷ „*Za dužo jest u nas w Polsce ludzi, którzy wciąż zapewniają, iż nie chcą, aby Polska była taka lub owaka, i z góry ją wyklinają, jeżeli nie będzie taka, jak oni sobie życią. Chodzi o to, aby była w ogóle, i to jest najważniejsze.*“ Cit. podle: „*Wspomnienie Krzesławskiego*“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 367.

¹⁴⁷ Kawalec, *Roman Dmowski*, 132-133.

¹⁴⁸ Wapiński, *Roman Dmowski*, 175.

¹⁴⁹ Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 95.

¹⁵⁰ Ibid., 98.

ruskou vnitřní politiku. To Kozickým byl postoj celé Národní demokracie ohledně vypuknutí války interpretován trochu jinak. Tvrdil, že ještě v květnu 1914 během porady Hlavní rady Národní ligy nikdo z přítomných nepředpokládal tak brzký začátek války, ale ihned po atentátu na Františka Ferdinanda už o výbuchu války nikdo nepochyboval.¹⁵¹ Ze všech zmíněných vzpomínek vyplývá, že Dmowski, stejně jako většina národních demokratů, s válkou mezi záborovými mocnostmi počítal, ale otázkou je, v jak dohledné době. Pojem jako nedaleká budoucnost není moc přesný a lze si pod ním představit ledascos. Proto nelze Dmowskému ani přisuzovat vizionářské schopnosti, ani ho pokládat za špatného odhadce budoucího vývoje, protože snad ani on sám nevěděl, jak dlouhý časový úsek tím myslel.

Polští národovci z kongresovky v čele s Romanem Dmowským usilovali o to, aby Poláci ze všech záborů přijali jednotnou zahraničně-politickou orientaci, orientaci na Rusko a jeho západní spojence Británii a Francii. V národně-demokratickém táboře nepanoval v tomto jednotný názor, jelikož zejména haličští představitelé prosazovali prorakouskou orientaci. Nakonec se ale Dmowskému podařilo těsně před válkou prosadit protiněmeckou orientaci, přičemž ale o Rakousku a Rusku raději nepadlo ani slovo.¹⁵² Ačkoliv tak brzký začátek války mohl Dmowského překvapit, pravděpodobně ho to potěšilo a obavy, že se konflikt udrží jen na lokální úrovni, byly brzy zažehnány. Dmowski neměl připravený žádný konkrétní plán budoucí podoby Polska podobající se Kramářově ústavě slovanské říše, ale byl veden jakousi ideální představou, v níž bylo budoucí Polsko nejen samostatné, ale zároveň zahrnovalo všechna důležitá území obývaná Poláky. Nicméně k možnosti uskutečnění tohoto ideálu byl dost skeptický a počítal proto i s jinými variantami, jako je například zřeknutí se východních historických částí polského státu,¹⁵³ nebo dočasné setrvání ve volném svazku s Ruskem.¹⁵⁴ Jeho antipatie vůči Němcům mu nedovolily uvažovat o spojení s Rakouskem, na jehož politiku mělo Německo velký vliv, a ani na podporu západních mocností se nemohl spolehnout bez účasti Ruska v daném spojeneckém svazku.¹⁵⁵ Celoevropská válka byla každopádně v Dmowského očích jedinou schůdnou možností, jak se alespoň přiblížit vysněnému cíli Poláků – obnovení samostatného a sjednoceného Polska. Bylo ale zároveň nutné v tomto konfliktu stát na té správné straně, a to bylo podle Dmowského po boku Ruska a jeho spojenců.

¹⁵¹ „Ze wspomnień Kozickiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, 396.

¹⁵² Kawalec, *Roman Dmowski*, 148.

¹⁵³ Wapiński, *Roman Dmowski*, 184-5.

¹⁵⁴ *Ibid.*, 186.

¹⁵⁵ Dmowski také například v roce 1913 navrhol, aby polské politické strany vyslaly do zemí západní Evropy své zástupce, kteří by zde navázali kontakty s vládními a stranickými skupinami, čímž chtěl opět usilovat o vnesení polské otázky na mezinárodní fórum. Opět neúspěšně. Micewski, *Roman Dmowski*, 200.

Mezinárodní napětí v Evropě posledních let před první světovou válkou jasně ukazovalo na to, že se kontinent velkému válečnému konfliktu v nejbližší době nevyhne. Nebylo sice jasné, kdy k válce skutečně dojde, ale i tak se většina politiků v této době začíná ve svých úvahách soustředit na budoucí konflikt a na svůj postoj a postoj svých národů k válčícím stranám. Nejinak tomu bylo i u Karla Kramáře a Romana Dmowského. Velká válka, která by zahýbala s mapou Evropy, se oběma mohla jevit jako šance na zlepšení postavení jejich národů, ale zatímco Kramář byl zastáncem mírového řešení všech konfliktů a válku bral jako to nejkrajnější řešení, Dmowski věděl, že evropský konflikt je pro Poláky jedinou šancí jak dosáhnout obnovení samostatnosti Polska a hlavně jak sloučit všechny tři polské zábory. Oba dva byli ale tak brzkým vypuknutím války, zdá se, poněkud zaskočení. V tehdejších zahraničně-politických koncepcích obou politiků sehrálo hlavní roli Rusko a není se ani čemu divit. Kramář se svou láskou k Rusku a s přesvědčením o nezbytnosti spojení s Ruskem pro český národ nemohl ani volit jinak. To Dmowski náklonností k Rusku nepřekypoval, ale ruskou vládu považoval, na rozdíl od té německé, za málo nebezpečnou pro polský národ, a pokládal Rusko za dostatečně slabé na to, aby bylo ochotné poskytnout Polákům určitou autonomii nebo se vzdát části svých západních území. Zatímco Kramář alespoň teoreticky uvažoval o budoucím státním svazku s Ruskem, Dmowski by se mu raději vyhnul, i když možnost dočasného setrvání sjednoceného Polska pod vládou ruského cara připouštěl. Ani Kramář ani Dmowski si v dané době nemohli dovolit vykřikovat své názory a představy do světa, proto dnes nemůžeme jejich tehdejší úvahy přesně popsat a musíme vycházet pouze z drobných dobových poznámek a ze vzpomínek, čímž mohou vzniknout dosti rozdílné interpretace. Nicméně snad nebude nepravdivým tvrzení, že Kramář a Dmowski se ani v posledních předválečných letech nijak neodklonili od své proruské orientace, ba naopak.

1.3 Doba válečná

1.3.1 Světová válka

Vypuknutí první světové války Karla Kramáře i Romana Dmowského svým způsobem vysvobodilo ze slepé uličky jejich politických kroků. Ačkoliv o Kramářovi, který v předvečer války sepisoval slovanskou ústavu, nemůžeme tvrdit, že byl pasivní, jemu stejně jako Dmowskému už došly nápady, jak za stávající situace řešit českou (resp. polskou) otázku. Od Rakouska stejně jako od carského Ruska zdá se nešlo očekávat nějaké ústupky směrem k menšinovým národům. Celoevropský konflikt se proto zdál být jedinou možností, jak

změnit status quo. I přes určité výhrady obou politiků k načasování války. Podle obou byla ale přínosnost tohoto konfliktu pro jejich národy podmíněna účastí Ruska v něm, a to na opačné bojující straně než Německo a za předpokladu, že válečný tábor, jehož je Rusko členem, bude táborem vítězným.

Karel Kramář se později vyjádřil, že se vstupem Ruska do války, respektive dnem vyhlášení války Rusku Rakouskem, pro něj padla alternativa budoucnosti českého národa v rámci Rakouska.¹⁵⁶ Aniž by kdy veřejně vyslovil přání rozpadu Rakouska, ve svém slavném článku v Národních listech ze 4. srpna vyjádřil svoji domněnku, že tato válka zcela změní mapu Evropy, přičemž tím mohl, ale nemusel, také myslet rozpad rakouského impéria. Každopádně doufal, že po válce bude český národ žít svobodným národním životem.¹⁵⁷ Podobného vyznění je i Kramářův druhý slavný článek z 6. dubna 1915, kde mluvil o svobodném sebeurčení národů a o vzkříšení malých národů v důsledku války¹⁵⁸. Že pro něj byl zásadní vstup Ruska do války, o tom svědčí i fakt, že jeho první reakce na konflikt (článek ze 4. srpna) přišla až po mobilizaci ruské armády. K jeho zklamání, ale ne překvapení, se Rakousko postavilo v konfliktu na stranu německého imperialismu.¹⁵⁹ Kramář byl tedy nucen se od Rakouska odvrátit, ale zároveň nebyl natolik radikální, aby opět, jak mu bylo vlastní, nepočítal i s alternativou zachování rakouského císařství.

Kramář se nicméně ihned zapojil do české odbojové činnosti, tedy přijal pozvání do Maffie, kde se snažil prosadit svou ideu slovanského impéria. Mladočeská strana si ale vytvořila i svou vlastní Maffii, která prostřednictvím Vladimíra Síse pracujícího v Sofii předávala informace a své návrhy dohodovým vyslancům, včetně ruského. Chtěla od nich především dosáhnout souhlasu s požadavkem české samostatnosti, čehož se jí dostalo od ruského vyslance Savinského, ovšem o oficiální postoj ruské vlády rozhodně nešlo.¹⁶⁰ Tento souhlas ruského vyslance a vyjádření podpory obnově samostatného českého království z úst ruského ministra zahraničních věcí Sazonova byl posléze pro Kramáře už provždy důkazem, že Rusko podpořilo českou samostatnost a hodlalo ji po válce obhajovat.¹⁶¹ Ačkoliv je jisté, že z dohodových mocností o českou otázku projevovalo největší zájem právě Rusko, Kramář

¹⁵⁶ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 56-57.

¹⁵⁷ Kramář, „Světová válka“.

¹⁵⁸ Karel Kramář, „Vzkříšení“, *Národní listy*, 6. dubna 1915.

¹⁵⁹ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 40-41.

¹⁶⁰ Sís, *Karel Kramář: Život a dílo*, 238.

¹⁶¹ Sazonov se během audience českých krajanů v Rusku vyjádřil, že „pošle-li Bůh rozhodně vítězství ruským zbraním, že obnovení plně samostatného království souhlasí se záměry ruské vlády, že o této otázce bylo uvažováno už před počátkem války a že zásadně bylo rozhodnuto ve smyslu pro Čechy příznivém.“ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 67.

si postoj Ruska dosti idealizoval.¹⁶² V prvních měsících války, kdy slavila ruská armáda ofenzivní úspěchy, se Kramář rozhodl prakticky jen vyčkávat příchodu ruských vojsk do českých zemí. Proto také podle svého tvrzení nechtěl odejít po vzoru Masaryka do emigrace, ale chtěl zůstat, aby mohl zabránit projevům loajality českých politiků k Rakousku (což se mu také povedlo¹⁶³) a aby se v okamžiku příchodu ruské armády ujal vedení země.¹⁶⁴

Jak již bylo řečeno, Kramář se v Maffii snažil opatrně prosadit svůj plán slovanské federace. Ačkoliv postoj ostatních členů odbojové organizace k jeho plánu byl zdrženlivý, zcela ho neodmítali.¹⁶⁵ Představa plné samostatnosti Čech se Kramářovi nezamlouvala, protože Čechy byly podle něj svým geografickým umístěním a hospodářským významem předurčeny k tomu být součástí většího celku.¹⁶⁶ Kramář byl sice pro suverénní český stát, ale jen jako součást široké slovanské federace v čele s Ruskem a se členem ruské, případně srbské královské dynastie na českém trůnu.¹⁶⁷ Zatímco ještě během války kladl důraz právě na slovanskou federaci, po válce svůj postoj Kramář, stejně jako jeho dvorní životopisec Sís, interpretuje jako požadavek vzniku samostatného českého, resp. československého státu, který by byl pokud možno součástí nějaké slovanské unie nebo v úzkém kontaktu s ostatními slovanskými státy, zejména s Ruskem.¹⁶⁸ Prakticky se tedy po válce snažil své tehdejší názory podat tak, aby odpovídaly soudobému veřejnému mínění v nově vzniklé republice. Ve skutečnosti Kramář v podstatě uvažoval o obou alternativách, přičemž alternativa slovanské federace mu byla bližší.

Po té, co na jaře 1915 ruská armáda zaznamenala četné vojenské neúspěchy, začal Kramář uvažovat o svém odchodu do zahraničního odboje. Tento plán a další Kramářovu konspirační činnost v domácím odboji ale přerušilo jeho zatčení 21. května 1915. Kramář byl obviněn ze zločinu proti branné moci státu a z velezrady, protože se podle obžaloby dopustil maření projevu loajality českých stran Rakousko-Uhersku, udržoval stálé tajné spojení se zahraničím a šířil mezi českým obyvatelstvem protirakouské a rusofilské nálady.¹⁶⁹ Celý proces a zejména pobyt ve vězení byl pro Kramáře, zvyklého na všeobecnou úctu a luxus, otřesným zážitkem. Proces s Karlem Kramářem a třemi dalšími obviněnými (mezi jeho

¹⁶² Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 42.

¹⁶³ Vídeň žádala, aby české poslanecké kruhy vyjádřily loajalitu, konkrétně nejspíš měly odsoudit údajně dobrovolný přechod českého 28. pěšího pluku do ruského zajetí. Kramář na schůzce zástupců českých poslaneckých klubů ostře odmítl návrh agrárníků na uskutečnění projevu loajality, čímž tento návrh padl. Paulová, *Dějiny Maffie*, 394-398.

¹⁶⁴ Viz informace z úst Svatkovského z konce března 1915. Paulová, *Dějiny Maffie*, 375.

¹⁶⁵ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 41.

¹⁶⁶ Karel Kramář, „Problémy české politiky“, *Národní listy*, 12. ledna 1913.

¹⁶⁷ Paulová, *Dějiny Maffie*, 375-376.

¹⁶⁸ Sís, *Karel Kramář: Život a dílo*, 238-239.

¹⁶⁹ Lustigová, *Karel Kramář*, 132-133.

tzv. přáteli byl i Alois Rašín) trval od 6. prosince 1915 do 3. června 1916, čímž se stal nejdelším procesem v Rakousko-Uhersku za první světové války.¹⁷⁰ 3. června byl nad všemi obviněnými vynesena rozsudek „trestu smrti provazem“, který ale nebyl umírajícím císařem Františkem Josefem I. podepsán a nový císař Karel I. Kramářův trest 5. ledna 1917 změnil na patnáctileté vězení.¹⁷¹ 2. července pak císař podepsal amnestii pro všechny politické vězně, díky čemuž se Karel Kramář dostal opět na svobodu.¹⁷²

Z Kramáře se ihned po jeho zatčení stal český národní hrdina a mučedník a právě s jeho procesem začalo vrcholné období Kramářovi kariéry. Proces udělal dojem dokonce i v Rusku, kde byl dříve podceňovaný Kramář, který byl označován za austroslavistu, tiskem vyzdvihován jako významný český politik, velký rusofil a neoslavista.¹⁷³ Kramář se stal symbolem českého národa a tomu odpovídala i jeho politická funkce předsedy Národního výboru československého, která mu byla udělena v červenci 1918 a byla funkcí spíše reprezentativní. Touto dobou pořád ještě doufal, že český stát bude konstituční monarchií, v jejímž čele bude nejlépe někdo z ruských velkoknížat. A v udržování této naděje mu nezabránil ani bolševický převrat v Rusku, jelikož ho považoval za dočasný a po pádu bolševického režimu předpokládal návrat Romanovců na ruský trůn. V říjnu 1918 během jednání zástupců českého a zahraničního odboje v Ženevě Kramářovi nezbývalo, než se svým návrhem monarchistické formy státu ustoupit většině vedené Edvardem Benešem, která byla pro republikánské státní zřízení. Ačkoliv v případě vzniku monarchie by bylo Československo blíže k možnosti nějaké formy spolku s budoucím demokratickým Ruskem, Kramář na této formě státu nelpěl a i přesto doufal ve společnou československo-ruskou budoucnost.¹⁷⁴ Únorová revoluce v Rusku zastihla Kramáře ještě ve vězení. Ačkoliv vítal změny ve složení vlády, pád carismu ho nepotěšil, jelikož si budoucí Rusko představoval jako konstituční monarchii. Teprve říjnová revoluce byla pro něj ale skutečnou ránou. Ačkoliv novému režimu nepředpovídal dlouhou budoucnost, bolševismus podle něj ohrožoval nejen samotné Rusko, ale i zbytek Evropy, kam by se mohl rozšířit.¹⁷⁵ A je to právě téma „zvráceného bolševického režimu“, které se stane alfou a omegou celého dalšího Kramářova politického myšlení.

¹⁷⁰ Tomáš W. Pavlíček, „Politicum a martýrium v nejdelším trestním procesu první světové války. Stylizace a strategie během procesu s Karlem Kramářem“, in *Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo*, ed. Jan Bílek a Luboš Velek (Praha: Ústav českých dějin FF UK v Praze, MÚ a Archiv Akademie věd ČR, HÚ Akademie věd ČR, Vysoká škola CEVRO Institut, Archiv hl. města Prahy – Magistrát hl. města Prahy – Hlavní město Praha, 2009), 346.

¹⁷¹ Lustigová, *Karel Kramář*, 137.

¹⁷² Šis, *Karel Kramář: Život a dílo*, 264.

¹⁷³ Serapionova, *Karel Kramarž i Rossija*, 244.

¹⁷⁴ Lustigová, *Karel Kramář*, 143-145.

¹⁷⁵ *Ibid.*, 185.

Jak již bylo řečeno, ze všech možných variant budoucí podoby české státnosti nakonec zvítězil československý republikánský model a Karel Kramář se dokonce stal historicky prvním československým premiérem. Je jasné, že by raději přivítal vznik nějaké slovanské unie, ale Kramář byl politikem, který byl většinou schopný přijímat i alternativní návrhy. Důkaz o tomto bychom mohli najít i v jeho přístupu k Rakousku během války. Z tohoto pohledu nelze zcela odmítnout názor některých autorů (Beneš, Herman a Sládek), že ani po vyhlášení války Rusku Kramář Rakousko-Uherskou monarchii nezavrhl. Například údajně zvažoval, že by v případě nerozhodného výsledku války figuroval jako prostředník mírových jednání mezi Rakouskem a Ruskem.¹⁷⁶ A nerozhodný výsledek by logicky znamenal setrvání Čech v Rakousku. Také během svého uvěznění, kdy byl ovšem určitě do značné míry ovlivněn touto stresovou situací, nabízel nepřímě Rakousku za své propuštění určitou spolupráci.¹⁷⁷ Na počátku války navíc celá mladočeská Maffie počítala i s alternativou zachování Rakouska, tu ale později zavrhl.¹⁷⁸

Ruská vláda si svůj postoj vůči české otázce ujasnila v roce 1916, kdy se přiklonila k variantě spojení Čech s Ruskem, což ale bylo v rozporu s tehdy uvnitř československého odboje stále populárnější ideou samostatného československého státu.¹⁷⁹ Tu tedy nakonec na sklonku války přijal i Karel Kramář. Za dané situace, kdy Rusko, které Kramář znal, v podstatě neexistovalo, neměl ani moc na vybranou.¹⁸⁰ První světová válka z Kramářova pohledu dopadla uspokojivě, jelikož Německo bylo poraženo a byl ustaven samostatný československý stát. Na druhou stranu ale jakékoliv spojení s Ruskem bylo vzhledem k situaci v této zemi v nedohlednu. Pro Kramářovu politiku to tedy znamenalo jen poloviční úspěch, s čímž se ale tento politik nechtěl smířit.

Krátce po zahájení války se začaly vyplňovat Dmowského představy o tom, jak využít Rusko k naplnění polských národních aspirací. Ruská vláda si byla vědoma toho, že za válečného stavu si nemůže dovolit nějaké nepokoje uvnitř říše, natož u jejích západních

¹⁷⁶ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 43.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ Tehdy byl Vladimír Sís vedením mladočechů pověřen k sestavení memoranda určeného jak Rusku, tak jeho západním spojencům, které by vyjadřovalo postoj českých politiků k budoucí podobě české státnosti. Sís jej vyslancům předal v březnu 1915. Memorandum obsahovalo dvě alternativy budoucího postavení českého národa. První bylo obnovení českého státu v přibližných hranicích z doby Karla IV., druhou bylo setrvání v Rakousku, ovšem za podmínky zavedení trialismu. Sís memorandum sestavil sám. Dodatečně prý byl vedením mladočechů pověřen, aby druhý návrh odvolal. Sís, Karel Kramář: *Život a dílo*, 240.

¹⁷⁹ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 271-272.

Předchozí variantou bylo řešení české otázky v rámci Rakousko-Uherska, a to proměnou na trojjedinou monarchii. V rámci ruské politické scény se objevovaly i jiné návrhy, například bývalý ruský konzul v Praze Žukovskij navrhoval konstituční monarchii v čele s pravoslavným králem a pod ochranou ruského cara. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 227-229.

¹⁸⁰ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 275.

hranic. Proto se rozhodla možnému polskému povstání v kongresovce předejít slibem sjednocení polských záborů a ustavení nad celým územím vlastní polské správy. Navíc tímto krokem z pohledu Dmowského v postatě přesouvala polskou otázku za hranice vnitřní ruské politiky, což tohoto politika potěšilo nejvíce.¹⁸¹ Dmowski ocenil prohlášení polského poslaneckého klubu v Dumě o tom, že Poláci stojí na straně Dohody proti Německu,¹⁸² a snažil se zabránit šíření pesimistických vizí ruské účasti ve válce, což by nahrávalo Ústředním mocnostem a jejich spojencům z řad ruského úřednictva, kteří chtěli uzavřít mír mezi Německem a Ruskem, což vylučovalo možnost sloučení polských záborů.¹⁸³ Zároveň byl ale proti příliš horlivým projevům loajality vůči Rusku, které se objevovaly zejména v prvních týdnech války.¹⁸⁴

Není pochyb o tom, že v prvních měsících války se Dmowski zcela držel své proruské orientace ve válečném konfliktu, ale zároveň se opět objevila jeho dlouhodobá snaha přenést polskou otázku na mezinárodní scénu. Právě během první světové války, která byla klíčovým okamžikem v Dmowského politickém konceptu, Dmowski přirozeně nejvíce odkryl svou politickou taktiku. Přesto tato jeho taktika bývá interpretována rozdílně. Zatímco marxistická historiografie vyzdvihovala Dmowského proruskou orientaci a pokládala ji za projev podřízenosti carskému režimu, později se ustálil názor, že jeho příklon k Rusku byl čistě účelový a ve skutečnosti byl nakloněn Západu a na Západě viděl budoucnost Polska.¹⁸⁵ Této novější teorii podle mého názoru nasvědčuje i Dmowského chování během první světové války, jak se níže pokusím objasnit.

Jistě měl pro Dmowského velký význam fakt, že Rusko je spojencem západoevropských mocností, ale snad významnější pro něj bylo, že se ve válce postavilo proti Německu. Jelikož právě Německo bylo úhlavním nepřítelem myšlenky obnovení polské státnosti, Dmowského hlavním úkolem bylo zabránit uzavření míru mezi Ruskem a Německem.¹⁸⁶ Od počátku srpna 1914, kdy odjel do Petrohradu, se snažil především předejít bouřím, které by mohly mezi Poláky a ruskou vládou vzniknout, což by v podstatě podle Dmowského donutilo Rusko sblížit se s Německem. Dmowski odmítal uvažovat o spojení Poláků s Rakouskem, a tedy rovněž s Německem, protože i v případě vítězství Ústředních

¹⁸¹ Kawalec, *Roman Dmowski*, 160-161.

¹⁸² „Z pamiętnika Niklewiczowej“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, ed. Mariusz Kułakowski (Londyn: Gryf Publications Ltd., 1968), 25.

¹⁸³ „Z pamiętnika Kiniorskiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 30-31.

¹⁸⁴ Kawalec, *Roman Dmowski*, 163.

¹⁸⁵ Jan Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, in *Mysł polityczna Romana Dmowskiego*, ed. Jan Engelgard (Warszawa: Muzeum Niepodległości w Warszawie, 2009), 67.

¹⁸⁶ Micewski, *Roman Dmowski*, 212.

mocností očekával jen další dělení Polska.¹⁸⁷ Na druhou stranu ale Dmowski nechtěl o budoucí podobě Polska jednat ani s Rusy. Podle Kozického chtěl počkat na situaci, kdy bude Rusko natolik slabé, že nebude moci o budoucnosti Polska rozhodovat samo a předloží tak spolu se svými spojenci Polákům příznivější návrh.¹⁸⁸ Podle Wapińskiego ale Kozicki ve své interpretaci trochu přeháněl a jako důvod neochoty Dmowského k jednání s ruskou vládou označuje obavu z konfliktu mezi Poláky a Rusy, ke kterému by během jednání o polské otázce došlo, což by vedlo ke sblížení Ruska s Německem. Podle tohoto autora bylo pro Dmowského tedy nejdůležitější, aby Rusko setrvalo ve válce proti Německu a až po porážce Německa měl nastat čas na jednání o konkrétní podobě sjednoceného Polska.¹⁸⁹

Na začátku války měl Dmowski jen jeden konkrétní požadavek a to sjednocení polských záborů, jelikož bylo jasné, že žádná z dohodových mocností by v daném okamžiku nebyla ochotna podpořit polskou nezávislost.¹⁹⁰ S tímto návrhem přišel až později, po svém odchodu z Petrohradu do západní Evropy. Tam odjíždí v listopadu 1915 a důvodem odjezdu byly pravděpodobně ruské neúspěchy na frontě, zejména pak obsazení kongresovky německými a rakouskými vojsky.¹⁹¹ Dmowski si údajně až v tomto okamžiku uvědomil, že válka bude rozhodnuta na západní frontě, nikoliv na východní, a o budoucím uspořádání Evropy budou rozhodovat Anglie a Francie, proto musel za polské zájmy bojovat právě zde.¹⁹² Dmowského politika se tedy poněkud odklonila od čistě proruské orientace na orientaci na celou Dohodu. Od Ruska se ale neodvrátil, jak bývá někdy uváděno, ale začal jen více pozornosti věnovat jeho západním spojencům, kteří v daném okamžiku měli hrát klíčovou roli. O tomto svědčí i skutečnost, že Dmowského memorandum z února 1916, kde politik poprvé vyslovil požadavek polské samostatnosti, bylo předáno ruskému velvyslanci v Paříži Izvolskému. Snažil se ruskou vládu přesvědčit, že pokud jeho požadavek polské samostatnosti podpoří, Poláci se na oplátku z vděčnosti ve všech záborech postaví po boku Rusů proti Němcům.¹⁹³ Jeho požadavkem také bylo, aby se o polské otázce jednalo mezi všemi spojenci a nebyla tak nadále jen ruskou vnitřní záležitostí. S tím ovšem ministr zahraničních věcí Sazonov, kterému bylo memorandum předáno, nesouhlasil.¹⁹⁴

¹⁸⁷ „Z pamiętnika Kozickiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 33.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 36.

¹⁸⁹ Wapiński, *Roman Dmowski*, 217.

¹⁹⁰ *Ibid.*, 186.

¹⁹¹ *Ibid.*, 219-220.

¹⁹² „Z pamiętnika Kozickiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 37.

¹⁹³ Roman Dmowski, „Memorjał w sprawie uznania niepodległości Polski“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 439.

¹⁹⁴ Kawalec, *Roman Dmowski*, 178.

V reakci na prohlášení Ústředních mocností z 5. listopadu 1916, ve kterém garantovaly Polákům vytvoření samostatného Polského království na území jimi okupované kongresovky, vydal ruský ministerský předseda

Roman Dmowski pravděpodobně počítal se situací, že ruská vláda nebude ochotná Polákům slíbit víc, než autonomii. Proto usiloval o zapojení západních spojenců do této záležitosti a zároveň se britskou a francouzskou vládou snažil přemluvit k podpoře polské nezávislosti. Počítal s oslabením Ruska, čímž by polské záležitosti byly přeneseny na jeho západní spojence. Je tedy možné, že o dvoustranou dohodu mezi Poláky a Ruskem vůbec neusiloval a přesunul se z Petrohradu do západní Evropy v okamžiku, kdy bylo podle jeho názoru zažehnáno nebezpečí, že by se Poláci přičinili k odstoupení Ruska z války. V tomto ohledu byla pro něj situace po únorové revoluci v Rusku ještě příznivější, ačkoliv v roce 1926 se ve své knize *Polityka polska i odbudowanie państwa* vyjádřil, že celý národně-demokratický tábor byl touto událostí zaskočen a soucítil s ruským národem.¹⁹⁵ Ovšem v jednom dopise z 2. září 1917, kde mimo jiné vyjádřil svou antipatii k Rusku, zase napsal, že předpokládal úpadek Ruska koncem války, pouze tak velké změny přece jen neočekával.¹⁹⁶ Vysvětlení těchto rozporů můžeme nalézt v Dmowského rozlišování mezi ruským národem a ruským státem, resp. ruskou vládou. Zatímco ruskou vládu považoval za proněmeckou a pohrdal jí, k ruskému národu tak velkou zášť necítil a naopak ruský stát, který by byl zosobněním ruského národa, považoval za důležitou a trvalou součást Evropy. Rusko pokládal za významného souseda budoucího Polska, se kterým bylo nutné udržovat dobré vztahy.¹⁹⁷

V každém případě znamenala únorová revoluce pro Dmowského ještě větší příklon k Západu. Důkazem toho je i text *Pro Memoria* a dvě další memoranda, která už koncem března předložil britské vládě a v nichž vyslovil požadavek na uznání polské nezávislosti dohodovými mocnostmi a předložil návrh budoucích hranic polského státu.¹⁹⁸ Podle jeho názoru by dohodové vlády svým souhlasem se vznikem samostatného Polska zabránily přechodu Poláků na německou stranu, která jim nabízela vznik samostatného Polského království. A právě v dané době porevoluční euforie by byla nová ruská vláda více ochotná přistoupit na návrh svých západních spojenců.¹⁹⁹ Nejspíš i díky zakročení britské vlády vydala

Stürmer komunikát, ve kterém slibuje vytvoření sjednoceného Polska, ale zároveň uvádí, že vzniklý stát by měl být autonomní součástí ruského carství. Micewski, *Roman Dmowski*, 233.

¹⁹⁵ „Katastrofy, która spotkała Rosję, nie przewidywaliśmy, nie liczyliśmy na nią, i nie dążyliśmy do niej, należeliśmy do tych, którzy próbowali ją od niej ratować, a gdy przyszła, zbudziła wśród nas szczere i głębokie dla narodu rosyjskiego współczucie.“ Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 140.

¹⁹⁶ „A moja intuicja mi mówiła, że Rosja pod koniec wojny będzie wcale nie na pierwszym planie, chociaż nie przewidywałem, żeby się aż w takie poskutstwo zamieniła.“ Dopis z 2. září 1917, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 82.

¹⁹⁷ Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 140.

¹⁹⁸ Jím navrhovaná východní hranice Polska zasahuje daleko za polskou etnickou hranici, což může ukazovat na to, že Dmowski hodlal krizi v Rusku využít v polský prospěch. Kawalec, *Roman Dmowski*, 182-183.

¹⁹⁹ Roman Dmowski, „Pro Memoria“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 443.

30. března ruská prozatímní vláda deklaraci, garantující Polsku nezávislost.²⁰⁰ To už ovšem nemělo velký význam, jelikož Rusko bylo následně zasaženo bolševickou revolucí. Tím pro Dmowského nadobro skončila jeho proruská orientace v rámci boje Poláků za nezávislost, protože bolševický režim pokládal za výtvar Německa, a od tohoto okamžiku se Dmowski obrací už jen na západoevropské členy Dohody.²⁰¹ A tak to až do konce války zůstalo. Dmowski považoval bolševickou revoluci za katastrofu, která Rusko zničí, a doufal, že tento režim za nějakou dobu padne. Bolševismus mu byl naprosto cizí a navíc zde byla hrozba, že se revoluce přenese z Ruska i do Polska, proto v té době nemohl bolševické Rusko přijmout za nástupce carského Ruska.²⁰² Obě revoluce znamenaly pro Dmowského ještě další komplikaci, jelikož narušily jeho koncepci o udržování trvale dobrých rusko-polských vztahů. Revoluce vše obrátily vzhůru nohama a vše bylo nutné budovat znovu.²⁰³

Jestliže si všechna vyslovená fakta shrneme, můžeme říci, že Dmowski s vypuknutím první světové války pokračoval ve své politice orientované na Rusko, již chtěl dosáhnout nejprve sjednocení polských záborů a následně vzniku nezávislého Polska. Vycházel přitom z předpokladu, že Rusko je ze všech třech záborových mocností nejslabší (Rakousko pokládal v podstatě za prodlouženou ruku Německa), a proto mu bude nejvíce záležet na podpoře Poláků, a to nejen v samotném Rusku, a na udržení klidu v říši. Nedělal si ale iluze, že by se Rusko jen tak vzdalo části svého území, proto chtěl apelovat především na jeho západoevropské spojence, kteří by Rusko postrčili k prohlášení samostatnosti Polska. Dmowski v jednom dopise z roku 1917 napsal, že on vždy byl orientován pouze na Anglii a Francii a Rusko se pouze snažil využít pro polskou věc: „*Jen si vzpomeňte, že moje „rusofilství“ začalo s anglicko-ruskou dohodou, že jsem šel pouze konsekventně s Anglií a Francií, pomáhal jsem, jak jen to bylo možné, využívat Rusy proti Německu, dokud se tak využít dali.*“²⁰⁴ Toto jeho tvrzení bychom i mohli uznat za pravdivé. Dmowski si skutečně představoval budoucnost Polska po boku západoevropských států, ale Rusko vždy mělo své místo v jeho zahraničně-politických koncepcích. Dmowski vždy považoval Rusko za významného souseda Polska, s nímž bylo nutné udržovat dobré vztahy, protože jednoho úhlavního nepřítele už Polsko mělo, a to Německo. A Rusko mělo být jeho protiváhou.²⁰⁵

²⁰⁰ Ovšem i zde si prozatímní vláda vymínila alespoň vznik volného vojenského svazku Polska s Ruskem. Micewski, *Roman Dmowski*, 234-235.

²⁰¹ *Ibid.*, 241.

²⁰² Podle Engelgarda by v případě vítězství „bílých“ v ruské občanské válce Národní demokracie v čele s Dmowským neváhala navázat s novým Ruskem přátelské vztahy. Jan Engelgard, *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska* (Warszawa: Wydawnictwo Polskie, 1996), 12.

²⁰³ *Ibid.*, 15.

²⁰⁴ Dopis z 2. září 1917, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 82.

²⁰⁵ Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, 89.

Když byla zahájena první světová válka, ani Karel Kramář ani Roman Dmowski se nevrhli s plnou silou do víru válečné politiky, ať už oficiální nebo odbojové, neodešli ihned do emigrace, aby si získali na svou stranu veřejné mínění světových mocností, ale naopak se stáhli spíše do ústraní a prováděli jen opatrné politické kroky, jakousi přípravu do budoucna. Zatímco Kramář předpokládal, že svou vyčkávací taktiku povede až do konce války (resp. do příchodu ruského vojska), Dmowski se jen tímto postupem snažil předejít případným nepokojům, aby v době relativního klidu v Rusku mohl odejít do zahraničí. Zatímco Dmowski skutečně do zahraničí odešel, Kramář, ač to nakonec rovněž plánoval, v tom zabránilo jeho uvěznění. Právě pobyt ve vězení Kramářovi nedovolil intenzivně se zapojit do odbojové činnosti, i když můžeme mít pochybnosti, zda by tak za jiné situace skutečně učinil.²⁰⁶ Po svém propuštění se stal sice symbolem českého národa, ale do aktivní politiky už moc nezasáhl. To Roman Dmowski na tom byl zcela opačně a stal se jedním z hlavních reprezentantů polského národa na straně Dohody.

V politických konceptech obou politiků zaujímal Rusko důležité místo. Především mělo českému a polskému národu dopomoci k získání samostatnosti. Ale zatímco Kramář viděl budoucnost českého státu ve spojení s Ruskem, Dmowski usiloval o plnou nezávislost Polska. Ačkoliv Rusko, respektive jeho pozice člena Dohody, Dmowskému bylo bezprostředně potřebné jen do okamžiku získání polské nezávislosti, nepřál si úpadek Ruska a stejně jako u Kramáře bylo pro něj i nadále důležitým zahraničně-politickým partnerem. Zatímco únorová revoluce v Rusku ani jednoho z politiků nijak zvlášť neznervózněla (Dmowski ji naopak spíše vítal), říjnový bolševický převrat vnímali jako katastrofu pro Rusko a oba se shodně obávali rozšíření revoluce dále na západ. Nicméně ani jeden z nich se nedomníval, že by se nový režim v Rusku usadil už natrvalo. Odlišnost v jejich postojích je opět především v projevech náklonnosti a soucitu s Ruskem, které byly u Kramáře vždy daleko silnější, respektive u Dmowského se prakticky nevyskytovaly.

1.3.2 Mírová konference v Paříži

Pařížská mírová konference byla stěžejní událostí v historii dvou nově vzniklých států – Československa a Polska (ale nejen jich) – a politici jako Karel Kramář a Roman Dmowski, kteří se tak intenzivně zabývali mezinárodní politikou, zde nemohli chybět. Oba byli zástupci mladých republik, které od konference očekávaly své oficiální uznání a zajištění hranic. Právě hra o co nejvýhodněji umístěné hranice byla hlavní náplní práce československé a polské

²⁰⁶ Ačkoliv v minulosti byl Kramář aktivním poslancem Říšské rady, ve vyšším věku se z něj stal politik spíše reprezentativního typu, než politický vyjednaváč.

delegace a také prvním velkým střetnutí československé a polské zahraniční politiky. Zejména spor o Těšínsko se stal příčinou konce sympatií a zpretrhání jakýchkoliv dalších kontaktů mezi Kramářem a Dmowským, kdy především Kramář byl svým někdejší spolupracovníkem nevýslovně zklamán.²⁰⁷ Ačkoliv v této době každý z politiků zastával ve svém státě jinou funkci, pro oba bylo toto období vrcholem jejich politické kariéry. A pro oba bylo velmi důležité, jak se bude dále vyvíjet osud Ruska.

Karel Kramář byl v roce 1918 jedním z neznámějších českých politiků, a to i v zahraničí, proto není divu, že se stal předsedou Národního výboru československého a následně i prvním československým premiérem. Tento muž odsouzený Rakouskem k trestu smrti byl pro československý lid zosobněním boje utlačovaného národa proti zlovůli monarchie, a navíc vždy chtěl reprezentovat československý národ jako celek, nejen jednu jeho sociální nebo ekonomickou skupinu.²⁰⁸ Pro funkci prezidenta republiky sám Kramář navrhl Tomáše G. Masaryka, nicméně on sám se viděl jako jeho nástupce. Kramář si pro sebe představoval funkci spíše reprezentativní a post předsedy vlády, který si vyžadoval politickou akci, bral jen jako přechodnou záležitost. Ale právě toto období se ukázalo být vrcholem Kramářova politického života.²⁰⁹ Z funkce československého premiéra rovněž odjel 16. ledna 1919 spolu s ministrem zahraničních věcí Edvardem Benešem jako český zástupce na Pařížskou mírovou konferenci, která měla za úkol uzavřít mírové smlouvy a uspořádat poválečný svět.

Roman Dmowski se na rozdíl od Kramáře nestal premiérem, ale stejně jako jeho československý kolega zastával funkci delegáta na mírové konferenci. Situace v Polsku koncem války byla složitější než v Čechách, jelikož o moc v nově vznikajícím státě se museli dělit Poláci spolupracující s Dohodou (Dmowski) s Poláky původně spolupracujícími s Ústředními mocnostmi (Piłsudski).²¹⁰ Post prvního delegáta Polska na konferenci proto zastával spíše neutrální premiér a ministr zahraničních věcí Ignacy Paderewski, zatímco Dmowski byl jako šéf Polského národního výboru v Paříži až druhým delegátem.²¹¹ Z nedostatku vzájemné komunikace nakonec vznikly v podstatě dvě samostatné delegace.²¹²

²⁰⁷ Winklerová, *Karel Kramář*, 188.

²⁰⁸ Lustigová, *Karel Kramář*, 143-144.

²⁰⁹ Lustigová, *Karel Kramář*, 150.

²¹⁰ Józef Piłsudski, který se stal se svou funkcí *naczelnik państwa* prakticky hlavou samostatného Polska, se během války snažil dosáhnout polské samostatnosti za pomoci spolupráce s Ústředními mocnostmi. Jeho Legie bojovali po boku Rakouska a Německa až do chvíle, kdy byl Piłsudski uvězněn, jelikož odmítl přísahat věrnost německému císaři. V závěru války byl ale propuštěn, aby byl dosazen do čela Němci zřízené regentské rady. Norman Davies, *Polsko: Dějiny národa ve středu Evropy* (Praha: Prostor, 2003), 121-123.

²¹¹ Kawalec. *Roman Dmowski*, 214.

²¹² Ibid., 233.

Ačkoliv Kramářovi nelze upřít zásluhy v zastupování Československa na mírové konferenci, především pak v dopravně-technických otázkách,²¹³ alespoň navenek to působilo dojmem, že se během svého pobytu v Paříži věnoval především otázce osvobození Ruska od bolševizmu. Ruskem se touto dobu intenzivně zabýval nejen proto, že mu jeho osud nebyl lhostejný, ale také z toho důvodu, že byl zklamaný průběhem konference a Západem jako takovým.²¹⁴ Kramář si představoval, že bude světovým státníkům na konferenci rovnocenným partnerem, ale v tomto ohledu byly jeho představy naivní. On jako zástupce malého, nově vzniklého státu nebyl pokládán za důležitou osobu a k řadě jednání nebyl vůbec přizván.²¹⁵ Kramář byl touto situací značně deprimován. Navíc nesouhlasil s absencí ruské delegace na konferenci, která snad jediná by byla nakloněna jeho představám o budoucnosti střední Evropy. Stěžoval si, že pozváni byli Poláci, kteří nemají vládu, a zástupci ruského protibolševického exilu ne.²¹⁶ Kramář se tedy začal ještě více soustředit na otázku osvobození Ruska. Po svržení bolševického režimu by Československo v obnoveném, respektive nově vzniklém demokratickém Rusku našlo oporu na mezinárodní scéně. Navíc účast Čechoslováků na osvobozovacích akcích by podle něj Československu přinesla mezinárodní prestiž, ale také by navrátila ztracenou prestiž samotnému Kramářovi.²¹⁷ K vidině osvobození Ruska za účasti Čechoslováků a tím pádem i zabránění šíření bolševizmu se Kramář upínal ještě dlouho po skončení pařížské konference a i když už se zdálo, že tento svůj plán nebude moci uskutečnit, neustále se k tématu vracel a představoval si, jaká by Československo a Rusko čekala budoucnost, kdyby byl jeho plán realizován. Například v roce 1922 to komentoval takto: *„Kdyby naší pomocí bylo osvobozeno Rusko, navždy jsme hráli nejvážnější úlohu ve Slovanstvu a druzí by nám toho nezáviděli. Ale nejen to. Byli bychom osvobodili celý svět od bolševismu a to nám musilo dát docela nové postavení mezi ostatními i velkými národy. Byli bychom navždy spojeni s Ruskem a Německo nikdy by nebylo mohlo doufat v oporu Ruska ve svých odvetných plánech, musilo by se státi mírumilovným, demokratickým...“*²¹⁸ A kdyby Německo vědělo, že Rusko je slovanské a stojí za Slovanstvem, usilovalo by o zachování přátelství se všemi slovanskými národy.²¹⁹

Právě i obava z Německa byla důležitým faktorem v Kramářově plánu osvobození Ruska. Jeho úsilí o obnovení starého, avšak reformovaného Ruska zcela odpovídala jeho

²¹³ Lustigová, *Karel Kramář*, 162.

²¹⁴ Zdeněk Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, *Slovanské historické studie IX* (1972): 155-156.

²¹⁵ Lustigová, *Karel Kramář*, 161.

²¹⁶ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 23. ledna 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 309.

²¹⁷ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 156.

²¹⁸ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 90.

²¹⁹ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 88-91.

geopolitickému konceptu. Chtěl za každou cenu předejít spojení Německa s Ruskem, ke kterému podle jeho přesvědčení muselo v případě další existence bolševického Ruska dříve nebo později dojít a které by zapříčinilo pokračování německé Ostpolitik. Už v prvních dopisech z mírové konference, které pravidelně zasílal prezidentu Masarykovi, upozorňuje na nebezpečí vzhledem k Rusům „do náručí Němců“.²²⁰ Ačkoliv Kramář souhlasil s Benešem a Masarykem v plánu spojení s Francií,²²¹ už během války projevoval k západním mocnostem jistou nedůvěru, především z důvodu jejich zdrženlivého postoje k československému odboji.²²² Podle něj Rusko jediné tehdy plně podpořilo československou nezávislost a nové Rusko bude tudíž nejpevnější zárukou stability pro československý stát. Rusku nejvíce měli Čechoslováci děkovat za svou svobodu.²²³

Již od prvních dní v Paříži se začal Kramář intenzivně zabývat ruskou otázkou. V prvních měsících po ukončení války s Ústředními mocnostmi to vypadalo, že Dohoda se vydá na pomoc „bílým“ v boji proti bolševikům. Ovšem vzhledem k nebezpečí přenesení revoluce dál na západ nechtěly západní mocnosti riskovat, od plánu upustily a naopak chtěli zprostředkovat jednání mezi bojujícími stranami v Rusku. Tím byl Kramář pohoršen, ale jeho naděje na osvobození Ruska tímto nepadly. Rozhodl se vzít věc do vlastních rukou a sám se snažil zorganizovat intervenci podle vlastního plánu, ovšem ve spolupráci s protibolševickou ruskou emigrací v Paříži.²²⁴ Nejprve chtěl k osvobození Ruska využít ruské zajatce, ze kterých chtěl vytvořit 100 tisícové vojsko. K tomu by se mělo ještě přidat 150 tisícové vojsko složeno z československých dobrovolníků. Československo se mělo ujmout výcviku těchto armád a pod heslem osvobození československých legionářů na Rusi se měly vydat na Moskvu.²²⁵ Na rozdíl od ostatních členů Dohody Francie nebyla proti tomuto plánu, ale za předpokladu, že se organizace chopí československá vláda.²²⁶ Právě od Francie Kramář očekával největší podporu, protože podle jeho názoru si mohla zajistit svou hranici s Německem pouze tak, že Rusko bude osvobozeno a bude pak tvořit protiváhu proti

²²⁰ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 23. ledna 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 309.

²²¹ Kramář mluvil o nutnosti vzniku francouzsko-slovanského bloku. Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 6. dubna 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 347.

²²² Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 52.

²²³ Karel Kramář se zejména v pozdějších letech stavěl na odpor Benešovu názoru, že Rusko vstoupilo do války jen s vidinou získání úžin Bosporu a Dardanely. Podle Kramáře o získání úžin Rusko usilovat ani nemohlo, jelikož to bylo proti vůli jeho spojenců. Naopak jako hlavní příčinu vstupu Ruska do války viděl snahu zabránit zničení samostatného Srbska a následně i ochránit ostatní Slovany před německým imperialismem. Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 53.

²²⁴ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 159-160.

²²⁵ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 284.

²²⁶ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 161.

Německu.²²⁷ Nicméně československá vláda Kramářův plán nepodpořila, také díky nesouhlasu široké veřejnosti a dokonce i Kramářových straníků.²²⁸

Kramář se tedy musel smířit s tím, že jeho intervenční plán v nejbližší době realizován nebude, ale rozhodně se ho nevzdával. Nesouhlas vyjádřený nejen československými politiky nebral příliš vážně a doufal, že nakonec jeho akci přece jen podpoří.²²⁹ Domníval se, že díky pomoci Rusku a tedy ochraně Evropy před bolševismem by si Československo na Dohodě vynutilo lepší výsledky konference.²³⁰ Ani po prvním odmítnutí v řešení ruské otázky nezhábel a pustil se do další práce. Rozhodl se sestavit další návrh ústavy, tentokrát ústavy ruského státu (viz níže). Československá vláda Kramářův intervenční plán odmítla v polovině února 1919 a už v březnu Kramář začal uvažovat o nové alternativě osvobození Ruska. Tentokrát zvažoval zapojení československých legií. V době, kdy Kolčakova „bílá“ armáda slavila ofenzivní úspěchy, přišel Kramář na myšlenku, že by se československé legie k této armádě přidaly a spolu s ní se vrátily přes Rusko, které by zároveň pomohly osvobodit, domů.²³¹ Ovšem československé legie už byly vyčerpané a i když docházelo k dočasným zlepšením jejich stavu, jen málo vojáků bylo ochotných dál bojovat. I přesto koncem dubna Kramář napsal: „... a já pořád přeci doufám, že naši hoši ze Sibíře přijdou domů přes Rusko, přes Rusko vítězně a osvobozené od bolševiků! To bude zasloužený pro ně i pro nás triumf – a ne rozmrzelý návrat přes Suez!“²³² Jiných návrat československých vojáků do vlasti než přes Rusko pro něj byl jen těžko představitelný, znamenalo to pro něj promrhání velké šance zaujmout „jedno z předních míst mezi národy aspoň menšími“.²³³ 5. června jednala vláda o intervenčním plánu a opět ho odmítla.²³⁴ Kramář ještě nějakou dobu doufal, že se legionáři přece jen nějakým způsobem zapojí do osvobozování Ruska, nicméně tyto jeho naděje se nenaplnily.²³⁵

²²⁷ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 80-81.

²²⁸ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 53.

²²⁹ Jak již bylo zmíněno, Kramář měl někdy problém s porozuměním výroků svých politických kolegů, které si často nevědomky vykládal tak, aby odpovídali jeho představám. Tak i v roce 1919 se domníval, že Beneš jeho intervenční plán podpořil, zatímco on se nejspíš jen snažil vyhnout přímému zamítnutí. Podobně tomu bylo i v případě Masaryka i ministra vojenství Štefánika. *Ibid.*, 53-54.

²³⁰ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 25. února 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 326.

²³¹ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 54.

²³² Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 25. dubna 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 354.

²³³ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 2. května 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 358.

²³⁴ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 173.

²³⁵ V této jeho naději ho ještě nějaký čas podporovala Dohoda, respektive Válečná rada v Paříži, která ještě v srpnu 1919 navrhovala návrat části legionářů domů přes Petrohrad, což by byl poslední pokus jejich využití ve válce proti bolševikům. ovšem vrchní velení legionářů tento návrh zamítlo, jelikož podle jeho mínění nebylo

Kramář se po zbytek svého života domníval, že Rusové by byli Čechoslovákům navždy vděční, že jim pomohli zbavit se bolševického režimu. Tuto jeho představu kritizoval už v roce 1919 Alois Rašín a naopak se domníval, že Rusové by se cítili pokořeni tím, že je musel osvobodit „nepatrný český národ“.²³⁶ Jak by to bývalo bylo, to už se nikdy nedozvíme. Každopádně zásluhy Čechoslováků na osvobození Ruska a zadržení bolševického nebezpečí by se v dané době mohly pozitivně promítnout do mírových jednání v Paříži. Pro Kramáře bylo ale nejdůležitější navázání pevných vztahů s Ruskem, které by Československo chránily pře nebezpečím z Německa. Demokratické Rusko by snad mohlo do jisté míry tvořit protiváhu Německu na kontinentě, ale zda by došlo k vytvoření pevného československo-ruského spojení, o tom můžeme pouze spekulovat. Přitom Kramář po celou dobu trvání konference dál snil o vzniku slovanské federace či konfederace. Ta měla spolu s Francií vytvořit na kontinentě slovansko-francouzský blok, který by byl ochranou před německou, ale i americkou a britskou politikou.²³⁷ I přes veškeré nezdary jeho politiky Kramář prohlašoval: „... můj sen budoucnosti je Slovanstvo – neznám jiného a nebudu znáti.“²³⁸

Když Kramář pochopil, že k účasti Československa na protibolševické intervenci nedojde, pokusil se do ruské politiky zasáhnout přímo. V říjnu uskutečnil svůj to, o čem přemýšlel už několik měsíců - vydal se do Ruska, kde chtěl generálovi bělogvardějců Děnikinovi předat svůj návrh ruské ústavy.²³⁹ Jeho cíle byly pravděpodobně podobné jako před pěti lety v případě ústavy slovanské. Kramář, který měl k Rusku silný citový vztah, byl upřímný, když říkal, že chtěl tímto svým návrhem ústavy Rusku pomoci. Ale zároveň chtěl pomoci i Československu a také sobě. Návrh ústavy měl být důkazem trvajících věrného přátelství československého národa k Rusku a současně to byla pro Kramáře poslední šance, jak se opět dostat na výsluní.²⁴⁰

vojsko touto dobou bojeschopné. Karel Pichlík, Bohumír Klípa a Jitka Zabloudivá, *Čechoslovenští legionáři (1914-1920)* (Praha: Mladá fronta, 1996), 250-251.

²³⁶ Lustigová, *Karel Kramář*, 170-171.

²³⁷ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 6. dubna 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 347. Těžko říct, co v tomto dopise myslel Kramář tím nebezpečím ze strany britské a americké politiky. Spojené státy americké jinak oceňoval kladně, zejména jejich angažmá v první světové válce a také jejich postoj k bolševickému Rusku, kdy Spojené státy odmítaly s bolševiky jednat, ale zároveň poskytovaly ruskému lidu humanitární pomoc. Kriticky Spojené státy oceňoval snad jen jako iniciátora Společnosti národů, jejímž členem se navíc paradoxně samy nestaly, čímž se nejvíce provinily. Zato k Británii zaujímal o poznání kritičtější postoj. Kritizoval zejména její snahu o oslabení Ruska, která se podle Kramáře projevila například britskou podporou jednání s bolševiky, čímž mělo být prodlouženo období ruské vnitřní nestability. Lustigová, *Karel Kramář*, 226-227.

²³⁸ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi ze 17. a 21. července 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 406.

²³⁹ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 189.

²⁴⁰ *Ibid.*, 177.

Návrh ústavy ruského státu Kramář vytvořil na doporučení své ženy a za pomoci ruské emigrace v Paříži.²⁴¹ Podle Kramářových vlastních slov bylo jeho záměrem usnadnit budoucí demokratické reprezentaci Ruska práci a předejít prodlevám v procesu přijetí ústavy ruským ústavodárným shromážděním. Klade ale důraz na fakt, že se jedná o pouhý návrh, o kterém by měli Rusové diskutovat, nikoliv ho bezpodmínečně přijmout.²⁴² Text ústavy, který Kramář zařadil do svého díla *Ruská krise* z roku 1921,²⁴³ se poněkud liší od původní verze. Zatímco v roce 1919 Kramář navrhoval vznik republiky v čele s prezidentem, v novější verzi už mluvil o možnosti konstituční monarchie.²⁴⁴ Kramář to vysvětluje v poznámkách k ústavě. Když v první verzi mluví konkrétně o prezidentovi, bylo to prý nelogické, jelikož zároveň v testu uvádí, že o formě vlády rozhodne až ústavodárné shromáždění. Proto v novější verzi mluvil už jen o hlavě státu bez bližšího určení, ale přikláněl se spíše ke konstituční monarchii, jelikož pokládal za vhodné zachování symbolu cara.²⁴⁵ Případný car měl být ale volený stejným způsobem, jako prezident, což podle Kramáře mělo usmířit ruské konzervativní monarchisty a příznivce republiky.²⁴⁶ Hlavním úkolem Kramářova návrhu ruské ústavy bylo skloubit princip nedělitelnosti Ruska s požadavky neruských národností na decentralizaci.²⁴⁷ Odmítal ovšem vznik federace, jelikož podle něj federace může vzniknout jen dobrovolným spojením svobodných států, což nemohl být případ Ruska. Celistvost říše měla být zachována, ale měla být tak decentralizována, aby národům byla dána možnost žít samostatným národním životem.²⁴⁸ Ovšem oblasti podle Kramáře nemusely být tvořené jen jednou národností. Stačilo by, aby jednotlivé národnosti měly zajištěné zastoupení ve správě jednotlivých samosprávních jednotek.²⁴⁹

Kramář ve svém návrhu ústavy uděluje hlavě státu docela významné pravomoci, především možnost rozpustit parlament a oblastní sněmy.²⁵⁰ Stát by byl rozdělen na oblasti podle národnostního, hospodářského a sociálního principu a oblasti se měly dále dělit na

²⁴¹ Ibid., 168.

²⁴² Karel Kramář, *Ruská krise* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921), 520-521.

²⁴³ Text ústavy viz Kramář, *Ruská krise*, 507-520.

²⁴⁴ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 185.

²⁴⁵ Kramář, *Ruská krise*, 504.

Na druhou stranu se ale podle Kramářových slov jednalo jen o návrh ústavy, který mohl být podle libosti ruskou politickou reprezentací měněn. Neměl tedy objektivní důvod obsah ústavy měnit. Pravděpodobně tedy původně podlehl tlaku doby, která nebyla monarchii příznivá, a později se vrátil k jemu bližší verzi monarchie.

²⁴⁶ Ibid., 506.

²⁴⁷ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 56.

²⁴⁸ Kramář, *Ruská krise*, 494-495.

²⁴⁹ Ibid., 497-498.

²⁵⁰ Hlava státu by měla právo rozpustit sněmovny už v případě, kdy by nesouhlasila se zákonem sněmovnami schváleným. Konkrétně pokud hlava státu odmítne potvrdit zákon a obě sněmovny ho schválí podruhé, hlava státu buď tento zákon potvrdí, nebo sněmovny rozpustí. Až pokud je tentýž zákon přijat nově zvolenými sněmovnami, je hlava státu povinna zákon potvrdit. Obdobný scénář by platil i pro oblastní sněmy.

gubernie, újezdy a volosti, přičemž každá tato správní jednotka měla mít své nepřímo volené zemstvo. Velkou pozornost Kramář věnoval jazykové otázce, kdy všechny národnosti měly mít právo na místních až oblastních úřadech užívat svůj národní jazyk, ale jediným státním jazykem měla být ruština a ta také mohla být používána na všech úřadech v celém státě. Ruský jazyk měl být také vyučován i na všech neruských školách. Kramář se domníval, že tento návrh zcela uspokojuje požadavky neruských národností, což byla ale dosti naivní úsudek.²⁵¹

Kramář se vydal na jih Ruska spolu s vyslancem ruské prozatímní vlády v Paříži Maklakovem. Tato cesta byla částečně posvěcena i francouzskou vládou. Kramář měl sloužit jako prostředník mezi Maklakovem a Děnikinem a také měl pomoci uhladit vztahy mezi Děnikinem a Francií.²⁵² Tou dobou Děnikinova armáda prožívala jedno vítězství za druhým a zdálo se tedy, že brzy by mohla dobýt Moskvu. Byla to tedy příhodná doba i pro Kramáře a jeho projekt ústavy. Kramář byl Děnikinem přijat 23. října 1919. Děnikin přijal Kramářův projekt ústavy s pochopením, nicméně zastával názor nepřijímat žádná politická rozhodnutí před svoláním ústavodárného shromáždění.²⁵³ Situace se vyvinula tak, že Kramářův návrh stejně nemohl být využit.

O úspěšnosti či neúspěšnosti Kramářovi cesty do Ruska se dodnes vedou diskuse. Někdy bývá tato cesta hodnocena jen jako další zoufalý pokus Kramáře ještě nějak pomoci zvrátit osud Ruska, ale i svůj vlastní. Některá svědectví hovoří o tom, že Kramář u Děnikina nezískal žádnou podporu svého plánu,²⁵⁴ jiná zase, že zde byl vítán s nadšením jako zástupce Československa, které jim svou armádou pomohlo v boji proti rudé armádě.²⁵⁵ Kramář touto dobou už nebyl československým premiérem a neplnil ani jinou státní funkci, skepticismus byl tedy na místě vzhledem k tomu, že ruskou politiku se snažil ovlivnit prakticky obyčejný československý občan, i když slavného jména. Ani Kramář sám už touto dobou nepočítal s nějakým vynikajícím úspěchem své mise a dost i slevil ze svých cílů. Zatímco na počátku doufal, že bude moci ovlivnit celou ruskou politiku, později by byl rád, kdyby jen Děnikin přijal jeho návrh ústavy.²⁵⁶

Jak se ukázalo, byla to Kramářova poslední návštěva Ruska. Celý rok se snažil nějakým způsobem přispět k osvobození Ruska od bolševismu, ale jeho snahy byly marné.

²⁵¹ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 56.

²⁵² Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 185-186.

²⁵³ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 316-317.

²⁵⁴ Např. Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 190-193; Jaroslav Šauer, „Karel Kramář na mírové konferenci v Paříži“, *Mezinárodní vztahy* 28, č. 3 (1993): 91.

²⁵⁵ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 317.

²⁵⁶ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 189.

Také kvůli své angažovanosti v ruské otázce a opomíjení domácí politiky brzy přišel o post premiéra.²⁵⁷ Kramáře k jeho činnosti vedlo přesvědčení, že pouze s Ruskem a s oporou v Rusku proti Německu má československý stát naději na budoucnost. Nicméně velkou váhu měl v tomto i Kramářův osobní vztah k Rusku. Především Kramářova manželka apelovala na svého muže, aby zachránil Rusko, a nemalou roli jistě měl i fakt, že manželé zanechali v Rusku značný majetek a také své příbuzné.²⁵⁸ Kramář se ale neobával jen nebezpečí ze strany Německa, ale svým způsobem se bál i Polska. Odmítal připustit, že by snad Polsko mohlo ve východní Evropě nahradit Rusko, jak to někteří polští politici chtěli,²⁵⁹ a právě velmocenské ambice Poláků viděl jako jednu z příčin možného rusko-německého sblížení. Navíc tu byl vzájemný spor o Těšínsko, kdy Kramář pokládal polský přístup k problému za nečestný a zejména chováním Romana Dmowského byl přímo uražen.²⁶⁰

Stejně jako v případě Karla Kramáře, i u Romana Dmowského se můžeme setkat s kritikou jeho pařížského působení, zejména mezi jeho politickými odpůrci, nebo alespoň s přehlížením jeho zásluh na konferenci. Dmowskému ale nelze upřít, že se své role zhostil dobře. Na rozdíl od Kramáře²⁶¹ byl na jednání perfektně připraven²⁶² a místo emocí vsadil na často dosti tvrdou politickou kalkulaci. Jako jediný z Poláků měl Dmowski jasný program teritoriálního vymezení Polska a ten se snažil na konferenci prosadit.²⁶³ Jak budou ve výsledku skutečně vypadat polské hranice, to do značné míry záleželo také na dalším osudu Ruska. Dmowski váhal, zda není pro Poláky výhodnější dočasná existence bolševického Ruska než rychlé vítězství „bílé“ armády, jelikož Rusko nacházející se v chaosu nemohlo aktivně zasáhnout do rozhodování o nových hranicích. Na druhou stranu, kdyby „bílé“ rychle převzali v Rusku moc, zabránilo by to ještě většímu nebezpečí – nebezpečí osvobození Ruska

²⁵⁷ Zatímco např. Lustigová se domnívá, že právě opomíjení domácí politiky bylo hlavním důvodem ke Kramářovu odvolání, Serapionova je opačného názoru. Podle této autorky se Kramář dostatečně zajímal o domácí politiku a hlavní příčina pádu Kramářovi vlády byla špatná ekonomická a sociální situace po světové válce, což vedlo k posílení levice. Lustigová, *Karel Kramář*, 167-168; Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 303-304.

Každopádně ale během svého pobytu v Paříži byl Kramář spíše pozorovatelem domácího dění než aktivně působícím předsedou vlády.

²⁵⁸ Lustigová, *Karel Kramář*, 168.

²⁵⁹ O této možnosti uvažoval i Roman Dmowski. Viz níže.

²⁶⁰ „Dr. Kramář o zahraničních otázkách“, *Národní listy*, 5. října 1919.

²⁶¹ „Karel Kramář, ačkoliv byl předsedou vlády, odjel do Paříže celkem bezstarostně – bez jakékoliv koncepce zahraniční politiky. V tomto směru plně spoléhal na Beneše, o čemž svědčí i fakt, že se před odjezdem vůbec nepřipravoval, a ani o nějakých konzultacích s partnery ve vládě nemohla být řeč... V Kramářově pozůstalosti také nenajdeme poznámky, které by svědčily o tom, že se na jednání konference svědomitě připravoval.“ Lustigová, *Karel Kramář*, 162.

²⁶² Dmowski údajně během jednání znal i ty nejdůležitější informace k danému tématu. Například během jednání o přístavu Klaipėda. Viz „Wspomnienie Wasiutyńskiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, Tom II, 142.

²⁶³ Wapiński, *Roman Dmowski*, 269.

Německem. To byla pro Dmowského skutečně děsivá představa. Domníval se, že by Němci obnovili carství, ale za to by od Ruska vyžadovali plnou loajalitu Německu. A i kdyby se tak nestalo, pokud by Rusko neobnovilo své postavení jednoho z nejmocnějších států Evropy, nechalo by střední a východní Evropu, ale především Polsko napospas německým velmocenským aspiracím.²⁶⁴

Nicméně ještě v březnu 1919 Dmowski docela vážně uvažoval o možnosti, že by ruský stát mohl být omezen jen na centrální Rusko, tzv. Velkorusko, zatímco některá další dříve ruská území se dostanou pod jakýsi dočasný protektorát dohodových mocností (později by mohla být opět připojena tentokrát už k „bílému“ Rusku), přičemž i Polsko by se mohlo stát takovýmto protektorem území kdysi patřícímu polskému státu. Dmowski údajně uvažoval o této variantě proto, že to byla jedna z možností jak zabránit osvobození Ruska Němci. Striktně ale odmítal jakékoliv samostatné polské akce vedoucí k připojení dávných polských zemí, jelikož to by značně poškodilo polsko-ruské vztahy.²⁶⁵ Tento scénář, pokud byl vůbec reálný, ale realizován nebyl, jelikož k jeho uskutečnění by bylo jistě nutné provést vojenskou intervenci do Ruska, což dohodové mocnosti zamítly.

Dmowski byl opatrný na své politické kroky, a proto se během pařížské konference vyhýbal předčasným jednáním s ruskou nebolševickou neoficiální reprezentací. V daném okamžiku uznal za vhodné vyčkat s tímto krokem až do chvíle, kdy Polsko dosáhne na konferenci svých cílů.²⁶⁶ Dohodové státy trvaly na tom, že polská východní hranice nemůže být vytýčena bez účasti zástupců legální ruské vlády na konferenci a zároveň se domnívaly, že tento problém může být vyřešen až za 2 až 3 roky. Dmowski i v tomto případě projevil svůj pragmatismus a v případě, že by se otázka východní hranice skutečně měla řešit až za několik let, nabádal k akcím vedoucím k utvrzení polského charakteru východních území a k jejich přirozenému svázání s Polskem.²⁶⁷ Polsko ale mělo své územní aspirace omezit tak, aby se nedostalo do sporu s Ruskem. V květnu 1919 Dmowski nejspíš poprvé jasně formuloval své úvahy o budoucím vztahu s Ruskem. Jak sám řekl, během války začal prý Rusko dost podceňovat, ale nyní si uvědomil, že s ním i nadále musí Poláci počítat. Proto měli svůj program východní hranice nastavit tak, aby nebránil jednání s Rusy.²⁶⁸

²⁶⁴ Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, 83-84.

²⁶⁵ Ibid., 85-86.

²⁶⁶ Ibid., 85.

²⁶⁷ Dopis R. Dmowského S. Grabskému z 30. května 1919, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 168.

²⁶⁸ Dmowski koncipoval 3 hlavní body polské politiky vůči Rusku. Polsko nemělo usilovat o obnovení hranic Litevského velkoknížectví z roku 1772, mělo se zříci podpory samostatné Ukrajiny a neangažovat se v Pobaltí. Ibid., 169.

Ačkoliv Dmowski ještě během války nahlas prohlašoval, že Rusko se vzpamatuje až za dlouhé desítky let,²⁶⁹ v osobním dopise z května 1919 vyjádřil své přesvědčení, že se zanedlouho na konferenci objeví oficiální ruská delegace reprezentující vládu „bílého“ admirála Kolčaka. A s touto vládou měli hledat porozumění, aby tak zamezili jejímu sblížení s Německem.²⁷⁰ Zdá se tedy, že alespoň v daném okamžiku Dmowski věřil v brzký návrat nebolševického Ruska a pokud oficiálně tvrdil opak, jednalo se jen o taktický tah, aby konference nečekala na ruskou delegaci a Poláci tak mohli snadněji získat pro ně výhodnou východní hranici. V době, kdy se zdálo, že „bílá“ armáda v boji s bolševiky zvítězí, se Dmowski rozhodl navázat kontakty s představiteli admirála Kolčaka. Nastal prý čas pro „*započetí zcela nové a dlouhodobé politiky s východním sousedem*“.²⁷¹ Nikoli tedy s vládou mající nad Polskem svrchovanost, ale se zástupci nového ruského státu a rovnocenného zahraničního partnera. Rusko už tedy nikdy nemělo být pokládáno za jednu ze záborových mocností Polska, ale jen za jednoho ze sousedů Polska. Podle svědectví novináře Dillona z června 1919 vzájemné rozhovory proběhly uspokojivě, obě strany předložily své podmínky přijatelné pro stranu druhou. Dmowski byl v této době optimistický, i co se týkalo nebezpečí rusko-německého spojení, které nepokládal za aktuální.²⁷² Národní demokraté by byli tehdy ochotní pomoci protibolševickým ruským silám i vojensky, nicméně to se ukázalo jako nemožné.²⁷³

Dmowski se velmi obával spojení Ruska s Německem, ačkoliv o reálnosti tohoto scénáře někdy pochyboval, ale daleko nepřijatelnější pro něj bylo možné spojení Polska a Německa. V dopise haličskému politikovi Národní demokracie Aleksandru Skarbkovi ze srpna 1919 proto Dmowski kritizoval tendence polského ministerstva zahraničí ke sblížení s Německem, tedy v danou dobu se silnějším z dvojice Německo-Rusko, a odmítl možnost trvalého polsko-německého spojení.²⁷⁴ Stížnosti na Dohodu, respektive na to, že Polákům nevyhověla ve všech jejich požadavcích, pokládal za neopodstatněné. Tyto nálady jen vedly k přesvědčení o výhodě hledání ochrany u Německa, které bylo podněcováno také přetrvávajícími obavami z Ruska. Dmowski se nedomníval, že by Polsku od slabého Ruska hrozilo nějaké nebezpečí a jako jediné nebezpečí viděl spojení Ruska s Německem.²⁷⁵ Byl

²⁶⁹ Roman Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie (przez R. Dmowskiego): Londyn, lipiec 1917 roku“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 451.

²⁷⁰ Ibid.

²⁷¹ Cit. podle: Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, 86.

²⁷² Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, 86.

²⁷³ Engelgard, *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska*, 15.

²⁷⁴ Andrzej Garlicki, „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, *Przegląd Historyczny* 64, č. 1 (1973): 135.

²⁷⁵ Ibid., 136.

přesvědčen, že kdyby Polsko uzavřelo s Německem spojenectví, Německo by toho jen využilo k vydírání Ruska a dříve nebo později by se tyto dvě mocnosti spojily proti Polsku. Polsko si jednoduše nemohlo svého zahraničního partnera vybírat. Jedinou možností, jak zachovat nezávislé Polsko, bylo podle Dmowského udržování dobrých vztahů s Ruskem, přičemž slabost a dezorganizace Ruska tomu paradoxně nahrávala, protože v tomto případě mělo i Rusko větší zájem být ve shodě se svým západním sousedem.²⁷⁶

Již zde byla zmínka o tom, že Dmowski během války pochyboval o další budoucnosti Ruska jako silného východoevropského státu. Důkazem toho je například jeho dopis šéfredaktorovi týdeníku *Sprawa Polska* z 18. července 1917, kde Dmowski psal o možnosti, že Polsko nahradí Rusko v pozici protivníka Německa na východě.²⁷⁷ K této myšlence se svým způsobem vrátil i v březnu 1919, kdy uvažoval o zřízení dohodových protektorátů nad některými ruskými územími, ale v této době už počítal v budoucnu s možností obnovení síly Ruska, když předpokládal možnost navrácení těchto území Rusku.²⁷⁸ Podle Engelgarda Dmowski nikdy nepochyboval o tom, že Polsko bude vždy v rámci rusko-polských vztahů tím slabším článkem. Byla to podstata jeho politického konceptu, na kterou neměla vliv ani bolševická revoluce.²⁷⁹ Zdá se, že úvahy o úpadku Ruska byly jen epizodní záležitostí vzniklou v důsledku válečných zkušeností a Dmowski nikdy zcela vážně s touto alternativou nepočítal. Pokud i na mírové konferenci opakoval slova o dlouhodobém úpadku Ruska, šlo o čistě pragmatický krok, který měl Polákům přinést lepší postavení a lepší výsledky jednání.

Toto ovšem neznamenalo, že by Dmowski neusiloval o silný polský stát, právě naopak. Chtěl polský stát rozkládající se na rozlehlém území, ovšem pouze v mezích dohod uzavřených v Paříži, aby tak nedošlo ke konfliktu s Ruskem a dohodovými mocnostmi. Toužil po tom, aby se Polsko rozlehlostí a lidnatostí vyrovnalo Německu, ale toho mohli Poláci dosáhnout jen při dobrých vztazích se západními mocnostmi a s Ruskem.²⁸⁰ Pro Poláky bylo tedy sice výhodné, když bylo Rusko oslabené natolik, aby Polsko mohlo posunout svoji hranici co možná nejvíce na východ (ovšem ne proti vůli Dohody), jeho úplný úpadek by ale pro Poláky znamenal katastrofu, protože by tak ztratili jedinou možnou oporu proti Německu. Polsko podle Dmowského nebylo schopné čelit velké síle Německa samostatně. Polsko nebylo v pozici, kde by mohlo usilovat o postavení východoevropské mocnosti a ačkoliv se

²⁷⁶ Ibid., 138.

²⁷⁷ V dopise Dmowski píše, že dílo Petra Velikého a Kateřiny Veliké je zničeno. Oproti tomu je vše připraveno na znovuoobnovení Polska, které by se mohlo stát jediným možným protivníkem německé expanzi do východní Evropy. Dopis R. Dmowského Z. Wasilewskému z 18. července 1917, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 67-68.

²⁷⁸ Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, 86.

²⁷⁹ Engelgard, *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska*, 15.

²⁸⁰ Garlicki, „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, 139.

mělo stát co nejsilnějším, vždy muselo vzhledem k německému nebezpečí hledat oporu u Ruska. Německá hrozba byla alfou a omegou Dmowského zahraničně-politických úvah a byl si jist, že jedinou možností, jak ji odvrátit, je zabránit rusko-německému spojení, a to bylo možné jen udržováním dobrých vztahů s Ruskem.

Dmowski sice disponoval dosti precizně vypracovaným konceptem polské východní politiky, nicméně neměl žádnou pravomoc ho realizovat.²⁸¹ To bylo jedním z důvodů, proč jeho politika neuspěla. Kromě toho pro svůj koncept nenašel ani dostatečnou podporu veřejnosti. Dmowski už v srpnu 1919 v dopise Skarbkovi prohlásil, že pokud polská společnost jeho plán nepřijme, stáhne se z aktivní politiky a bude se věnovat tomu, aby „z příštích pokolení vzešli lepší politici, než jsme my“.²⁸² Tak skutečně i učinil a po svém návratu do Polska se ani neúčastnil zasedání Ústavodárného Sejmu. Jistý vliv na to ale měl i Dmowského špatný zdravotní stav a hlavně celková únava politikou.²⁸³ Do Polska se vrátil až v květnu 1920, po léčebném pobytu v Alžíru, tedy po dlouhých pěti letech. Ač se na mírové konferenci o mnoho zasloužil, mezi veřejností nebyl tak známý jako Piłsudski a navíc ani jeho působení v Paříži nebylo vždy hodnoceno jen pozitivně.²⁸⁴ On sám byl se svou prací i se zisky Polska na konferenci spokojen, jak se vyjádřil, na 90%²⁸⁵ a nespokojenost některých lidí s výsledkem přisuzoval jejich přehnaným nárokům.²⁸⁶

Už v květnu 1919 napsal v jednom dopise, že se po svém návratu do Polska nechce ucházet o žádnou státní funkci a zdůvodňuje to například svým záměrem vytvořit široký a všeobjímající plán budování Polska a morální organizace národa, v čemž by ho jeho angažovanost v politice jen brzdila. Prý chtěl jen nezištně sloužit Polsku, protože cítil takovou povinnost.²⁸⁷ Na druhou stranu takto mohl chtít jen zakrýt skutečnost, že na přidělení nějaké státní funkce neměl šanci.²⁸⁸ I přes jeho nepříznivé postavení po mírové konferenci byl se svým dosavadním působením v politice Dmowski spokojen. Byl totiž přesvědčen, že právě usilovné trvání Národní demokracie na proruské orientaci začátkem války bylo tím

²⁸¹ Dmowski byl v dané době pouze druhým delegátem na mírové konferenci a poslancem Ústavodárného Sejmu, neměl žádnou vládní funkci. Jeho Národní demokracie byla sice nejsilnějším politickým táborem v Polsku, nicméně v zemi rozhodoval především Piłsudski a jeho nejbližší spolupracovníci. Navíc ani ve své vlastní straně neměl Dmowského plán plnou podporu. Engelgard, „Roman Dmowski wobec Rosji“, 90.

²⁸² Garlicki, „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, 139.

²⁸³ Wapiński, *Roman Dmowski*, 292-293.

²⁸⁴ Ibid., 291.

²⁸⁵ Kawalec, *Roman Dmowski*, 233.

²⁸⁶ Dmowski to komentoval takto: „Přece žádný národ nedostal na konferenci všechno, co chtěl. My jsme dostali víc, než mnoho Poláků chtělo.“ Garlicki, „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, 136.

²⁸⁷ Dopis R. Dmowského S. Grabskému z 29. května 1919, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, Tom II, 165-166.

²⁸⁸ Micewski, *Roman Dmowski*, 264.

nejdůležitějším, čím Poláci pomohli Dohodě k vítězství a potažmo tedy i největším přispěním Poláků k získání vlastní nezávislosti.²⁸⁹

To Karel Kramář úpadek významu vlastní osoby po mírové konferenci snášel o poznání hůře. Také se v jeho případě jednalo o pád z větší výšky. Během jediného roku se totiž z vůdce národa a všeobecně uznávané ikony stal nevýznamným a navíc často zatracovaným politikem. Jak napsala Martina Lustigová, Kramář nemohl pochopit, že československý lid tak rychle zapomněl na všechny jeho zásluhy pro český, potažmo i slovenský národ a pro Československou republiku, kterých bylo nesporně mnoho. Tento pocit zneuznání už Kramářovi zůstane navždy, ale nikdy nebude ochotný připustit, že si za svůj politický pád z velké části mohl sám, a to především upřednostňováním ruské otázky před vnitřní politikou státu.²⁹⁰

Ani jeden z politiků nenašel přílišnou oporu ani u svých vlastních politických stran. Kramářova Československá národní demokracie měla sice v Revolučním národním shromáždění silné postavení, ale to rychle ztrácela a už v místních volbách v červnu 1919 zaznamenala drtivou porážku.²⁹¹ Lidově-národní svaz, jehož dominantní silou byla Dmowského Národní demokracie, byl sice nejsilnějším politickým uskupením v Polsku, nicméně brzy se začalo rozpadat. U těchto stran byl problém především v jejich snaze být reprezentantem celého národa, zatímco obyvatelstvo touto dobou už upřednostňovalo různé zájmové strany.²⁹²

Oba politici ani během pařížské mírové konference nezapomněli na Rusko. Kramář i Dmowski byli přesvědčení, že existence Ruska je pro budoucnost jejich národů nezbytná a oba k tomuto přesvědčení vedla především obava ze síly Německa. Rusko pro ně bylo jedinou reálnou protiváhou Německa ve středovýchodní Evropě, a kdyby tuto oporu Čechoslováci a Poláci ztratili, byli by vydáni na milost a nemilost Němcům. Jako úplně nejhorší varianta se jim jevilo spojení Německa s Ruskem, proto nechtěli, aby byli Rusové nějakým způsobem „vehnáni do německé náruče“, jak oba s oblibou opakovali. Proto Polsko nemělo usilovat o posunutí své východní hranice dál na východ, aby se zde nestřetlo s ruskými zájmy, a ani jeden z obou středoevropských států neměl podporovat aspirace menšinových národů

²⁸⁹ Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 358.

²⁹⁰ Lustigová, *Karel Kramář*, 181-183.

²⁹¹ V Revolučním národním shromáždění měla Kramářova strana silné postavení jen díky tomu, že počty poslanců byly stanoveny na základě říšských voleb z roku 1911. Lee Blackwood, „Czech and Polish National Democracy at the Dawn of Independent Statehood“, *East European Politics and Societies* 4, č. 3 (podzim 1990): 471. Ibid., 471-473.

Ruska na samostatnost.²⁹³ Ačkoliv i u Romana Dmowského byla určitá snaha pomoci protibolševickým silám v Rusku k vítězství nad bolševiky, nebyl ochoten se v této akci osobně angažovat, pokud by nebyla iniciována a vedena mocnostmi Dohody. Karel Kramář se zachoval zcela opačně a pro osvobození Ruska byl ochoten obětovat i svou pověst a svou kariéru, jelikož ho k tomu vedlo nejen přesvědčení o nutnosti spojení Československa a Ruska proti Německu, ale i láska ke své ruské manželce a k Rusku samotnému.

I v pozdějších letech oba politici opakovali, jak bylo důležité, že se během války přiklonili na ruskou stranu. Byli přesvědčení, a s tím je podle mě možné souhlasit, že právě tento krok nejvíce pomohl jejich národům k získání samostatnosti. Ale zatímco Kramář přikládal velkou váhu i ruským vítězstvím na počátku války, nejen proruské orientaci československého odboje, Dmowski upozorňoval především na udržení loajality k Rusku mezi Poláky v kongresovce i mimo ni, čímž se polský národ vědomě přiklonil na stranu vítězné Dohody. Zatímco tedy Kramář byl přesvědčen, že Čechoslováci by měli být za svoji samostatnost vděční právě Rusku, Dmowski vůči Rusku vděčnost necítil, ale zároveň si byl vědom toho, že Rusko bude Polákům ještě potřebné, a tomu přizpůsobil i svou politiku. Zdá se, že s koncem války a mírovou konferencí nepadá nejen jakákoliv možnost další spolupráce mezi Kramářem a Dmowským, ale vzdaluje se i podoba jejich politických konceptů, jelikož Dmowski byl v této době stále především pragmatickým politikem,²⁹⁴ avšak Kramář byl čím dál víc citovější a propadal svým snům o osvobození Ruska a o slovanské federaci.

1.4 Doba poválečná

Ačkoliv Karel Kramář ani Roman Dmowski po skončení pařížské mírové konference neupadli do zapomnění a i nadále snad každý Čech, resp. Polák věděl kdo je to Kramář, resp. Dmowski, už ve svých státech nepatřili k nejdůležitějším politikům. I když si jejich politické strany vedly obstojně a dokonce spoluvytvářely vládní koalice, ani jeden z politiků už nikdy, až na malou výjimku, nezastával žádnou významnou politickou funkci. Zatímco Kramář byl i nadále alespoň poslancem a státní funkcí, i kdyby mu byla nabídnuta, by nepřijal nejspíš z důvodu, že by nebyla hodna jeho důstojnosti (samozřejmě kromě funkce prezidenta), Dmowski nechtěl zastávat ani poslanecký mandát, neměl žádnou funkci ani ve své vlastní straně (na rozdíl od Kramáře, který byl předsedou Československé národní demokracie) a

²⁹³ Především se jednalo o podporu ukrajinského národního hnutí, kterou oba odmítaly. Viz např.: Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 11. září 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 414; Garlicki, „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, 169.

²⁹⁴ Stále větší prostor u něj ale dostává jeho rostoucí antisemitismus a obavy z židovsko-zednářského spiknutí. Nicméně prozatím ho tyto jeho představy ještě zcela neovládly a především příliš neovlivnili jeho ruskou politiku.

odmítal se postavit do čela jakéhokoliv státního úřadu, protože úřad, v jehož čele by chtěl stát, jednoduše neexistoval. Představoval si totiž, že by byl hlavou jakési budovatelské komise, instituce rovné ministerstvu, která by se zabývala budováním polské státnosti, jelikož v situaci, kdy měl být z bývalých záborů tří různých mocností vytvořen jeden stát, pokládal takovouto instituci za nezbytnou.²⁹⁵

Přes veškeré rozdíly v osudu těchto dvou politiků můžeme s jistotou tvrdit, že oba dva byli nesporně vůdci národně-demokratického tábora ve svých zemích, a to až do své smrti. Na jejich myšlenkách byly také z valné většiny založeny programy jejich politických stran. I v poválečném období můžeme u Kramáře a Dmowského najít řadu shodných prvků, z nichž asi nejvýraznějším je jejich obdiv k některým aspektům italského fašistického režimu,²⁹⁶ i když u každého z nich dosahovaly různé intenzity, nebo víra v úpadek bolševické nadvlády nad Ruskem. Určitou podobnost můžeme najít i v jejich vztahu k Židům, ovšem zatímco Kramář kritizoval pouze jejich příklon k levicové politice a jejich podíl na provedení bolševické revoluce, čímž je do jisté míry stavil na roveň Němcům,²⁹⁷ Dmowski po válce zcela propadl nenávisti vůči Židům, které vinil snad ze všeho špatného, co Polsko, ale i celou Evropu potkalo. V jeho případě můžeme mluvit o jasném antisemitismu.²⁹⁸ Vzhledem k tématu této práce budou následující odstavce věnovány převážně jejich ruské politice, která pro tyto politiky i po světové válce neztratila svůj smysl a s Ruskem ve svých konceptech nepřestali počítat.

1.4.1 Rusko v poválečných konceptech Karla Kramáře a Romana Dmowského

Karel Kramář se na rozdíl od Romana Dmowského po mírové konferenci neuchýlil do ústraní, ale opět se zapojil do domácí politiky, i když už jen jako řadový poslanec a předseda Československé národní demokracie. Mohlo by se zdát, že neúspěch jeho ruské mise a kritický pohled veřejnosti na tuto akci Kramáře odradí od další angažovanosti v ruské otázce. Opak byl ale pravdou. Velká část, dalo by se říci většina Kramářových poválečných projevů a literárních děl až do jeho smrti je věnována právě ruské problematice. I v Poslanecké sněmovně stále opakoval svou tezi: „...zabezpečení československého státu, zabezpečení Československé republiky jest jen a jedině ve slovanském Rusku, poněvadž dobře vím, že to

²⁹⁵ „Wspomnienie Bartoszewicza“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 213.

²⁹⁶ Oceňovali především důraz Mussoliniho režimu na národ. Více o vztahu obou politiků k fašismu viz níže.

²⁹⁷ Winklerová, *Karel Kramář*, 150.

²⁹⁸ Např. Wapiński, *Roman Dmowski*, 314-315.

V Dmowského úvahách je typické spojování Židů a židovského hnutí se svobodnými zednáři. Proto prakticky vždy, když mluví o zednářích a jejich vlivu na světovou politiku, řeč je rovněž o Židech. Stejně jako řada dalších evropských politiků totiž propadl myšlence židovsko-zednářského spiknutí a tato jeho obsese se následně stala důležitou součástí všech jeho zahraničně-politických úvah.

*slovanské Rusko by se nikdy nesblížilo s Německem, nikdy by s ním neuzavíralo spolek, že by to slovanské Rusko bylo tím nejupřímnějším přítelem Francie... a že slovanské, demokratické, svobodné Rusko bylo by v nejlepším poměru s Anglií...*²⁹⁹ Kramář nepochyboval o správnosti svého přístupu a i nadále obhajoval všechny své kroky učiněné s cílem osvobození Ruska od bolševismu. Byl přesvědčen, že bolševické Rusko je zhoubou pro celý kontinent, protože nevěřil, že se tento režim nerozšíří i do zbytku Evropy. I když si byl vědom důležitosti ruské trhu pro československé hospodářství, odmítal navázáním hospodářských vztahů s bolševickým Ruskem jeho režim podporovat. Jedinou možností, jak znovu získat toto důležité odbytí a nepřenechat ho jiným, zejména pak Německu, pro něj bylo svržení bolševického režimu v Rusku.³⁰⁰ Bolševismus pro něj na rozdíl od jiných nebyl vnitřní záležitostí Ruska, ale záležitostí celé Evropy.³⁰¹

Kramář stále věřil v nové budoucí Rusko, které bude slovanské, tedy bude stát v čele celého Slovanstva. To ale nebude možné, pokud se Rusko spojí s Německem, proto před tímto spojenectvím neustále varoval. Iritovaly ho rovněž vojenské akce Poláků na východě, které pokládal za polský pokus o velmocenskou politiku a které podle něj jen přibližovaly Rusko Německu. Češi podle Kramáře měli především zachovat Rusku věrnost, protože ono si bude pamatovat, kdo stál při něm v době jeho utrpení, až bude opět silné.³⁰²

Počátkem dvacátých let se Kramář začal intenzivně zabývat nejen ruskou budoucností, tedy tím, jak by si představoval budoucí demokratické Rusko, ale i ruskou minulostí. Úvahy na tato témata shromáždil ve svém rozsáhlém díle *Ruská krise*. To začal sepsávat už od roku 1917, ale jako celek vyšlo až v létě 1921.³⁰³ Kramář se pokusil nalézt všechny příčiny katastrofy, která Rusko postihla. Přitom zašel hluboko do minulosti, až do dob Petra Velikého. Jako hlavní problémy vedoucí ke krizi ruského státu viděl například absolutistickou formu vlády, nedokonalost ruských reforem, zejména agrárních (nezavedení soukromého vlastnictví na mužické půdě), chybějící státní a národní povědomí obyvatel nebo všemocnou

²⁹⁹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol ze 49. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (28. ledna 1921), část č. 8, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/049schuz/s049008.htm> (staženo 13. 7. 2012).

³⁰⁰ Ibid.

³⁰¹ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol ze 49. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (28. ledna 1921), část č. 9, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/049schuz/s049009.htm> (staženo 13. 7. 2012).

³⁰² Karel Kramář, „Český národ a Slovanstvo“, *Národní listy*, 1. ledna 1920.

³⁰³ Během roku 1917, také během svého pobytu ve vězení, si připravoval některé hlavní myšlenky práce, prvních pět kapitol vyšlo už v roce 1918 v *České revui* a jednu kapitolu napsal také během své poslední cesty do Ruska na podzim 1919. Winklerová, *Karel Kramář*, 134.

státní byrokracii.³⁰⁴ Byrokracie, která byla podle Kramáře snad největší zhoubou Ruska, byla navíc z velké části v rukou Němců.³⁰⁵ Němci také podle něj přinesli Rusku bolševismus, když byl Lenin s podporou německé vlády dopraven v proslulém zapečetěném vlaku do Ruska.³⁰⁶ A tak Kramář ironicky podotkl, že „... Němci dali Rusku všechno, co mělo nejvýznačnějšího: byrokracii, Marxův socialismus a také nejnovější bolševickou propagandu.“³⁰⁷ Kramář v *Ruské krizi* ostře kritizoval bolševický systém vlády. Domníval se, že hospodářský systém zavedený bolševiky se jasně ukázal jako neživotaschopný a musí se tudíž zhroutit.³⁰⁸ Odmítal také, že by se bolševismus mohl jakkoliv reformovat, protože je to revoluční svetonázor, který musí naprosto odmítnout kompromis s dosavadním systémem, jelikož by tak ztratil svůj smysl.³⁰⁹ Domníval se tedy, že sebemenší ústupky směrem k tržnímu hospodářství budou znamenat pád bolševismu.

Ruská krise obsahuje také již zmíněný návrh ruské ústavy a konkrétnější Kramářovi představy o podobě a fungování budoucího Ruska. Toto Rusko se mělo svým státním zřízením přiblížit podobě evropského demokratického státu, ale zároveň si mělo zachovat svou „ruskou duši“.³¹⁰ Kramář byl přesvědčen, že nové Rusko nemůže být jiné než konstituční a demokratické.³¹¹ Zároveň mělo být i slovanské, specifické, někde mezi Východem a Západem.³¹² Martina Winklerová správně upozorňuje na rozpory těchto Kramářových představ, kdy na jedné straně měl být zachován ten jím idealizovaný ruský charakter, ale zároveň mělo být Rusko reformováno podle evropského vzoru. Každopádně s *Ruskou krizí* se jednoznačně proměnilo Kramářovo hodnocení Ruska jako takového, jelikož už byl ochoten přiznat jeho nedostatky, aniž by se je snažil omlouvat.³¹³

Kramářovi se jeho teze o sblížení Ruska s Německem začala potvrzovat už v roce 1922 uzavřením dohody z Rapalla mezi těmito státy. Na rapallskou smlouvu reagoval také v *Pěti přednáškách o československé zahraniční politice*. Kramář apeloval na československou vládu, aby svou činností nedovolila dalšímu rusko-německému sblížení. Měl být vytvořen

³⁰⁴ Více viz samotné dílo *Ruská krise*, nebo: Lustigová, *Karel Kramář*, 186-194; Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 322-379; Winklerová, *Karel Kramář*, 134-150.

³⁰⁵ Kramář udává data uvedená Masarykem o procentuálním zastoupení Němců, především pak pobaltských v ruské byrokracii až do nastoupení Alexandra III. na trůn. To v mnoha oblastech státní správy dosahovalo i přes 30%, na ministerstvu zahraničí dokonce 57%. Kramář, *Ruská krise*, 29.

³⁰⁶ *Ibid.*, 271.

³⁰⁷ *Ibid.*, 29.

³⁰⁸ *Ibid.*, 477.

³⁰⁹ „Bolševictví se prostě změnit nemůže, jako není kompromisu mezi krást a nekrást, a všechno seslabování trestnosti krádeže znamená jen opuštění mravních základů společnosti.“ Kramář, *Ruská krise*, 481.

³¹⁰ Winklerová, *Karel Kramář*, 149.

³¹¹ Kramář, *Ruská krise*, 486.

³¹² *Ibid.*, 583.

³¹³ Winklerová, *Karel Kramář*, 149.

spolek s Jihoslovany a společně s Francií měly dělat vše pro obrození Ruska, zejména podporou ruské emigrace a protibolševických sil v Rusku. Kramář byl tedy stále přesvědčen, že pouze prostřednictvím Slovanstva, tedy nějakého slovanského spolku, může Československo ovlivňovat evropskou politiku a tím i vlastní osud.³¹⁴

I nadále Kramář odmítal navázání jakýchkoliv styků se Sovětským svazem, protože ho jednoduše neuznával jako legitimního nástupce ruského státu. Uvědomoval si sice, že vyřazení ruského trhu z evropské ekonomiky má velký dopad na celou Evropu včetně Československa, ale jak již bylo řečeno, nechtěl podporovat bolševický režim. Také se domníval, že by bolševici za zboží z Evropy neplatili, a navíc by Evropu zaplavilo levné sovětské zboží.³¹⁵ Snad i kvůli Kramářově agitaci byly se Sovětským svazem navázány oficiální diplomatické styky až v roce 1934, ovšem obchodní kontakty byly zahájeny už v červnu 1922.³¹⁶ Jednání o navázání diplomatických styků bylo ale započato Benešem už v roce 1926 a Kramářova reakce na sebe nenechala dlouho čekat. Na stránkách *Národních listů*³¹⁷ apeloval na svědomí českého lidu,³¹⁸ aby odmítl uznat krutý režim, kvůli kterému lidé umírají hlady a nevinní jsou popravováni.³¹⁹ Opět zopakoval svůj názor, že Slované by měli být vděční Rusům za své osvobození, a tudíž by se neměli spolčovat s bolševiky, kteří ruský národ ničí.³²⁰ Ani spojenectví s Francií, ani spojenectví s Jihoslovany a Rumunskem podle Kramáře neodradí Německo, ale ani Maďarsko nebo Itálii, od jejich revanšistických snah vůči Československu a evropskou rovnováhu může zajistit jen spojení Ruska s ostatními slovanskými státy.³²¹

Kramářova politická činnost v poválečném období je charakteristická neustálým obrácením se k minulosti a neustálým opakováním stejných tezí. Ve svých projevech a článcích se stále vracel k myšlence, jaké to mohlo být, kdyby Čechoslováci pomohli osvobodit Rusko, kritizoval bolševický režim, odmítal navázat styky se Sovětským svazem a potvrzoval svou

³¹⁴ Kramář, *Pět přednášek o zahraniční politice*, 108-109.

³¹⁵ „Posl. dr. Kramář o janovské konferenci a mezinárodní situaci“, *Národní listy*, 31. května 1922.

³¹⁶ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 382.

³¹⁷ Jedná se především o tři články z 24., 27. a 31. ledna 1926. Tyto články byly souhrnně vydány v následující brožurě: Karel Kramář, *Naše slovanství a uznání sovětů* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1926).

³¹⁸ U Kramáře se často můžeme setkat s opomíjením Slováků (nemluvě o ostatních národech republiky), pokud hovořil o celostátních záležitostech. Jak podotýká Martina Lustigová, Kramář sice přijal tezi o existenci jednoho národa o dvou větvích, ale Československo pokládal za stát Čechů, který mohli řídit pouze Češi, jelikož jejich nezkušeným slovenským příbuzným vládu svěřit nemohli. Tento Kramářův postoj se projevoval tím, že namísto výrazů československý používal výraz český. To ovšem neznamená, že by byl Kramář ke Slovákům nepřátelsky naladěný, pouze je bral jako sice milé, ale „chudé příbuzné“. Lustigová, *Karel Kramář*, 233-234.

³¹⁹ Karel Kramář, „Poměr českých stran k Rusku a uznání Sovětů“, *Národní listy*, 27. ledna 1926.

³²⁰ Kramář rovněž odmítl tvrzení, že vytvořením svého zastoupení v Moskvě by mohli Čechoslováci působit na „evoluci bolševiků k demokracii“, ale právě naopak svým uznáním Sovětů by přiznali legitimitu bolševickému násilnickému režimu. Karel Kramář, „Před uznáním Sovětů“, *Národní listy*, 24. ledna 1926.

³²¹ Karel Kramář, „Budoucnost Slovanstva a uznání Sovětů“, *Národní listy*, 31. ledna 1926.

víru v úpadek bolševismu a ve vznik nového demokratického Ruska a slovanské federace. To vše je protnuto obavou z imperialistické politiky Německa. Snad jen jedno se v jeho politice změnilo, už netrval na intervenci do Ruska, ač to jeho političtí odpůrci někdy tvrdili.³²² Není divu, že svým tvrdohlavým trváním na svém konceptu zahraniční politiky si vysloužil řadu kritických ohlasů. Mezi nejznámější Kramářovi kritiky patřil Edvard Beneš, který svůj nesouhlas s Kramářovou slovanskou politikou vyjádřil zejména v článku „Problémy slovanské politiky“ uveřejněném v roce 1926 ve *Slovanském přehledu*. Jako reakci na tento článek Kramář sepsal spis *Na obranu slovanské politiky*.³²³ Zde se jal hájit všechna svá počínání a svou politickou orientaci od 90. let 19. století až do současnosti. O většině témat zmíněných v publikaci byla již v této práci řeč. Kramář ve své „Obraně“ opět mluvil o nebezpečí spojení Německa s Ruskem, ke kterému prý byly tyto dva státy přímo nuceny rozšířením Polska na jejich úkor, s čímž ani jeden z nich nemohl souhlasit.³²⁴ Na rozdíl od Beneše se Kramář nedomníval, že by Evropa protestovala proti spojení Slovanů, protože slovanská federace by byla nejen silná, ale i mírumilovná.³²⁵ Kramář se ale vůbec nezabýval otázkou, zda by pro takovéto spojení byla ve slovanských státech politická vůle. Také budoucí Rusko si Kramář nepřestal idealizovat a v jeho očích má podobu ideálního slovanského státu, mírumilovného a naprosto oproštěného od imperialistické politiky, ale zároveň vždy stojícího v čele Slovanstva.³²⁶

Kramář ani po letech své názory na Sovětský svaz nezměnil. I ve 30. letech odmítal jakoukoliv spolupráci Československa s tímto státem a rozhodně nesouhlasil s tím, že by právě Sovětský svaz namísto demokratického Ruska mohl být nyní oporou Čechoslováků a dalších Slovanů vůči Německu.³²⁷ Jelikož byl nepřitelem internacionalismu a pokládal komunismus v Rusku za „německé dítě“, nemůžeme se tomuto jeho postoji ani divit. Počátkem nového desetiletí navíc přibyl v Kramářově kritice Sovětského svazu další argument. Dával SSSR za vinu i světovou hospodářskou krizi, kterou měl způsobit tím, že „...*Rusko se svými 150 miliony obyvatel je[bylo] ze světového obchodu téměř vyřazeno i jako*

³²² Kramář toto obvinění odmítal. K intervenci nabádal podle svých slov jen v době, kdy to bylo realizovatelné a nestálo by to tolik obětí, tedy dokud ještě bolševici neměli organizovanou armádu. Pozdější intervenci pokládal za čiré šílenství. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol ze 49. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (28. ledna 1921), část č. 9, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/049schuz/s049009.htm> (staženo 13. 7. 2012).

³²³ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 400.

³²⁴ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 87.

³²⁵ *Ibid.*, 91.

³²⁶ Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol z 223. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (6. listopadu 1923), část č. 4, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/223schuz/s223004.htm> (staženo 13. 7. 2012).

³²⁷ Winklerová, *Karel Kramář*, 159-160.

výrobce a spotřebitel.“³²⁸ Kramář stále počítal se vznikem nového Ruska, a proto se snažil pomáhat ruské emigraci a vychovat její další generaci, která poté přinese Rusku zpustošenému bolševiky zapomenutou kulturu a tradice.³²⁹

S nástupem Hitlera v Německu se zvyšovaly Kramářovy obavy o bezpečnost Československa, ale východisko z nebezpečné situace viděl opět jen ve slovanském Rusku a sbližování se SSSR odmítal. Přesto byly diplomatické styky se Sovětským svazem 9. června 1934 navázány.³³⁰ Kramář v tomto kroku viděl zradu Slovanstva, české jméno bylo nyní podle jeho slov poskvrněno neodpustitelnou nevděčností k Rusku a český národ tím přišel o své dobré postavení ve slovanském světě, které si dříve vydobyl. Nevěřil, že by spojenectvím se Sovětským svazem mělo Československo zajištěnu bezpečnost a naopak se obával další hrozby v podobě komunistického převratu v zemi.³³¹ V tomto se Kramář koneckonců nemýlil, i když situace byla nakonec daleko složitější.

V posledních letech života je v Kramářově politice patrný příklon, nebo lépe řečeno sympatie k fašismu. Fašismus pro něj byl jakousi protiváhou marxismu, tím lepším z dvojice totalitních režimů. Není ani divu, že byl Kramář nakloněn spíše režimu s vypjatým nacionalismem, než režimu založenému na třídním boji, který navíc zničil jeho milované Rusko.³³² Pochvalné řeči o italském fašismu můžeme u Kramáře nalézt už ve 20. letech, přímo heslem se pro Kramářovy odpůrce stal jeho výrok: „*Zaplat' pánbůh za fašismus*“, který byl ale vytržen z kontextu.³³³ Kramář u fašismu oceňoval především lásku k národu, ale byl rozhodně proti jeho nedemokratickým tendencím a jeho metody byly podle Kramáře zcela nevhodné pro československé poměry.³³⁴ Kritičtější byl Kramář z pochopitelných důvodů k německému nacismu, který pro něj představoval vrchol agresivního germanismu. Podle Hermana a Sládka nebyla ale Kramářova kritika nacismu tak vypjatá, jak by se dalo očekávat,

³²⁸ Karel Kramář, „Do nového roku“, *Národní listy*, 1. ledna 1930.

³²⁹ „Dr. K. Kramář o novém Rusku“, *Národní listy*, 2. ledna 1930.

³³⁰ Zdeněk Sládek, „Kramář, Masaryk, Beneš a Rusko: shoda, rozdíly, rozpory“, in *Karel Kramář: Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*, ed. Ljubov Běloševská a Zdeněk Sládek (Praha: Euroslavica a Slovanský ústav, 2003), 69-70.

³³¹ Karel Kramář, „Po našem uznání Sovětů“, *Národní listy*, 17. června 1934.

³³² Lustigová, *Karel Kramář*, 268.

³³³ V dané pasáži Kramář mluví o údajné politické dezorientaci české buržoazie, která měla podle Masaryka za následek fašismus, jenž se vyvodil z Národní demokracie. Dezorientace buržoazie měla tedy podle Masaryka znamenat její příklon k nacionalismu, který pokládal za zastaralý v době, kdy byla upřednostňována třídní a sociální politika. Kramář k tomu uvedl: „... *jestli naopak, nehledě na všechno, čeho byla svědkem a co vidí, stává se [buržoazie – M. E.] zase nacionálně rozhodnější, chce-li, aby státu a národu sloužili všichni z lásky k osvobozenému národu a ne za materiální výhody stran nebo osob, pak já říkám: zaplat' pán bůh!, i když se to jmenuje fašismem, třeba bych sám fašistou nebyl... Nemohu mítí náš fašismus za patologický zjev... poněvadž vím, že je u většiny fašistů hybnou silou jejich odporu proti všemu, co okolo sebe vidí, vrhla láska k národu...*“ Karel Kramář, „Moje odpověď“, *Národní listy*, 10. září 1926.

³³⁴ Jan Dobeš, „Karel Kramář mezi nacionalismem, liberalismem a fašismem“, in *Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo*, 688.

jelikož považoval Hitlerovské Německo s jeho antikomunismem za baštu proti bolševismu a doufal, že se Německo vojensky obrátí proti Sovětskému svazu a svrhne bolševický režim.³³⁵ Ačkoliv Kramář nacistický režim skutečně nehodnotil tak přísně jako sovětský, zejména co se týče počtu jeho obětí, ve skutečnosti kritizoval snahu Německa být vnímáno jako možný osvoboditel Ruska, jelikož si byl vědom, že je za tím pouze snaha Německa o expanzi na východ.³³⁶ Kramář se domníval, že boj proti bolševismu by neměl být přenechán nedemokratickým státům jako je Německo, má-li být zároveň zachována demokracie.³³⁷ Je ale pravdou, že za hlavní nebezpečí ohrožující celou evropskou civilizaci považoval bolševismus, nikoli nacismus.³³⁸

Spojenectví Československa se Sovětským svazem, jak již byla uvedeno, Kramář nevnímal jako záruku bezpečnosti československého státu. Pochyboval, že by SSSR přišel Čechoslovákům v případě potřeby na pomoc.³³⁹ Když byla v květnu 1935 uzavřena mezi ČSR a Sovětským svazem dohoda o vzájemné pomoci, Kramáře to opět hluboce zasáhlo, jelikož to ještě zvýšilo jeho obavy z ovlivňování evropské a hlavně československé politiky Sovětským svazem.³⁴⁰ Nicméně nevěřil v trvalost československo-sovětského sblížení a také v tomto spojení neviděl pro Československo žádné východisko, jelikož vítězstvím SSSR v případném evropském konfliktu by byl bolševismus rozšířen do celé Evropy a v případě prohry Sovětského svazu, by budoucí Rusko nikdy nezapomnělo na českou zradu. Kramář zdá se podceňoval sílu a nebezpečnost Německa, když se domníval, že po jeho vítězství by stejně vzniklo národní Rusko, pouze zmenšené o Ukrajinu, kterou by si zabralo Německo.³⁴¹ Těžko říci, jak si představoval, že by v tomto případě dopadlo Československo, ale nejspíš si možnost uskutečnění této alternativy ani nepřipouštěl. Zároveň byla československo-sovětská smlouva pro Kramáře jakýmsi trpkým zadostiučiněním, protože jak se vyjádřil: „...to, že naše

³³⁵ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 77.

³³⁶ Herman a Sládek vycházeli pro své tvrzení z Kramářova článku „Německo baštou proti bolševismu“, ovšem podle mého názoru ho interpretovali chybně. Z článku nevyplývá, že by si Kramář přál útok Německa na SSSR. Naopak podle Kramáře by si Německo za svržení bolševizmu vyžádalo odměnu, kterou by byla nejspíš Ukrajina. Bolševismus by tak byl sice svržen, ale Rusko by bylo bez Ukrajiny s jejím přístupem k moři jen zmrzačeným torzem, a to rozhodně nebylo Kramářovým přáním. Karel Kramář, „Německo baštou proti bolševismu“, *Národní listy*, 31. března 1935.

³³⁷ „Nemohu se zbaviti dojmu, že je osudnou chybou obrana[u] proti bolševismu přenechávati t. zv. fašistickým státům, zejména Německu, tím spíš, když běží především o záchranu opravdové demokracie.“ Karel Kramář, „Berlín – Řím – Moskva (14. ledna 1937)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, ed. Vladimír Sís (Praha: Národní nakladatelství A. Pokorný, 1939), 125.

³³⁸ Evropa měla být podle Kramáře rozdělena na dva tábory – protibolševický a bolševický, nikoli na protifašistický a fašistický. Ibid.

³³⁹ Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 78.

³⁴⁰ Lustigová, *Karel Kramář*, 268.

³⁴¹ Karel Kramář, „Nevzdáme se své víry ve vlastenectví a Slovanstvo“, *Národní listy*, 10. listopadu 1935.

*západní orientace se končí přece jen v Rusku – arci sovětském, je pro mne satisfakcí, ovšem příznám se – k pláči!*³⁴²

Po nástupu Hitlera k moci v Německu Kramář, na rozdíl od předchozích let, zdá se nevěřil v možnost sovětsko-německého paktu, jelikož fašismus a komunismus pokládal za soupeřící ideologie, které spolu na mezinárodním poli svádí boj, respektive komunisté se podle Kramáře obávali, aby fašistický korporativismus neohrozil jednotnou frontu proletariátu, která usiluje o ovládnutí světa.³⁴³ Sovětsko-německé spojení se mu tak jevilo jako vyloučené. Zrovna tak nevěřil v udržení osy Berlín-Řím, jelikož podle něj Itálie tímto spojenectvím nic nezíská, a do poslední chvíle doufal, že se Itálie postaví na stranu demokracie. Právě Itálie spolu s Malou dohodou měly být poslední oporou střední Evropy proti německému revizionismu vzhledem k tomu, že na pomoc Sovětského svazu nespolehal a ani spoléhat nechtěl.³⁴⁴ Přesto, že si byl dobře vědom nebezpečí ze strany Německa, zejména nebezpečí obsazení českých zemí, stále doufal, že k útoku Německa na Československo nedojde.³⁴⁵

V situaci, kdy bylo Československo z jedné strany ohrožováno německým pangermanismem a z druhé strany bolševickou agitací, Kramář nepřestal upozorňovat na to, že on před touto situací varoval, a že kdyby bylo Rusko v roce 1919 osvobozeno, nic z toho by se nestalo.³⁴⁶ Přesto věřil, že jednou, nejspíš až za desítky let, opět povstane slovanské Rusko.³⁴⁷ A zároveň vyjádřil svou víru ve společnou česko-ruskou budoucnost, když prohlásil: „*Dnes je možno jen doufat, že snad právě to, že u nás přece jen nevymřela všechna vděčnost, bude jednou tím, co nás bude spojovati s osvobozeným ruským národem.*“³⁴⁸ Kramářovi jednoduše nic nezabránilo v jeho snech o budoucnosti Slovanstva a nic nebylo

³⁴² Karel Kramář, „Nová zahraniční politika (23. února 1936)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 57.

³⁴³ Karel Kramář, „Bělehrad (18. dubna 1937)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 138.

³⁴⁴ Karel Kramář, „Politika Trojského koně (9. května 1937)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 142-143.

³⁴⁵ Karel Kramář, „Do nového roku (1. ledna 1937)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 119.

Kramář tedy Německo podceňoval a příliš nevěřil ani v možnost, že získá trvalého spojence. Zároveň si byl jist, že na případné akce německo-italského paktu by okamžitě reagovaly Anglie a Francie utvořením obdobného paktu. Doufal tedy, že by se Německo neodvážilo k nějaké násilné akci, a to mu také dávalo záminku, proč nesouhlasit s pomocí SSSR, která by prakticky nebyla nutná, a navíc by s sebou nesla trvalé následky pro Československo. Kramář viděl jediné řešení v prevenci, tedy nedat Itálii záminku, proč se postavit na stranu Německa.

³⁴⁶ Karel Kramář, „Politika Trojského koně (9. května 1937)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 141.

³⁴⁷ Odon Pára, „Poslední rozmluva dra Kramáře o věcech slovanských“, *Národní listy*, 30. května 1937.

³⁴⁸ Karel Kramář, „Má víra a naděje (29. prosince 1935)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 147.

dostatečným důvodem, proč uznat Sovětský svaz za nástupce „demokratického“ Ruska. Ačkoliv řada z jeho návrhů a kritik se ukázala jako opodstatněná, ve své době stál Kramář svými názory zcela mimo hlavní názorový proud československé politiky a jeho poznámky byly často kritizované a zesměšňované pro svou nereálnost.

Karel Kramář i přes své přednostní zaměření na vytváření zahraničně-politických konceptů nikdy nepřestal být aktivním politikem. Zato Romana Dmowského 20. a 30. let je vhodnější označovat za politického publicistu, než za aktivního politika. Dmowski se zabýval především psaním článků do novin a sepisováním rozsáhlejších literárních děl. Jak už dříve předeslal, stáhl se z aktivní politiky, a to podle svých slov hned z několika důvodů. Jedním z hlavních byla jeho neochota ke kompromisu, proto nemohl být součástí režimu ovládaného Piłsudským, který měl naprosto odlišné politické názory. Dmowski podle svých slov nechtěl případnými spory ohrožovat stabilitu nové republiky. Jako další důvody vyjmenovával odpor vůči jeho osobě ze strany revolučních hnutí, Židů, Němců a bolševiků, kteří by jeho účast na vládě nestrpěli. Ani Západ by nebyl na jeho straně, jelikož Dmowski byl prý nenáviděn svobodnými zednáři, kteří ovládali tamní politiku.³⁴⁹ A pak zde byla Dmowského nechuť ke každodenní politické práci a také skutečnost, že nevznikl již zmiňovaný úřad, v jehož čele sám sebe viděl.³⁵⁰ Za svůj odchod z aktivní politiky byl také často kritizován.³⁵¹

Dmowski nikdy nebyl typickým stranickým politikem a vždy chtěl stát spíše v čele širšího společenského hnutí, než politické strany.³⁵² Snad i proto se raději věnoval psaní politické literatury, která tak mohla ovlivňovat daleko širší skupinu lidí. Přesto se v roce 1923 stal na krátko ministrem zahraničních věcí. Během těchto necelých dvou měsíců učinil Dmowski pro Polsko závažné rozhodnutí, jelikož to byl právě on, kdo poslal SSSR nótu, kterou Polsko oficiálně uznávalo Sovětský svaz. Dmowski nebyl v žádném případě příznivcem sovětského režimu a v této době ho navíc pokládal pouze za přechodný, nicméně se domníval, že pro dobro Polska bude lepší co nejrychleji navázat s východním sousedem obchodní a diplomatické styky.³⁵³ Toto je typický příklad Dmowského pragmatismu. Ačkoliv už v roce 1920 mluvil o prvních zárodcích hnutí, které povede ke vzniku nového Ruska, chtěl se Sovětským svazem kontakty navázat. Na rozdíl od Kramáře se totiž neobával budoucí pomsty Rusů za tuto zradu jednak proto, že tehdy doufal, že budoucí Rusko už nebude tak

³⁴⁹ „Z pamiętnika Kozickiego“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 216-218.

³⁵⁰ Wapiński, *Roman Dmowski*, 296.

³⁵¹ Dmowskému bylo vyčítáno, že se vůbec neúčastní jednání Ústavodárného Sejmu, ačkoliv v něm měl mandát, jako by tímto postem pohrdal. Pro neshody s Piłsudským opustil také Radu obrany státu, do které ho vyslala jeho vlastní strana. „Co robi p. Dmowski?“, *Kuryer Codzienny*, 12. ledna 1921.

³⁵² „Komunikat Z. L. N.“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 247-248.

³⁵³ Wapiński, *Roman Dmowski*, 306.

silné jako dříve,³⁵⁴ a jednak proto, že vždy rozlišoval mezi ruskou vládou a ruským národem. Nejdůležitějším pro něj bylo udržovat dobré vztahy s ruským národem, který tvoří trvalý ruský prvek, jenž se nemění bez ohledu na politický režim v zemi.³⁵⁵ Někaké úzké vztahy Polska a SSSR vylučoval, ale na druhou stranu nechtěl bolševiky ničím dráždit a chtěl s nimi udržovat korektní vztahy.³⁵⁶ Zdá se, že už počátkem dvacátých let se smířil s relativní trvalostí bolševického režimu, a proto čekat na jeho pád by podle jeho názoru Polsko stálo příliš mnoho.³⁵⁷ Navíc navázáním kontaktů se Sovětským svazem chtěl pravděpodobně předejít i sovětsko-německému sblížení.³⁵⁸

První roky po svém návratu z ciziny Dmowski zasvětil práci na svém rozsáhlém díle *Polityka polska i odbudowanie państwa*, které bylo poprvé publikováno v roce 1925. Práce se skládá ze série článků, které vycházely v roce 1924³⁵⁹ a je ještě doplněna několika dokumenty z období let 1914-1919. Zde zpětně hodnotí celý proces získání polské nezávislosti a podílu Národní demokracie, tedy i samotného Dmowského, na něm. Velký prostor je v knize samozřejmě věnován Rusku, respektive proruské orientaci národně-demokratického tábora, a proto už bylo v této práci z knihy několikrát čerpáno. V díle autor potvrdil, že jeho tzv. proruská politika nebyla nikdy jen chvilkovou záležitostí. Sblížení s Ruskem a udržování dobrých vzájemných vztahů mělo být trvalým aspektem polské zahraniční politiky. Jak Dmowski prohlásil: „*Nejedno pokolení pomine a ta věc stále bude aktuální, žijoucí, stále bude mít prvořadý význam pro oba národy.*“³⁶⁰ Hledání spojenců v Rusku nebylo náhodné, ale naopak to byla nezbytnost, jediná možnost, jak čelit německému nebezpečí. Tento směr polské politiky měl navíc podle Dmowského dost dlouhou historii, a tak i do budoucna s Ruskem počítal, a bylo tudíž nutné udržovat dobré vztahy s ruským národem jakožto stálým prvkem ruského státu.³⁶¹ Dmowski se stále domníval, že cílem německé politiky je expanze na východ. Němci podle něj usilovali o ekonomické a politické ovládnutí Ruska, přičemž Polsko chtěli k tomuto cíli nejprve využít jako prostředníka, aby následně s pomocí Ruska Polsko zničili.³⁶² A proto pokládal Dmowski za nutné v žádném případě se nespolečovat s Německem a s Ruskem naopak vždy udržovat korektní vztahy.

³⁵⁴ Micewski, *Roman Dmowski*, 290.

³⁵⁵ Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 424.

³⁵⁶ Engelgard, *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska*, 15.

³⁵⁷ Engelgard, *Roman Dmowski wobec Rosji*, 91.

³⁵⁸ *Ibid.*, 93.

³⁵⁹ Micewski, *Roman Dmowski*, 314.

³⁶⁰ Dmowski, *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 141.

³⁶¹ *Ibid.*, 424.

³⁶² Roman Dmowski, „Zagadnienie główne“, *Przegląd Wszepolski* 1, 2. série, č. 2 (únor 1922): 88.

Co se týče bolševismu v Rusku, Dmowski ve výše uvedeném díle vyjádřil svou víru, že bolševický režim jednou pomine, ovšem neuvádí, kdy by k tomu mělo dojít.³⁶³ Díky této zmínce alespoň víme, že ještě v roce 1924 Dmowski nepovažoval bolševismus za trvalý prvek ruské státnosti. Podle Krzysztofa Kawalce, který ve své knize Dmowského dílo *Polityka polska i odbudowanie państwa* hodnotil, Dmowski v době psaní tohoto textu věřil, že úpadek ruského státu bude trvalý, zatímco později se od této teze odvrátil.³⁶⁴ Podle mého názoru si Dmowski, až na pár chvil během války, nikdy nemohl přát úplný úpadek Ruska, jelikož by tak Polsko zůstalo zcela osamoceno proti Německu a Dmowski se nedomníval, že je Polsko natolik silné, aby mohlo německému nebezpečí čelit samo. Také v roce 1926, kdy Piłsudski provedl státní převrat, nechtěl Dmowski vystoupit proti novému vedení země, protože nechtěl dovolit vypuknutí občanské války, která by jen nahrávala německé politice.³⁶⁵ Zdá se tedy, že německé nebezpečí hrálo v dané době v Dmowského politice stále významnou roli a s ní šla ruku v ruce i proruská politika. Ačkoliv si Dmowski mohl přát určité oslabení Ruska, vzhledem k jeho předchozímu velmocenskému postavení, aby tak nepředstavovalo pro Polsko významnou hrozbu, i nadále bylo jediným možným protipólem Německa.³⁶⁶

Po převratu se Dmowski opět více zapojil do aktivní politiky, kde bylo jeho cílem zaktivizovat všechny vrstvy obyvatelstva, sjednotit je na základě nacionalismu, aby se tak pravicové politické síly dostaly k moci.³⁶⁷ I tak byl spíše ideovým než politickým vůdcem. Zejména počátkem 30. let se Dmowski kromě domácích problémů začíná opět více soustřeďovat i na zahraniční politiku. V roce 1930 se věnoval nejvíce zvěstem, které se šířily západní Evropou, o přípravě vojenské výpravy proti Sovětskému svazu, která by měla za cíl svrhnout bolševický režim. Dmowski především odmítal možnost, že by provedením útoku mělo být pověřeno Polsko.³⁶⁸ Varoval před uskutečněním tohoto fantastického plánu a argumentoval tím, že Polsko v žádném případě nechce ohrozit mírové soužití se SSSR, jelikož ani ze strany Sovětů necítí úmysl nějakým způsobem napadnout Polsko.³⁶⁹ Případný útok na Sovětský svaz by byl výhodný pouze pro Německo, které by využilo této polské akce k

³⁶³ Ibid.

³⁶⁴ Kawalec, *Roman Dmowski*, 272.

³⁶⁵ Wapiński, *Roman Dmowski*, 329-330.

³⁶⁶ Dmowski se navíc nejspíš domníval, že Německo může Polsko zničit pouze s určitou pomocí Ruska, resp. Sovětského svazu, proto tedy bylo nutné udržovat s Ruskem dobré vztahy, aby k něčemu takovému nemohlo dojít.

³⁶⁷ Toho chtěl docílit především s pomocí politické a ideově-výchovné organizace Tabor velkého Polska. Wapiński, *Roman Dmowski*, 331-333.

³⁶⁸ Roman Dmowski, „Sprawy rosyjskie II. Fantastyczne pomysły“, *Kuryer Poznański*, 9. dubna 1930.

³⁶⁹ „Rusko a Polsko“, *Venkov*, 16. dubna 1930.

obnovení svého politického a ekonomického vlivu v Rusku³⁷⁰ a mohlo by i rozšířit své území na úkor Polska.³⁷¹ To ovšem bylo pro Dmowského nepřijatelné. Ačkoliv tedy byl Dmowski nepřítelem komunismu a jistě by uvítal pád sovětského režimu, čímž by se snížilo i nebezpečí šíření komunismu na západ, na prvním místě pro něj bylo udržování dobrých vztahů se sovětským Ruskem, aby nemělo důvod přiblížit se Německu. Navíc, jak později uvedl, Rusko bylo pro Evropu jakousi hrází proti Asii, proto by Evropané neměli usilovat o jeho zničení nebo přílišné oslabení.³⁷²

Už brzy se ale Dmowski přestal obávat rusko-německého spojení. Nejjasněji to v dané době vyjádřil v knize z roku 1931 *Świat powojenny i Polska*. Rusko a Německo prý neměly žádný důvod k trvalé vojenské spolupráci zaměřené proti Polsku. Především Sovětský svaz neměl důvod usilovat o zničení Polska, protože by to znamenalo vznik společné hranice s Německem, čímž by Německu bylo usnadněno ovlivňování ukrajinské společnosti, protože právě Ukrajina byla baštou německého vlivu v Rusku. Navíc podle Dmowského od samého vzniku samostatného Polska neměli Poláci žádný reálný důvod se domnívat, že by sovětské Rusko usilovalo o zničení polského státu.³⁷³ Ani touha rozšířit území nemohla podle Dmowského hrát v obrovském Sovětském svazu roli, jelikož východní polská území byla pro něj prakticky bezcenná.³⁷⁴ Po nástupu Adolfa Hitlera v Německu se toto Dmowského přesvědčení ještě utvrdilo. Proti sobě najednou stály dva z pohledu Dmowského zcela odlišně zaměřené a tudíž nepřátelské režimy, a proto byla jakákoliv spolupráce naprosto vyloučená. Obě dvě země se navíc potýkaly s vnitřními problémy, které jim nedovolovaly provádět agresivní zahraniční politiku. SSSR byl podle něj navíc nyní ohrožen více na východě, z Asie, kam tudíž měl zaměřit svoji pozornost místo na Evropu, a také se dle názoru Dmowského Hitlerova Německa bál, proto nemohl uvažovat o nějakém vojenském spojení.³⁷⁵

Je zajímavé, že Dmowski po dlouhých desetiletích, kdy pro něj největším strašákem bylo rusko-německé spojení, tento svůj názor zcela odmítl. Dmowski došel k názoru, že

³⁷⁰ Stejně jako celý svět také Dmowski po vzniku SSSR nepřestal stát rozkládající se na území bývalého ruského carství nazývat Ruskem. Rusko totiž pro něj nebylo jen pouhým názvem státu, ale stálým hráčem mezinárodní politiky bez ohledu na název i režim.

³⁷¹ Podle Dmowského chtělo Německo svůj vliv v Rusku obnovit pomocí obnovení společných rusko-německých hranic, což bylo možné pouze v případě připojení polského Pomoří k Německu. Následně by Německo usilovalo o ovládnutí Ukrajiny, ze které by učinilo svůj protektorát, a navíc by donutilo Polsko vzdát se území obydleného ukrajinským etnikem ve prospěch Ukrajiny. Tím by se Rusko spolu s Polskem dostalo do izolace a bylo by zcela odkázáno na politickou a ekonomickou vůli Německa. Roman Dmowski, „Sprawy rosyjskie II. Nadzieje niemieckie“, *Kuryer Poznański*, 10. dubna 1930.

³⁷² Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 197-198.

³⁷³ Ibid., 205.

³⁷⁴ Ibid., 204.

³⁷⁵ Roman Dmowski, „Rzeczy radosne (31. marca 1934)“, in *Pisma: Tom X: Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego (Przemówienia, artykuły i rozprawy z lat 1925-1934)* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1939), 4-5.

Rusko nemá důvod se s Německem spojovat, protože nyní svoji politiku zaměří východním směrem. Tato Dmowského teze byla výsledkem dlouhých úvah, kdy se snažil logicky si vysvětlit všechny události, které se staly, a zároveň se snažil předpovědět budoucí vývoj tak, jak se podle jeho názoru bude odvíjet a také jak by si přál, aby se odvíjel. Už dříve se Dmowski smířil s tím, že bolševický režim se v Rusku ještě nějakou dobu udrží. Počátkem 30. let už definitivně vzal na vědomí, že se bude jednat pravděpodobně o delší časový úsek, než předpokládal. Dmowski se ale nesmířil s pouhým konstatováním věci, ale snažil se úspěch komunismu v Rusku logicky vysvětlit. Ačkoliv v dubnu 1930 v jednom dopise prohlásil: „*bolševismus končí*“,³⁷⁶ pravděpodobně tím nemyslel pád celého sovětského režimu. V knize *Świat powojenny i Polska* vyložil svoji teorii o postupné přeměně bolševického režimu. Ten se měl časem zříci svého původního programu, ve jménu kterého byla uskutečněna revoluce. Dmowski předpokládal především brzký pád kolektivismu. Skončit měl tedy jen jeden ze dvou hlavních rysů bolševického režimu - kolektivismus. Druhým takovým rysem byl despotismus a ten se naopak měl zachovat.³⁷⁷ Zmíněnou logiku, tedy odpověď na otázku, z jakého důvodu se bolševický režim ujal právě v Rusku, nachází Dmowski v ruské historii. Bolševictví slavilo v Rusku úspěch, protože si jako způsob vlády vybralo starý despotismus tak dobře Rusům známý od dob mongolské nadvlády a následně převzatý i moskevskými panovníky. Pouze díky tomuto systému vládnutí se komunisté v Rusku mohli udržet u moci, protože byl vlastním dílem ruského státu. De facto se tak pokračovalo i v tradici velké morální autority, protože stejně jako po staletí Rusové vzhlíželi k carovi, tak nyní bolševici vzhlíželi k Marxovi.³⁷⁸ Právě návrat ke starému asijskému způsobu vládnutí měl Sovětskému svazu dovolit zachovat si silnou organizaci, a tudíž i budoucnost, ale zároveň to pro Rusko znamenalo odklon od Evropy a naopak navázání užších vztahů s Asií.³⁷⁹

Dmowski byl zdá se přesvědčen, že jen ve státě jako je Rusko, se zakořeněnou tradicí asijského despotismu, se může komunismus ujmout. Ve svých úvahách tedy v této fázi odmítl možnost šíření komunismu směrem na západ, jelikož tam se nacházely státy, které byly součástí římské civilizace, kde byl despotismus východního typu zcela vyloučen a komunismus by zde tedy neměl naději udržet se.³⁸⁰ Počátek 30. let je u Dmowského charakteristický velkým optimismem, jelikož z jeho pohledu slábnou všechny největší hrozby,

³⁷⁶ Cit. podle: Micewski, Roman Dmowski, 317.

³⁷⁷ Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 189-190.

³⁷⁸ Ibid., 187-188.

³⁷⁹ Ibid., 189.

³⁸⁰ Ibid., 192-193.

kterým až dosud muselo Polsko čelit. Dmowski nejenže nepředpokládal šíření bolševismu, tak jako dříve, ale ani už se neobával přímého nebezpečí ze strany SSSR. Sovětský svaz podle něj mohl Evropu, a tudíž i Polsko ohrožovat pouze ekonomicky díky svému rychlému vývoji průmyslu, stejným způsobem měla být ale Evropa ohrožena z celé Asie.³⁸¹ Přímého nebezpečí už se Dmowski neobával ani od Německa. Německé nebezpečí začal podceňovat hlavně s nástupem nacismu, protože se mimo jiné domníval, že Hitler se bude v dalším desetiletí zabývat pouze reformou krizí zmítaného státu a německá politika tak konečně ustoupí od požadavku revize hranic.³⁸² Dmowského optimismus v tomto ohledu ale nebyl na místě.³⁸³

Názor Romana Dmowského na budoucí postavení Sovětského svazu, respektive Ruska, jelikož Dmowski nerozlišoval mezi sovětským Ruskem a Ruskem jakéhokoliv jiného režimu, bývá interpretován různými autory odlišně. Pokud budeme vycházet z práce *Świat powojenny i Polska*, kde se politik tomuto problému věnuje nejpodrobněji, dojdeme k názoru, že Dmowski nepředpokládal trvalý úpadek Ruska, ba právě naopak předpokládal, že Rusko bude hrát ve světové politice prvořadou roli.³⁸⁴ Dmowski sice uznal, že Rusko začalo ztrácet své postavení v mezinárodní politice už svou prohrou v rusko-japonské válce a přenechalo ho Německu,³⁸⁵ nyní se ale měla karta obrátit a Rusko mělo opět „*hrát velkou roli ve světě*“.³⁸⁶ Ovšem místo na evropskou politiku se mělo začít soustřeďovat na Asii, kde měl kořeny jeho vládní systém a odkud mu momentálně hrozilo největší nebezpečí, zejména od rozvíjející se Číny. A právě vydobytím si silného postavení v Asii může Rusko asijské nebezpečí odvrátit i od Evropy.³⁸⁷ Rusko tedy v Dmowského úvahách neztrácelo pro Polsko svoji důležitost ani poté, co mu předpověděl budoucnost v asijské politice namísto evropské.

Už od poloviny 20. let Dmowski pracoval na své teorii o úpadku Evropy. Vycházel z předpokladu, že evropské hospodářské potíže nejsou jen pouhou pomíjivou ekonomickou krizí, ale jsou počátkem úpadku prvořadého postavení Evropy ve světové politice a

³⁸¹ Ibid., 197.

³⁸² „A ja Panu powtarzam, com mówił pół roku temu, że Niemcy niedługo przestaną gadać o rewizji granic. Hitler już mówi, że na przywrócenie Niemcom utraconego stanowiska potrzebuje lat 13.“ Dopis R. Dmowského S. Kozickému z 1. února 1932, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II*, 262.

³⁸³ Dmowski se snažil úvahy o německo-sovětské spolupráci vyvrátit i uvedením stručného obsahu jednoho německého literárního díla, ve kterém německý vůdce ve spolupráci se Sověty pobije Čechy a Polsko. To, co se tehdy Dmowskému jevilo jako absurdní, se ale paradoxně stalo v podstatě hlavním plánem nacistického Německa, i když nakonec se Německo postavilo i proti SSSR. Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 203.

³⁸⁴ Oproti tomu Německu předpovídal postupný úpadek jeho významu v mezinárodní politice. Ibid., 128.

³⁸⁵ Ibid., 149.

³⁸⁶ Ibid., 189.

³⁸⁷ Ibid., 170-171.

hospodářství.³⁸⁸ Hlavní příčinou měl být neustále se zvyšující počet obyvatel, který už evropské země jednoduše nebudou schopné uživit.³⁸⁹ Situaci pak ještě zhoršovala krize parlamentarismu, jelikož voliči od politiků požadovali stále větší výhody pro pohodlný život, aniž by se o to sami zasloužili, a politici ve snaze splnit své předvolební sliby zvyšovali výdaje státu a stát zadlužovali.³⁹⁰ Jako jediné řešení této situace se Dmowskému jevila národní revoluce, protože pouze národ je dostatečně silným a trvalým spojovacím prvkem, aby dokázal udržet stát při životě. Takovéto revoluce už proběhly v Itálii a Německu a Dmowski pevně věřil, že se rozšíří i do zbytku Evropy.³⁹¹ Největší šanci na přežití po světové krizi pak podle něj měly státy zemědělské, jako je Polsko, zatímco průmyslové země prakticky neměly šanci vyhnout se úpadku. A právě je měly na světovém trhu nahradit rychle se rozvíjející státy asijské.³⁹² Ačkoliv Dmowski jako zastánce zmíněných národních revolucí musel vítat jak italský fašismus, tak německý nacismus, neznamenalo to, že by souhlasil se všemi praktikami těchto režimů. Obdivoval Mussoliniho a jeho republikánskou formu vlády,³⁹³ Polsko se od něj prý mohlo hodně naučit, ale politické metody fašismu pokládal za typicky italské a tudíž neaplikovatelné v Polsku.³⁹⁴ Podobně tomu bylo i v případě Německa.³⁹⁵

Roman Dmowski nebyl ekonom a jeho teorie úpadku Evropy tudíž není založena na hlubokém porozumění světovému hospodářství. Jedná se pravděpodobně zejména o obhajobu jeho osobních názorů a představ, ale zároveň se nechal strhnout svou idealistickou vizí budoucnosti. Toužil, aby mu svět jednou dal za pravdu, že jen v nacionalismu je budoucnost. Odpověď na otázku, proč podle Dmowského právě průmyslové země měly upadnout, je pak docela jednoduchá. Podle něj totiž Židé a svobodní zednáři ovládali západní finančníctví a průmysl, a tak je jasné, že právě západní kapitalismus musel být poražen. Pokud by se tedy tyto předpovědi staly skutečností, znamenalo by to pro Dmowského vítězství nad jeho hlavním nepřítelem - židovsko-zednářským spiknutím.³⁹⁶ Nenávist k Židům je také jedním z důvodů, proč mu byl režim Hitlerovského Německa sympatický. Dmowski se domníval, že

³⁸⁸ Dmowski, „Sny a rzeczywistość (grudzień 1925)“, in *Pisma: Tom X: Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego*, 21.

³⁸⁹ Ibid., 22.

³⁹⁰ Ibid., 23-24.

³⁹¹ Roman Dmowski, „Przewrót światowy i ewolucja polityczna Polski (wrzesień 1933)“, in *Pisma: Tom VIII: Przewrót* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1938), 427-429.

³⁹² Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 325-326.

³⁹³ Dmowski, „Sny a rzeczywistość (grudzień 1925)“, in *Pisma: Tom X: Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego*, 29-30.

³⁹⁴ Wapiński, *Roman Dmowski*, 353.

³⁹⁵ Kawalec, *Roman Dmowski*, 319-320.

³⁹⁶ Micewski, *Roman Dmowski*, 363.

poválečné Německo chtělo obnovit svoji moc ekonomickou cestou, tedy pomocí ovládnutí evropského trhu, a k tomu mu měly být nápomocny především vlivné židovské skupiny v zahraničí.³⁹⁷ Síla starého Německa podle Dmowského tedy spočívala právě v jeho podpoře ze strany světového židovství a jeho předpověď oslabení Německa v mezinárodní politice byla založena právě na ztrátě této podpory po nástupu nacismu.³⁹⁸ Ačkoliv Dmowski nepochyboval o touze německých nacistů po rozšíření Německa směrem na východ, Polsko podle něj ohroženo nebylo, protože veškeré německé politické vlivy v zahraničí byly udržovány jen prací zednářských a židovských agentů, a právě proti nim nacisté bojovali.³⁹⁹

Zdá se tedy, že Dmowski se přestal Německa obávat jen díky svému protizidovskému poblouznění, což u jindy tak pragmatického politika může překvapit. Antisemitismus se zejména v závěru života stal Dmowského nejvyšší životní filozofií. To, co v něm nejspíš od dětství dřímalo, nyní propuklo naplno, aby vysvětlilo vše jinak nevysvětlitelné. Stejný princip u Dmowského fungoval pravděpodobně i v případě bolševismu. Jelikož nebyl schopen a snad ani ochoten najít jiné vysvětlení faktu, že se tento režim v Rusku, a právě a pouze v Rusku, udržel, vrací se ke své dávné tezi o asijské formě ruské vlády a v důsledku tohoto kroku vylučuje pro budoucnost Rusko z evropské politiky. Tato teze mu nejspíš byla nejbližší, proto je celkem přirozené, že příliš nehledal žádné jiné vysvětlení a spokojil se s tímto. Dmowski v závěru života dospěl k přesvědčení, že Polsku nehrozí prakticky žádné nebezpečí, pokud se bude držet nacionalismu. Jeho teorie o úpadku Evropy se ale nepotvrdila a Polsko bylo vystaveno většímu nebezpečí, než si snad Dmowski vůbec dokázal představit.

Najednou je z dvojice Dmowski – Kramář právě Polák tím, kdo více podléhal svým představám, jak se ukazuje v jeho naprostém opomíjení německého nebezpečí. Ačkoliv Kramář rovněž silně podléhal své ideální představě o společné budoucnosti Slovanstva, která byla mimochodem na rozdíl od Dmowského antisemitismu prakticky neškodná, byl to právě on, kdo na situaci v Evropě ve 30. letech pohlížel realističtěji a kdo se ve svých předpovědích více přiblížil skutečnému budoucímu vývoji událostí, i když i on se dopustil velkých

³⁹⁷ Dmowski, „Amerykanizm (luty 1932)“, in *Pisma: Tom VIII: Przewrót*, 95-97.

³⁹⁸ Wapiński, *Roman Dmowski*, 365.

³⁹⁹ Dmowski, „Hitleryzm jako ruch narodowy (lipiec 1932)“, in *Pisma: Tom VIII: Przewrót*, 234-236.

Už před nástupem hitlerismu Dmowski u Německa, stejně jako u ostatních průmyslových zemí, předpokládal jeho úpadek. Nacismus mu sice zaručoval přežití, nicméně svým nepřátelstvím k Židům a svobodným zednářům se připravilo možnost rozšířit svůj vliv v zahraničí. Navíc Židů mělo podle Dmowského postupně ubývat a v ekonomické sféře měli být se vzrůstem vlivu Asie nahrazeni Asiaty reprezentujícími své asijské státy. S úbytkem Židů mělo slábnout i svobodné zednářstvo, které bylo podle Dmowského organizací, jež měla Židy ochraňovat. Německo tak podle jeho názoru nemělo na svou ekonomickou expanzi prakticky sebemenší šanci. Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 316-319.

omyšlů.⁴⁰⁰ Pro oba dva je v poválečném období charakteristický odklon od západních mocností, respektive od mocností Dohody, což de facto přispělo k udržení významu Ruska v jejich konceptech. Každého z nich k tomu ovšem vedly jiné důvody. Kramář byl Západem zklamán zejména po pařížské konferenci, během níž západní mocnosti odmítly jít na pomoc Rusku proti bolševikům. Podle Kramáře byla hlavním strůjcem této politiky Británie,⁴⁰¹ zatímco Francie, kterou Kramář miloval téměř jako Rusko,⁴⁰² byla podle něj spíše obětí této politiky. Francie měla v rámci západních zemí pro Kramáře výjimečné postavení. Pouze s Francií Kramář počítal pro případnou širší federaci nebo úzké spojenectví států, v němž by základ tvořily státy slovanské.⁴⁰³ Dmowski, který se i přes svou proruskou orientaci zdál být v předválečném období a během války především prozápadním politikem a který viděl budoucnost polského státu ve spojení se Západem, se od 20. let začal od Západu odvracet, jelikož u něj získala převahu jeho teorie národních revolucí, podle níž měly být západní kapitalistické země nahrazeny národními státy. Západní průmyslové země byly podle Dmowského ovládány svobodnými zednáři a židovskými finančníky, což byl hlavní důvod Dmowského kritiky a také důvod, proč by tyto státy měly zaniknout.⁴⁰⁴ Nesmíme opomenout, že určitý despekt obou politiků vůči dohodovým státům pramenil rovněž z toho, že od žádného z nich se nedalo příliš očekávat, že by Československu a Polsku pomohli v případě jejich ohrožení ze strany Německa.

Oba dva politiky jednoznačně spojuje jejich víra, že Rusko bude pro jejich státy vždy tím nejdůležitějším zahraničním činitelem, na němž bude z velké části záviset osud Československa a Polska. Nic na tom nezmění fakt, že Dmowski Rusko ve svých úvahách do budoucna odsunul k Asii, ani skutečnost, že pro Kramáře pravé Rusko v dané době vlastně neexistovalo, protože on byl přesvědčen, že bude opět existovat a v jeho zahraničně-politických konceptech žilo neustále. Na rozdíl od Kramáře, na Dmowského vnímání ruského státu neměla změna režimu žádný vliv. Ruský stát pro něj s bolševismem nepřestal existovat,

⁴⁰⁰ Kramář předpokládal obnovení postavení Ruska jako evropské mocnosti, i když to nakonec nebylo demokratické Rusko, ale Sovětský svaz, zatímco Dmowski předpokládal příklon Ruska k Asii. Také německé nebezpečí Kramář nikdy nepřestal vnímat a vlastně i jeho vidina vniku slovanské říše se potvrdila, i když tato „říše“ byla založena na zcela odlišném principu, než je slovanství. Zato Dmowského teorie úpadku vyspělých průmyslových zemí Evropy se ani v nejmenším nepotvrdila.

⁴⁰¹ Kramář se domníval, že by Británie svou pomocí při osvobození Ruska přispěla i své vlastní bezpečnosti, jelikož by se podle jeho názoru tak navždy zabezpečila v Indii a proti Německu. Kramář, „Nová zahraniční politika“, 58.

⁴⁰² Kramář například napsal: „...mně od dětství byla Francie na jedné linii s Ruskem...“ Karel Kramář, „Co bude s Francií? (5. května 1936)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 82.

⁴⁰³ Francie například podle Kramáře nemohla přispěchat Rusku na pomoc, jelikož byla nejvíce oslabena válkou a bez podpory Británie a Spojených států by nic nezmohla. Karel Kramář, „Slovanské Rusko a naše politika (3. června 1934)“, in *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, 35.

⁴⁰⁴ Podle Micewského byla teorie národních revolucí v podstatě vedlejším produktem Dmowského židovsko-zednářské obsese. Micewski, *Roman Dmowski*, 363.

ačkoliv i pro něj byl tento režim, dílo Německa a Židů, zcela cizí a doufal v jeho úpadek, a i nadále pro něj bylo Rusko důležitým, nebo dokonce nejdůležitějším zahraničním partnerem, na kterém bylo postavení polského státu závislé.⁴⁰⁵ Rusko bylo pro něj Ruskem, bez ohledu na režim. To Karel Kramář nechtěl a snad ani neuměl o Sovětském svazu uvažovat jako o Rusku. Jediné Rusko, které uznával, se rozpadlo v listopadu 1917 a mohlo být obnoveno pouze za předpokladu, že bolševismus bude poražen a v Rusku bude nastolena demokracie.

V prvních letech po válce ani jeden z politiků neprorokoval bolševickému režimu dlouhé trvání. Postupem času ale byli donuceni svůj názor přehodnotit a smířit se s relativní trvalostí bolševického režimu. Byli si ale jisti, že nepotrvá věčně. Zatímco Kramář předpovídal celkový úpadek Sovětského svazu a jeho nahrazení demokratickým Ruskem, Dmowski předvídal postupné přetvoření režimu směrem k tradiční asijské despocii. Největší rozdíl byl tedy v tom, že Dmowski předpokládal, že vládnoucí vrstvy SSSR zůstanou i nadále u moci a změní se pouze ekonomický systém země, zatímco Kramář doufal v úplnou obměnu vládnoucí elity, kdy komunistické funkcionáře měla nahradit demokratická opozice. Politici rovněž odlišně vnímali důležitost kolektivního vlastnictví a řízeného hospodářství v bolševickém systému. Zatímco podle Kramáře tvořily právě tyto dílčí prvky podstatu bolševismu, pro Dmowského byly jen jedním ze dvou jeho hlavních znaků, které mohly jeden bez druhého i nadále fungovat.

Kramář i Dmowski si byli jisti, že Rusko obnoví své postavení velmoci, ale jinak se jejich pohledy na tento stát v závěru jejich životů dost lišily. Kramář s Ruskem i nadále počítal pro Evropu, zatímco podle Dmowského mělo Rusko předurčeno zaměřit se více na Asii. Spíše než racionálními úvahami byly jejich přístupy k politice vedeny jejich vnitřními přesvědčeními a pocity. Kramář až do konce svého života snil o slovanském svazu a své sny přenášel i do svých politických úvah a doporučení aniž by se hlouběji zabýval jejich uskutečnitelností. Byl přesvědčen, že slovanské Rusko by nemohlo pro Československo představovat hrozbu a že naopak pouze slovanské Rusko by bylo dostatečnou zárukou československé nezávislosti. Dmowski byl ve svých úvahách zase veden svojí vírou v nacionalismus, díky níž se významně proměnil Dmowského přístup k zahraniční politice. Dmowski sice nepřestal uznávat důležitost Ruska pro polský stát, nicméně v jeho případě se v poválečném období nadá mluvit o nějaké proruské nebo protiněmecké orientaci, jelikož Dmowski si vytvořil naprosto nový koncept evropské politiky, podle kterého se mělo

⁴⁰⁵ „*Nie zawsze też pamiętamy, że niezależnie od tego, jaką trwałość ma przeznaczoną ustrój sowiecki, sowiecka Rosja jest Rosją, a więc trwałym, nadto pierwszorzędnym czynnikiem zewnętrznego położenia naszego państwa.*“ Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 126-127.

rozložení sil v Evropě od základů změnit díky vítězství národních revolucí. A ještě jeden rozdílný prvek poválečných politických přístupů Kramáře a Dmowského nemůžeme opomenout. Zatímco u Kramáře byla jeho poválečná politika podmíněna především láskou k Rusku a k českému národu, Dmowského kromě lásky k polskému národu vedla i jeho nenávisť k Židům.

U obou politiků se také často mluvilo o jejich příklonu k fašismu. Kramář i Dmowski na něm obdivovali především důraz na nacionalismus, ale ani jeden z nich si nepřál zavedení tohoto systému ve své zemi. Nacionalismus byl oběma vlastní, ale Dmowski ho svojí teorií o národní revoluci pozvedl na daleko vyšší úroveň než Kramář. Nástup nacismu v Německu zase oba dva paradoxně uklidnil, jelikož se domnívali, že vzhledem k rozdílnosti ideologií tím padla možnost sovětsko-německého spojení (i když Dmowski trvalost takového spojení odmítl již dříve). Pro Kramáře to ale neznamenovalo, že by přestal vnímat nebezpečí Německa nebo nebezpečí rozšíření komunismu ze SSSR, zato Dmowski si tato nebezpečí už nepřipouštěl, protože ta neodpovídala jeho novým politickým teoriím.

V závěru života je u obou politiků cítit určitá rezignace, jelikož se politická situace nevyvíjela podle jejich představ a oni nebyli schopni tomu zabránit. To se týkalo i jejich představ o Rusku. Kramář byl velice zklamaný vývojem situace v Rusku, kde zatím nic nenasvědčovalo tomu, že by se měla vyplnit politikova vize obnovy slovanského Ruska. Nezačal ale vytvářet žádnou novou teorii, která by danou situaci vysvětlila, a kromě obracení se k minulosti a upozorňování na minulé chyby pouze doufal, že následky nebudou katastrofální. Soudobá podoba Ruska nebyla ani podle Dmowského představ, nicméně on se rozhodl s tím vypořádat svojí teorií o částečně ruském původu bolševismu a spolu s teorií o vítězství národní revoluce si tak ve svých představách vytvořil situaci, která byla pro Polsko přijatelná a ve které mu nehrozilo bezprostřední nebezpečí. Rezignace se tedy u Dmowského projevuje v jeho zkreslování skutečnosti, i když on to jako zkreslování pravděpodobně nevnímal, a ignoraci hrozeb, což je ještě podpořeno jeho antisemitským poblouzněním projevujícím se v optimistických vidinách Evropy očištěné od židovských vlivů.

2 Rusko jako součást politických koncepcí Karla Kramáře a Romana Dmowského

2.1 Význam Ruska

Rusko je bezpochyby neodmyslitelnou součástí politického myšlení jak Karla Kramáře, tak Romana Dmowského. Svůj význam pro ně tedy rozhodně mělo. Otázkou ale je,

zda bylo Rusko v jejich zahraničně-politických úvahách nosným prvkem, nebo zda bylo nahraditelné a stalo se ústředním motivem pouze z nutnosti, v důsledku soudobé mezinárodní situace, kdy nebylo možné obrátit se jinam. Mohlo by se zdát, že u Karla Kramáře není o čem pochybovat, jelikož Rusko bylo ústředním prvkem jeho zahraničně-politického konceptu téměř 50 let jeho života. Můžeme se ale zamyslet nad tím, co bylo skutečným motivem jeho proruské orientace, zda střízlivý úsudek o nenahraditelnosti ruského impéria jako opory proti sílícímu pangermanismu, nebo zda bylo jeho rozhodnutí více ovlivněno všeslovanským idealismem a láskou k Rusku. V případě Romana Dmowského jsou pochyby o nenahraditelnosti Ruska v jeho zahraničně-politickém konceptu na místě, ačkoliv ani u tohoto politika Rusko nikdy neupadlo v plné zapomnění.

Zastavme se nyní na okamžik u otázky, co oba politiky motivovalo k přijetí tzv. proruské politiky. Karel Kramář už během své první cesty do Ruska mluvil o budoucí slovanské federaci v čele s ruským státem.⁴⁰⁶ Byl tehdy pravděpodobně silně ovlivněn svým okouzlením Ruskem, ruskou kulturou a národem, avšak jeho představy nebyly v tehdejší době ničím ojedinělým. Všeslovanská vzájemnost byla tradičně vnímána jako protipól pangermanismu, velké hrozby českého národa, proto se těšila široké podpoře a není tedy divu, že i Kramář na tuto myšlenku navázal. Ani u něj se tedy nejednalo pouze o idealistické představy o společné budoucnosti všech Slovanů, ale zároveň a především o cestu, jak z Ruska učinit ochránce Čechů a dalších Slovanů proti německému nebezpečí. Kramář se totiž domníval, že všeslovanská myšlenka bude dostatečně silným stmelujícím prvkem, aby Slované drželi při sobě, a že Rusko bude ochotné pomoci ostatním Slovanům k dosažení jejich národních zájmů. Tyto zájmy bylo podle něj možné prosadit pouze spoluprací slovanských národů, čímž by ukázaly svoji sílu a mohly by tak konkurovat zejména německému živlu. Kramář tím usiloval především o zlepšení postavení Čechů v Rakousku, k čemuž mělo přispět i rakousko-ruské sblížení.⁴⁰⁷ Kramářův zahraničně-politický koncept měl tedy i jasné praktické cíle, ale byl jednoznačně založen na ideji Ruska jako ochránce Slovanů, jediné možné opory proti německému nebezpečí, a v tom byla jeho role jedinečná. Kramář jednoduše věřil, nebo chtěl věřit v sílu slovanství, protože to byl podle něj jediný prostředek, jak docílit úzkých kontaktů s Ruskem, bez jehož podpory nemohl český národ

⁴⁰⁶ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 6. dubna 1890, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 157.

⁴⁰⁷ „Jak už jsem zmínil, velkoněmecké snahy a na druhé straně hnutí slovanské, mravně silené slovanskou politikou ruskou, Rakousko takové, jakým je dnes, na dlouho nesnese. Spása je jen jedna: obrátiti, dáti svým Slovanům plnou možnost kulturního a hospodářského rozvoje, nechati je žiti svým, samobytným životem, a nedopouštěti aby byli utiskováni...“ Kramář, *Poznámky o české politice*, 59.

dosáhnout žádných svých národních cílů. Budoucnost českého národa byla pro Kramáře jednoznačně pouze s Ruskem.

U Romana Dmowského bývá za období aktivní proruské politiky považováno zhruba rozmezí let 1907-1915. Jeho proruská orientace se ale začala utvářet o pár let dříve, respektive v době, kdy politik uznal za úhlavního nepřítele Polska Německo, nikoli Rusko. Jednalo se tedy spíše o politiku protiněmeckou, než proruskou, ale právě Rusko v ní sehrálo důležitou roli. Zatímco vznik této nové Dmowského politické orientace byl pozvolný, její úpadek byl celkem náhlý, jelikož byl způsoben ztrátou reálné síly a významu Ruska, k níž došlo během první světové války.⁴⁰⁸ Během tohoto období chtěl Dmowski pomocí své politiky rozumné dohody dosáhnout polské autonomie a sloučení polských záborů, což nakonec mělo vést k plné samostatnosti Polska. Dmowski věděl, že nemůže počítat s pomocí západních mocností, které rozdělení Polska považovaly za trvalý stav, a že bojem proti všem záborovým vládám Poláci ničeho nedosáhnou. Proto chtěl ke splnění polských národních cílů využít určitou míru spolupráce s jednou ze záborových vlád. V době, kdy si byl Dmowski stále více vědom nebezpečí ze strany sílícího Německa, zejména nebezpečí germanizace, nezbývalo nic jiného, než spolupráce s vládou ruskou.⁴⁰⁹ Rusko bylo podle něj dostatečně slabé na to, aby bylo nucené poskytnout Polákům určitou míru autonomie, ale zároveň dost silné na to, aby v případném rusko-německém konfliktu dokázalo sloučit polské zábery. Dmowski se začal orientovat na Rusko z čistě pragmatického důvodu, aby dosáhl naplnění snů všech Poláků o samostatném a jednotném Polsku, a období intenzivní proruské politiky u něj končí v okamžiku, kdy už nebylo možné Rusko k naplnění těchto snů využít. Proruská politika let 1907-1915 tak pro Dmowského byla jen jakýmsi menším zlem, nezbytným krokem k dosažení určitých vytyčených cílů, nikoliv trvalým prvkem jeho politického myšlení.⁴¹⁰ Rusko sice ani poté pro Dmowského neztratilo svůj význam, ale jeho další politiku už nelze označit jako proruskou, i když Rusko v ní mělo nadále své stálé místo.

Zatímco cíl Dmowského proruské orientace, tedy získání autonomie či samostatnosti a sloučení polských záborů, byl po první světové válce naplněn, u Kramáře tomu tak úplně nebylo. Pro Kramáře nebylo nejdůležitější, aby Češi měli svůj samostatný stát, ale to, aby měli zajištěný samostatný a nerušený kulturní, sociální a politický vývoj, což podle něj bylo možné jen pomocí trvalého spojení s Ruskem, nejlépe v rámci nějakého širokého

⁴⁰⁸ Engelgard, *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska*, 14.

⁴⁰⁹ O prorakouské orientaci Dmowski také neuvažoval, protože orientace na Rakousko by prakticky zároveň znamenala i orientaci na Německo. Rakouská vláda byla totiž podle Dmowského do značné míry závislá na politické vůli vlády německé. Viz např.: Dmowski, *Niemcy, Rosya i kwestya polska*, 141-145.

⁴¹⁰ Engelgard, *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska*, 14.

slovanského svazu. K tomu ale nedošlo, proto měla Kramářova proruská politika i nadále důvod existovat.

Jak už bylo mnohokrát řečeno, Rusko mělo pro oba dva politiky rovněž význam jako protipól Německa. Jeho existence měla Německo odradit od východní expanze. Romanu Dmowskému, jehož stát se nacházel přímo mezi oběma velmocemi, se zdálo nezbytné, aby Polsko udržovalo se svým východním sousedem dobré vztahy, jelikož o spojení s Německem vzhledem ke svému protiněmeckému přesvědčení vůbec neuvažoval. Proto se mělo podle něj Polsko v rámci své zahraniční politiky zaměřit na Rusko. Ani tak se nedomníval, že by po případném uzavření rusko-polského spojení Rusko svého spojence chránilo proti německým výbojům, ale korektními vztahy s Ruskem chtěl především předejít rusko-německému paktu, který by měl za následek zničení Polska. Kramář se rovněž obával rusko-německého spojení, ale na rozdíl od Dmowského to nebyl hlavní důvod, proč usiloval o svazek s ruským státem. Ten by byl pro něj především absolutní zárukou bezpečnosti pro český národ, a tedy i bezpečí před hrozbami z Německa. A na druhou stranu, ani v případě, že by německé nebezpečí pominulo, neztrácelo spojení s Ruskem svůj smysl, jelikož tu byly ještě další revanšistické hrozby, kterým museli Češi, respektive Čechoslováci čelit.

Dmowski si před první světovou válkou, kdy se Evropa rozdělovala na dva znesvářené tábory, přirozeně vybral tábor protiněmecký, jehož součástí bylo i Rusko, a proto chtěl Rusko využít k dosažení polských národních cílů. To ale neznamenalo, že by se po sjednocení a osamostatnění Polska od Ruska zcela odvrátil. Rusko mělo pro Dmowského skutečně velký význam do té doby, dokud v jeho očích trvalo německé nebezpečí, a tak bylo Rusko i nadále stěžejní součástí jeho zahraničně-politické koncepce. Po té, co si Dmowski vytvořil teorii o úpadku Evropy a o vítězství národních revolucí, pro něj ale německé nebezpečí v podstatě pominulo a Rusko tak ztratilo svoji důležitou úlohu protiváhy Německa. Podle Dmowského se pak Rusko mělo definitivně stáhnout z evropské politiky a začít se angažovat hlavně v asijských záležitostech. Avšak ještě krátce po první světové válce Dmowski doufal, že v ruské občanské válce zvítězí „bílé“ a nové Rusko přijme demokratický politický systém podle evropského vzoru, což by ho naopak přiblížilo Evropě. Snad v důsledku toho, že se bolševický vládní systém v Rusku oproti očekáváním udržel, dospěl Dmowski k názoru, že je tento systém vlády Rusku v podstatě vlastní a že Rusko, které není součástí evropské civilizace, není schopné přijmout evropský systém vlády.⁴¹¹ Rusko, jakožto ústřední motiv

⁴¹¹ Rusko bylo podle Dmowského schopné přijmout pouze systém vlády založený na tradičním asijském despotismu, protože bylo součástí východní civilizace. O tom například napsal: „*To już wyraźny Wschód, to*

Dmowského zahraničně-politického konceptu, bylo poté nahrazeno nacionalismem, ve kterém Dmowski viděl budoucnost Evropy. Otázkou zůstává, co by se s Dmowského zahraničně-politickým konceptem stalo v případě, že by Rusko přeci jen přijalo evropský systém vlády. Změnilo by to něco? Vznikla by vůbec potom jeho teorie o vítězství národních revolucí, nebo by mu k zajištění bezpečnosti Polska jednoduše i nadále stačila role Ruska jako protiváhy vůči Německu? Odpovědi na tyto otázky by byly pouhými spekulacemi. Můžeme pouze podotknout, že Dmowski byl i přes své obsese politikem schopným přizpůsobit svoje projekty nastalé situaci.

Ačkoliv tedy v pozdějších letech význam Ruska pro polský stát a národ podle Dmowského upadl, i tak bylo pro něj Rusko v některých ohledech nenahraditelné. Především v očích Dmowského nikdy neztratilo svoji roli hráze Evropy proti nebezpečí z Asie a bylo také i nadále důležitým sousedem Polska. Rusko bylo pro Dmowského trvalým činitelem mezinárodní politiky, kterého nikdy neměla nahradit žádná skupina menších států, která by vznikla na území bývalého ruského carství,⁴¹² a proto bylo nutné s Ruskem vždy počítat a udržovat s ním korektní vztahy. Kramář si také nedovedl představit, že by Rusko mohlo přestat existovat, ale na rozdíl od Dmowského si ani nedovedl představit absenci Ruska v evropských záležitostech, i když k takové situaci v podstatě došlo vzhledem k tomu, že Kramář Sovětský svaz za nástupce Ruska nepovažoval. Podle Kramáře to nemohlo vést k ničemu dobrému. Rusko pro něj bylo nejen ochráncem všech Slovanů, ale také důležitým a trvalým hráčem v evropské politice, na kterém závisí rovnováha sil v Evropě, jelikož jen on, nejlépe ve spojení s ostatními slovanskými státy, může být dostačující protiváhou Německu.⁴¹³ Nové demokratické Rusko bylo pro Kramáře součástí snu o lepší budoucnosti Čechoslováků a všech Slovanů, protože bez jeho existence budou tito neustále vystaveni nebezpečí revizionistických snah svých sousedů. Lepší záruka bezpečnosti pro něj jednoduše neexistovala.

całkowita Rosja: albo caryzm, albo bolszewizm.“ Dmowski, „Wschód i Zachód w Polsce (listopad 1926)“, in *Pisma: Tom X: Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego*, 90.

⁴¹² Dmowski se obával především vzniku samostatné Ukrajiny. To bylo přáním především Německa, které by posléze usilovalo o prosazení svého vlivu v tomto nově vzniklém státě. Ukrajina měla pro Německo význam strategický (Černé moře), ale také jako zásobárna přírodních bohatství. Navíc by odtržením Ukrajiny bylo značně oslabeno Rusko a samostatná Ukrajina ovládaná Němci by představovala nebezpečí i pro Polsko (možnost posunu ukrajinských hranic na západ). Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 220-222.

Dmowski se rovněž domníval, že Ukrajina nemá své vlastní elity, proto by tyto byly nahrazeny jinými národnostními skupinami, především Židy a Němci, což si Dmowski vzhledem ke svým protizidovským a protiněmeckým postojům nemohl přát. *Ibid.*, 229-230.

⁴¹³ „*Jen Rusko ve spojení se slovanskými státy znamená upevnění evropské rovnováhy a naději nejen na trvalý mír, nýbrž i pro nás na klidný, nerušený rozvoj našeho státního a národního života.*“ Kramář, „*Budoucnost Slovanstva a uznání Sovětů*“.

Ač byl Kramář často označován za romantického snílka,⁴¹⁴ politického fantastu⁴¹⁵ a bezvýhradného rusofila, jeho proruská politika měla především praktické cíle. Kramář nesnil o vytvoření slovanské říše v čele s Ruskem z důvodu, že všichni Slované jsou bratři a mají tedy být pospolu, ale jelikož se domníval, že pouze spojení Čechů, respektive Čechoslováků, s ostatními Slovany je jedinou zárukou ničím nerušeného dalšího vývoje tohoto národa. A to je také trvalým prvkem Kramářovi proruské politiky, jehož dílčími projevy byly Kramářovi snahy o autonomii v rámci Rakouska, nebo pozdější požadavek samostatnosti či spojení do širšího svazku s Ruskem. Kramářův vztah k Rusku byl ale bezpochyby silně citově zabarven a vyznačuje se řadou idealistických prvků, které odrážejí Kramářovi osobní touhy a přesvědčení. Důležitým faktorem je zejména Kramářova láska ke své ruské manželce, která se odrazila i v jeho lásce k Rusku. Někdy se dokonce zdálo, že zosobněním Ruska je pro Kramáře právě jeho žena Naděžda.⁴¹⁶ Tento hluboký cit byl jedním z hlavních důvodů, proč se právě Rusko stalo nedílnou a trvalou součástí Kramářova zahraničně-politického konceptu. A slovanství bylo prostředkem, jak se své manželce ještě přiblížit, jelikož Kramář jako český nacionalista musel najít způsob, jak vysvětlit sňatek s příslušnicí jiného národa a tímto vysvětlením byla právě idea slovanství, která se stala součástí Kramářova nacionalismu (což ale nebylo pro český národní přístup neobvyklé). Ačkoliv Kramář neustále mluvil o Slovanstvu jako o společenství všech slovanských národů, které jsou si navzájem rovny, Rusko mělo pro něj v rámci Slovanstva ve skutečnosti prvořadý význam. Bez Ruska nebylo Slovanstva a Rusko bylo pro něj v podstatě synonymem slovanství. Kramář nejspíš opravdu upřímně věřil ve slovanskou soudržnost, ale Slovanstvo bylo pro něj pravděpodobně především cestou, jak dosáhnout spojení s Ruskem. Tato Kramářova citová zainteresovanost měla za následek, že od své proruské politiky nikdy neustoupil, i když ho to stálo opravdu hodně.

Skutečnou lásku k Rusku, která je pro Kramáře tak typická, bychom v Dmowského politických projevech hledali marně. Dmowski necítil k Rusku žádnou náklonnost, spíše naopak, a tudíž si ho ani neidealizoval. Proto jeho proruská politika není nijak citově zabarvená a má čistě praktické cíle. Dmowski se dokonce v prvních letech svého politického života podílel na protivládní činnosti a v podstatě si přál úpadek Ruska, ale postupem času dospěl k přesvědčení, že Rusko musí dál existovat, jelikož jeho existence je vlastně Polákům

⁴¹⁴ Jan Kopal, „Kramář nebyl romantický snílek“, in *Karel Kramář: 150 let od narození*, Robert Kvaček et al. (Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2011), 117.

⁴¹⁵ „*Tak prý jsem politický fantast!*“ Kramář, „Slovanské Rusko a naše politika, 36.

⁴¹⁶ Viz četné Kramářovi zmínky na toto téma v osobní korespondenci, například: „*Pro mne je Rusko přece jen především má jediná Boba (tj. Naděžda – K. H.)*.“ Cit. podle: Herman a Sládek, *Slovanská politika Karla Kramáře*, 33.

prospěšná. Dokázal se oprostít od osobní nevraživosti vůči Rusům a přijmout v podstatě proruský politický koncept. Není tak jednoduché popsat, jakou roli hrálo vlastně Rusko v Dmowského konceptu polské zahraniční politiky, jelikož Rusko mělo pro Dmowského v podstatě trojí význam. Rusko, respektive proruská orientace, bylo prostředkem k dosažení jednotnosti a samostatnosti Polska, Rusko bylo důležitou protiváhou či protivníkem Německa a bylo také, řečeno přímo Dmowského slovy, „trvalým, ba dokonce prvořadým faktorem ovlivňujícím postavení našeho [tj. polského – M. E.] státu“.⁴¹⁷ První zmíněný význam byl pouze krátkodobý a pominul s momentální ztrátou významu Ruska už během první světové války. Druhý význam už byl trvalejší, a kdyby Dmowski nedospěl k názoru, že ze strany Německa již nehrozí Polsku reálné nebezpečí, mohl být součástí Dmowského zahraničně-politického konceptu až do jeho smrti. Poslední význam Ruska jako důležitého činitele ovlivňujícího postavení polského národa či státu, ať už z pozice záborové mocnosti nebo polského souseda, s nímž bylo nezbytné udržovat trvale dobré vztahy, byl ze všech tří významů nejkonstantnější, jelikož ani po získání samostatnosti, ani po přijetí teorie o úpadku Evropy a vítězství národních revolucí pro Dmowského nepominul. Vztah Romana Dmowského k Rusku bývá nejčastěji označován buď jako rusofilský, nebo naopak jako čistě instrumentální, který měl za cíl pouze Rusko příležitostně využít pro polskou věc. Já se přikláním k názoru Jana Engelgarda, že blíže pravdě je sice druhý z názorů, ale není tak docela přesný. Rusko skutečně mělo v Dmowského úvahách především funkci politického nástroje, který měl Polákům dopomoci k lepší budoucnosti a být jejich ochráncem, ovšem role Ruska v Dmowského konceptu rozhodně nebyla pouze příležitostná nebo přechodná, právě naopak. Rusko bylo trvalou součástí Dmowského politiky a Dmowski vždy usiloval o navázání stabilních a trvalých vztahů Polska s ruským státem.⁴¹⁸

Bylo tedy Rusko pro Kramáře a Dmowského nosným prvkem v jejich zahraničně-politických konceptech? V případě Karla Kramáře můžeme jednoznačně říci, že ano. U Romana Dmowského musíme odpovědět, že ne, ale svůj význam i pro něj Rusko mělo. Pro Kramáře bylo totiž Rusko jako ústřední prvek jeho konceptu naprosto nenahraditelné, jelikož velkou roli zde hrál Kramářův osobní vztah k Rusku. Láska k jeho ruské manželce, idea slovanství, která je spojovala a činila z nich příslušníky jednoho velkého národního

⁴¹⁷ Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 126-127.

⁴¹⁸ Jan Engelgard se dále domnívá, že k proruské orientaci Dmowského vedl rovněž jeho odpor k tradičnímu polskému romantismu, jehož základem byla protiruská orientace. Logicky proto musel zvolit orientaci opačnou. Svůj názor na vztah Romana Dmowského k Rusku Engelgard vyjádřil například v článku: Jan Engelgard, „Rosja w myśli politycznej Romana Dmowskiego“, in *Aktualność myśli Romana Dmowskiego u schyłku XX wieku: symposium z okazji 60. rocznicy śmierczy, Warszawa 9 stycznia 1999* (Krzeszowice: Dom Wydawniczy „Ostoja“, 2000), 61-66.

společenství, ale také víra v Rusko jako ochránce všech Slovanů, to byly důvody, proč nemohlo být Rusko nahrazeno žádným jiným státem. Dmowski nebyl k Rusku nijak citově vázán, netrval na tom, že ústředním prvkem jeho zahraničně-politických plánů bude právě a jedině tento stát, a padla na něj volba pouze tehdy, když to bylo pro Polsko výhodné. Byl ochoten Rusko jakožto nosný prvek svého konceptu nahradit něčím jiným, jako to udělal po roce 1915, nebo později, když si za tento ústřední prvek zvolil nacionalismus. Rusko bylo pro Dmowského tudíž do jisté míry nahraditelné, ale povětšinou s ním musel počítat. A i když zrovna nebylo tím nejvýznamnějším faktorem polské zahraniční politiky, vždy bylo podle Dmowského pro Polsko důležité.

2.2 *Obrazy Ruska*

Pod pojmem Rusko si lze představit ruský stát, geografickou oblast, nebo také lidi, kteří ho tvoří. Záleží na každém jednotlivci, kterému úhlu pohledu dá přednost, nebo zda bude Rusko vnímat jako syntézu všech těchto podob. Pojem Rusko v sobě tedy skrývá více než jeden význam a Karel Kramář i Roman Dmowski ho tak také vnímali. Co si tedy především pod pojmem Rusko představovali? Autoři zabývající se jedním nebo druhým z politiků se shodují na tom, že se v jejich politických myšlenkách vyskytují v podstatě dva obrazy Ruska.⁴¹⁹ Ovšem každý z dvojice měl dělicí čáru dvou podob Ruska někde jinde. U Karla Kramáře se můžeme setkat s rozlišováním mezi oficiálním Ruskem a ideou budoucího, lepšího Ruska.⁴²⁰ Oficiální Rusko je typické svou všemocnou byrokracií, carským despotismem úzce spojeným s pravoslavnou církví ovládanou svatým synodem, čímž je v podstatě esencí všeho negativního v Rusku. Oproti tomu jeho idea budoucího Ruska je veskrze pozitivní, toto Rusko je zhmotněním „ruské duše“ a nese v sobě všechno dobré z ruského národa a kultury. Roman Dmowski si ve svém politickém myšlení nevytvářel žádné ideální Rusko, ale i v jeho případě lze jeho pohled na Rusko rozdělit na jakousi horší a lepší stránku. Tou horší je ruský stát a národ, které Dmowski nikdy nehodnotil pozitivně, a tou lepší je pohled na Rusko jako na subjekt geopolitické hry, jelikož v této roli mohlo být Polákům prospěšné.⁴²¹

V negativním hodnocení ruského carského režimu se Karel Kramář a Roman Dmowski shodovali a oba dva této problematice věnovali značnou pozornost. Kramář se hodnocení carského režimu věnoval především v knize *Ruská krise*, kde právě jeho

⁴¹⁹ Týká se to především autorů Jan Engelgard a Martina Winklerová.

⁴²⁰ Winklerová, *Karel Kramář*, 131-134.

⁴²¹ Engelgard, *Roman Dmowski wobec Rosji*, 68.

nedostatky označil za hlavní příčinu ruské krize, která vyústila v bolševickou revoluci. Problémy ruského vládního systému podle Kramáře začaly už v době Ivana Hrozného, který upevnil carský absolutismus. Tento absolutismus, Kramářem nazývaný byzantským, byl ale naprosto odlišný od absolutismu západního, jenž byl alespoň částečně ovlivněn osvícenstvím. Ruská despotie byla čímsi posvátným, jelikož carský trůn byl úzce spojen s pravoslavnou církví, byla založena na naprosté podřízenosti šlechty carovi a na absolutní absenci duševního života národa, který tak tento režim nemohl ničím ohrozit.⁴²² Ani reformy Petra I. situaci příliš nezlepšily, protože byly jen polovičaté a nereformovaly celý systém od základů, ale jen napodobovaly evropské vzory tam, kde se to carovi zamlouvalo.⁴²³ A stejně byly prováděny i další modernizační změny, ze kterých Kramář nejvíce kritizoval především zrušení nevolnictví, které sice dávalo mužikům osobní svobodu, ale nedávalo jim půdu, která zůstala v obecném vlastnictví.⁴²⁴

Hlavní představitelkou ruského absolutismu byla podle Kramáře byrokracie. „*Pro ni stát byl bohem posvěcený car a jeho představitelem na zemi byrokracie. Ona byla vlastně státem, vším. Car byl jen štítem, který ji kryl. Byla všemocná, mocnější než sám car i s jeho bohorovností.*“⁴²⁵ A právě v téměř neomezené moci ruské byrokracie viděl hlavní problém. Měla prostředky k potlačení všeho, co by mohlo ohrozit absolutismus, jelikož podle ideologie samoděržaví byl absolutismus základem ruského státu a ohrožením absolutismu bylo ohroženo také samotné Rusko. Proto se byrokracie bála všeobecné vzdělanosti, svobody rolníků a veškeré vlastní iniciativy lidu.⁴²⁶ Pro ruskou byrokracii byla výhodná pasivita ruského obyvatelstva, která vycházela ze systému vlády. Ruská společnost byla založena na služebnosti, proto každý dělal jen to, co mu někdo další poručil, tudíž chyběla jakákoliv samostatná iniciativa. „*Šlechtě sloužil mužik, jako ona sloužila caru.*“⁴²⁷ To se odrazilo v zaostávajícím vývoji Ruska za Evropou. Byzantský absolutismus jako takový byl podle Kramáře sice kdysi oprávněný, nyní byl již ale zastaralý a bránil modernizaci a evropeizaci ruské společnosti a státu. Tím, že systém zabraňoval ruskému národu v jeho duševním vývoji, se Rusové nemohli s ruským státem vnitřně ztotožnit a vnímali tak ruskou vládu jako cizí element.⁴²⁸ Ani ruská inteligence nebyla připuštěna k účasti na řízení státu, čímž byla vehnána

⁴²² Kramář, *Ruská krize*, 16-17.

⁴²³ Ibid., 22.

⁴²⁴ Ibid., 30.

⁴²⁵ Ibid., 26.

⁴²⁶ Ibid.

⁴²⁷ Ibid., 20.

⁴²⁸ Ibid., 32.

do revolučního hnutí.⁴²⁹ Kramář se domníval, že absolutismus byl „*hříchem na Rusku, když trval déle, než bylo to oprávněno poměry kulturními a hospodářskými*“, a Rusko bylo za to potrestáno bolševickou revolucí.⁴³⁰

Hlavním problémem ruského národa byl podle Kramáře slabý nacionalismus. A právě zdravý nacionalismus, který ovšem nesměl být zaměňován s ruským imperialismem, by byl Rusku nejvíce prospěšný, jelikož by byl spojujícím prvkem mezi vládou a obyvatelstvem.⁴³¹ Pro Kramáře bylo v Rusku jednoduše příliš mnoho cizích, respektive neruských vlivů. Kromě vlivu byzantského, který se nejvíce projevoval v samotném ruském absolutismu, Kramář upozorňoval také na vliv německý. Nevěnoval ale německým vlivům zdaleka takovou pozornost jako Roman Dmowski,⁴³² ačkoliv by se dalo očekávat, že právě Kramář bude více chtít obvinít za vše špatné v Rusku nějaké cizí elementy, nejlépe německé. Kramář pouze zmínil velké zastoupení Němců v ruské byrokracii,⁴³³ a kromě toho ještě upozornil na charakter ruské dvorské politiky, která byla „*srdcem a cítěním blízka dvoru berlínskému*“.⁴³⁴

Ačkoliv ruská inteligence i ruský venkov patřily do Kramářova idealizovaného Ruska, přesto si byl Kramář vědom jejich nedostatků. Ovšem ty byly zapříčiněny opět jen špatným a zastaralým ruským vládním systémem. Ruská inteligence měla utvářet ruskou společnost a duševní život ruského národa, ale neměla k tomu podmínky. Ruské školy byly podrobeny politické špionáži, a tak z nich vycházeli téměř jen revoluční odpůrci státu.⁴³⁵ A i když se později začala ruská inteligence zapojovat do řízení státu, nebyla toho příliš schopná, protože nebyla vychována k tomu, aby se podílela na vládě.⁴³⁶ Jelikož se ruský stát postavil do opozice proti ruské inteligenci, byla i ruská inteligence proti ruskému státu. Stala se velmi náchylnou k radikálním revolučním hnutím, a tím v podstatě i dopomohla k pádu carského Ruska. Inteligence byla tedy především obětí vládního systému, ale zčásti byla podle Kramáře i sama vina, jelikož byla příliš internacionální, jejím cílem nebylo jen zachránit Rusko, ale spasit celý svět, a to pro ni bylo příliš velké sousto. Kdyby se soustředila pouze na Rusko, „*mohla přece třeba jen v nejužším kruhu svého vlivu velmi blahodárně působiti na mravní a kulturní povznesení lidu.*“⁴³⁷ Měla tedy své zastoupení v obou podobách Ruska podle Karla Kramáře. Podobně tomu bylo i s rolnictvem a ruským venkovem.

⁴²⁹ Ibid., 169.

⁴³⁰ Ibid., 32.

⁴³¹ Ibid., 206.

⁴³² Viz níže.

⁴³³ Viz pozn. 305.

⁴³⁴ Kramář, *Poznámky o české politice*, 56.

⁴³⁵ Kramář, *Ruská krise*, 146-147.

⁴³⁶ Lustigová, Karel Kramář, 190.

⁴³⁷ Kramář, *Ruská krise*, 206.

Kramář si o ruských rolnících rozhodně nedělal iluze. Mužik byl podle něj vlivem ruských poměrů vrcholem pasivity.⁴³⁸ Nebyl totiž vychován k jakékoliv vlastní iniciativě, byl nevzdělaný a nekulturní a jeho jediným instinktivním cílem bylo získat půdu, která mu byla odpírána.⁴³⁹ Ani po zrušení nevolnictví ruští rolníci půdu nezískali, půda byla ve vlastnictví obščiny a byla neustále přerozdělována, a tak mužik ani potom neměl možnost k půdě přilnout a zefektivnit zemědělskou výrobu.⁴⁴⁰ Právě v neexistenci osobního vlastnictví půdy viděl Kramář největší problém ruského venkova, protože tento zastaralý systém svým potlačováním jakékoliv individuality zabraňoval vzniku státního povědomí mezi rolnictvem, jelikož rolník neměl se státem žádný přímý styk a v podstatě nevěděl, co to stát je.⁴⁴¹ Ruský lid, svázaný příkazy, neměl možnost se národně rozvíjet, tudíž nemohlo vzniknout ani Kramářovo vysněné národní Rusko.

V Kramářově hodnocení ruského venkova převažuje negativní stránka, což ale neznamená, že by ruský venkov zároveň nemohl být pro Kramáře důležitou součástí jeho ideje Ruska. Ruský venkov se ale musel reformovat, především se musel oprostít od společného vlastnictví, aby Rusko mohlo být vyvedeno z krize. Musel se zrodit silný, národně a státně cítící mužik. A stejná měla být i inteligence. Kramář ovšem příliš neřešil, jak by k těmto změnám mělo dojít. Důležité pro něj bylo hlavně to, že ruské rolnictvo i inteligence měly dobré základy a zničil je až carský režim. Všichni v sobě nesli proslulou „ruskou duši“, ruskou mentalitu, která byla ve své podstatě dobrá, ale byla zkažena ruskou politikou.⁴⁴² Jediné, co se z ruské mentality plně vyvinulo, byla podle Kramáře literatura.⁴⁴³ Ale v budoucím Rusku už měly být zastoupeny všechny znaky ruského národa. Těmi byly především „široká ruská duše“, duchovní hloubka a srdečnost.⁴⁴⁴ Právě tyto veskrze pozitivní vlastnosti tvořily Kramářovu ideu Ruska. Do té patřil i prvek, který se vyskytoval i u starého carského Ruska, a to role Ruska jako ochránce všech Slovanů. To byl snad jediný případ, kdy hrálo oficiální Rusko v Kramářově konceptu pozitivní roli.⁴⁴⁵

⁴³⁸ Ibid., 14.

⁴³⁹ Ibid., 33.

⁴⁴⁰ Zajímavé je, že zatímco ve většině textů Kramář ruský *mir*, rolnickou samosprávu, s jeho obecným vlastnictvím dosti ostře kritizoval, někdy se o *miru* vyjádřil i pozitivně. Například ve svých pamětech vyzdvihl pospolitost ruské vesnice, jež byla silnější než individualismus, který tehdy vládl světu. Ruská vesnice byla podle Kramáře příkladem té nejsvobodnější samosprávy. Kramář, *Paměti*, 236.

⁴⁴¹ Kramář, *Ruská krise*, 18.

⁴⁴² Winklerová, *Karel Kramář*, 141.

⁴⁴³ „V Rusku neměli nic svého než nádhernou ruskou literaturu a ta byla nejvýmluvnějším dokumentem útrap ruské duše...“ Kramář, *Ruská krise*, 150.

⁴⁴⁴ Winklerová, *Karel Kramář*, 133.

⁴⁴⁵ Zejména z tohoto důvodu byl Kramář ochotný osobně jednat s ruskými vládními představiteli. Podle názoru zakladatele strany kadetů Miljukova dokonce udržoval Kramář v době vrcholícího neoslavismu více styků s tehdejší Stolypinovou vládou než jemu ideově blízkými stranami. Kramář chtěl ale udržovat kontakty s celým

Roman Dmowski na počátku své politické kariéry Rusko v podstatě jen kritizoval. Až později objevil jeho pozitivní stránku, kterou byla možnost využití Ruska jako potenciálního spojence Poláků v mezinárodní politice. Kritikou Dmowski nešetřil především směrem k ruské vládě a vládnímu režimu. Ruský systém vlády se podle něj vyznačoval dezorganizací a nedůsledností, jelikož nebyl založen na žádném vlastním programu. Ruský stát byl totiž podle Dmowského neustále vystavován cizím vlivům, které ho v podstatě utvářely.⁴⁴⁶ Nejprve to byli Tataři, od kterých Rusové převzali způsob vlády – despotismus východního typu. Despotismus se stal postupně základem ruského státu, bez něhož hrozil pád celého Ruska. K tomuto vlivu se s vládou Petra I. přidaly ještě vlivy západní, konkrétně byl zaveden byrokratický systém podle evropského vzoru, jež navíc tvořila řada cizinců, především pak Němců. Ruská vláda se tak stala prakticky z poloviny německou, nejen typem svých institucí, ale rovněž svým personálním obsazením.⁴⁴⁷ Německá byrokracie dala Rusku sice řád a smysl pro zodpovědnost, ale také cynismus a nemorálnost, jelikož jakožto cizí element nedokázala cítit s ruským lidem.⁴⁴⁸ A z toho vyplývalo, že ani ruský lid necítil žádné pouto k ruské vládě. Ruská inteligence, která nebyla připuštěna k účasti na vládě, se stavěla do opozice k ruským úřadům a její boj s ruskou vládou měl v podstatě všechny atributy boje s cizí nadvládou.⁴⁴⁹ Dmowského vztah k ruské byrokracii byl jednoznačně negativní a jako důkaz bývá často uváděna jeho reakce na chystanou návštěvu ruského generál-gubernátora v domě jeho přátel Lutosławských z důvodu udělení pokuty paní Lutosławské za vydání novely s údajně protistátním obsahem: „*Toho člověka není možné přijmout v polském domě! – drahá paní, to raději dvakrát zaplatit, jen aby vaši milovanou rodinu nestihla taková hanba.*“⁴⁵⁰

Zdá se, že nositelem všeho zlého v Rusku byly podle Dmowského cizí vlivy. Znamená to, že ruský lid jako takový byl podle Dmowského v Rusku tím pozitivním? Na tuto otázku se nedá odpovědět jednoznačně. Rusové neměli dle názoru Dmowského žádnou svou vlastní politickou tradici. Ruský národ měl jen slabou společenskou organizaci, málo stmelujících prvků a neexistovala v jeho rámci společenská vrstva, která by měla předpoklady usilovat o vedení a o kterou by se národ mohl opírat.⁴⁵¹ Nejstarší politickou tradicí Ruska byl asijský despotismus a na něm také ruský národ vyrostl a v něm také uvízl.⁴⁵² Je tedy otázkou, co

spektrům politických stran, jelikož věřil v jejich budoucí spojení v jeden celonárodní politický subjekt. Serapionova, *Karel Kramarž i Rossija*, 142.

⁴⁴⁶ Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszehpolski* 11, č. 1 (1905): 22-23.

⁴⁴⁷ Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie“, 472.

⁴⁴⁸ Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszehpolski* 11, č. 2 (1905): 111.

⁴⁴⁹ Ibid, 199-200.

⁴⁵⁰ Izabella Wolikowska, *Roman Dmowski: człowiek, Polak, przyjaciel* (Wrocław: „Nortom“, 2007), 105.

⁴⁵¹ Dmowski, *Německo, Rusko a otázka polská*, 52.

⁴⁵² Dmowski, *Mysli nowoczesnego Polaka*, 55.

vlastně bylo v Rusku typicky ruské. Ale Dmowski se ani tak nezabýval tím, jaký je ruský národ, nebo jak by taková typicky ruská forma vlády, bez jakýchkoliv cizích vlivů, mohla vypadat, ale důležité pro něj bylo, že právě ruský národ tvořil trvalou součást každého ruského státu, a proto byl pro něj důležitý. Dmowski se prakticky celý život držel toho, co napsal už roku 1904 ve svém díle *Mysli nowoczesnego Polaka*, tedy že se o Rusy nezajímá, pokud jejich činy nějakým způsobem neovlivňují osud polského národa.⁴⁵³ Nemusel na ruský národ nahlížet pozitivně, ale chtěl, aby s ním Poláci udržovali pozitivní vztahy. Tím se vlastně ruský národ dostal do Dmowského podoby Ruska coby subjektu geopolitické hry, tedy je v podstatě částečně pozitivním faktorem.

Pro Dmowského bylo politicky výhodné pohlížet na Rusko jako na stát asijského typu a nedávat Rusko a Rusy do souvislosti například s ostatními slovanskými národy, pokud to tedy nebylo momentálně politicky přínosné jako v případě neoslavismu. Tak mohlo mít Polsko nad Ruskem navrch alespoň, co se týče úrovně civilizační vyspělosti, kdy Polsko jako součást evropské civilizace bylo nadřazeno Rusku, které bylo výtvozem civilizace asijské.⁴⁵⁴ V prvních letech své politické činnosti Dmowski především upozorňoval na nekulturnost a barbarství ruského národa,⁴⁵⁵ na neschopnost ruské inteligence podílet se na řízení státu, když už jí to bylo dovoleno,⁴⁵⁶ a na zaostalost ruského venkova a pasivitu ruské šlechty.⁴⁵⁷ To vše proto, aby dokázal civilizační nadřazenost Poláků, ale později, jako zapřísáhlý odpůrce revolucí, zejména aby varoval před problémy ruské společnosti, které by mohly vést ke vzniku revoluce. Jako hlavního viníka ruských vnitřních problémů Dmowski označil ruský byrokratický systém, který svojí izolovaností od ruské společnosti jen podporoval různá protivládní hnutí, jelikož nedokázal odhadnout nebezpečí, jaká od nespokojeného lidu hrozí.⁴⁵⁸ Jedno z největších nebezpečí viděl Dmowski na ruském venkově, kde neexistence soukromého vlastnictví půdy činila rolníky nespokojenými a přibližovala je tak revolučním

⁴⁵³ Ibid., 89.

⁴⁵⁴ Tuto argumentaci Dmowski hojně používal zejména v době, kdy byl ještě orientován proti ruskému státu, a také během první světové války a mírové konference, kdy byla tato argumentace součástí polské zahraničně-politické strategie mající za cíl vydobýt pro Polsko co možná nejvíce zisků. Viz např.: Ibid., 55-56; Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie“, 482.

⁴⁵⁵ Dmowski, *Mysli nowoczesnego Polaka*, 89.

⁴⁵⁶ Podle Dmowského ruská inteligence nemá ve svém programu nic, co by svědčilo o tom, že reprezentuje ruský národ. Její politika byla chaotická, což se projevilo v době, kdy byla připuštěna k účasti na vládě. Ruská vláda se tak stala nedbalou, anarchickou a lhostejnou ke všemu a všem. Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przeгляд Wszechpolski* 11, č. 3/4 (1905): 205.

⁴⁵⁷ „Při nízké kultuře lidu nestačí množství půdy, jež nejen že nedovoluje vzniku poplatnosti, ale nezajišťuje ani lid před hladem. Byrokratické zřízení odtrhlo téměř celou šlechtu od půdy, ... učinilo z ní živel beroucí z půdy důchod, ale nepodnikající nic ku povznesení zemědělské kultury.“ Dmowski, *Německo, Rusko a otázka polská*, 43.

⁴⁵⁸ Ibid., 25

náladám.⁴⁵⁹ Ačkoliv byl ruský vládní systém prakticky všemocný, tím, že proti sobě postavil velkou část ruské společnosti a vnitřními boji uvnitř byrokracie, sám sebe oslaboval. A právě jeho oslabení bylo příčinou ruské revoluce.⁴⁶⁰

S počátkem proruské orientace a potom zejména s osamostatněním Polska se Dmowski stále méně věnoval ruskému národu a vnitropolitickým problémům Ruska a více se soustředil na obraz Ruska coby hráče v mezinárodní politice. Nebylo pro něj důležité, co se děje uvnitř Ruska, ale to, aby jeho postavení ve světě bylo výhodné pro Polsko. Dalo by se říci, že tato podoba Ruska byla pro Dmowského pozitivní, ovšem pouze za předpokladu, že se Rusko bude chovat podle Dmowského představ, tedy že se nespojí s Německem proti Polsku. Jak již bylo řečeno, Dmowski si uvědomoval určitou závislost postavení polského státu na zahraniční politice Ruska, proto pro něj bylo důležité udržovat dobrý vztah s ruským národem, který byl trvalou součástí každého ruského státu. Ruský národ měl tedy v této podobě Ruska to nejdůležitější místo.

Karel Kramář i Roman Dmowski vnímali jak pozitivní stránky Ruska, tak jeho negativa. Jedním z negativních rysů Ruska, na kterém se oba shodli, byl carský absolutismus se svým byrokratickým aparátem. Oba politici pokládali tento zastaralý režim za hlavní příčinu krize ruského státu, která vyvrcholila bolševickou revolucí. Tato forma vlády navíc byla podle nich cizího původu a ruským lidem byla vnímána stejně jako cizí nadvláda. Zatímco Kramář původ ruského despotismu spatřoval v Byzanci, Dmowski ho pokládal za dědictví tatarské hordy, což ale nic neměnilo na tom, že ho vnímali velmi kriticky. Pro Kramáře byla naprostým protikladem tohoto tzv. oficiálního Ruska jeho idea Ruska budoucnosti, která v sobě nesla jen ty pozitivní prvky Ruska. Oproti tomu Dmowski neměl žádnou představu lepšího Ruska, protože k němu přistupoval více prakticky a zohledňoval především polské zájmy, pro které nebyla důležitá vnitřní podoba Ruska, ale to, jak bude Rusko Polákům prospěšné v mezinárodní politice. Proto se mohl, na rozdíl od Kramáře, smířit s tím, že některé prvky starého režimu se v Rusku udrží i nadále. Také ruský národ nezůstal stranou kritiky obou politiků. Dmowského slova kritiky byla sice o něco ostřejší než Kramářova, oba se ale shodli na tom, že hlavní příčinou jeho negativních vlastností byl ruský vládní režim. Ruský národ tak byl největší obětí carské despotie. Dmowski ale postupem času došel k názoru, že tato despotie se Rusům vryla tak hluboko pod kůži, že se stala jejich součástí. Rozdíl v přístupu obou politiků k ruskému národu ale tkvěl především v tom, že

⁴⁵⁹ Ibid., 43.

⁴⁶⁰ Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie“, 474.

Kramář si upřímně přál jeho dobro, zatímco pro Dmowského byl důležitý jen jako trvalý prvek ruského státu a o jeho osud se jinak příliš nezajímal.

Ještě jeden rys od sebe do jisté míry odlišoval Kramářův a Dmowského obraz Ruska, a tím bylo přiřazení Ruska k té či oné civilizaci. Kramář, ačkoliv uznával ruská specifika a nechtěl je nahradit prostým opisováním evropských vzorů, považoval Rusko za nedílnou součást Evropy a odmítal označování Ruska jako asijského státu.⁴⁶¹ Zato Dmowski považoval Rusko za součást východní civilizace, jelikož byl ruský stát založený na zásadách východního typu státnosti a tyto zásady také vždy v systému ruské vlády převládaly.⁴⁶² Kramář vycházel z přesvědčení, že Rusko je nerozlučně spojené s Evropou díky příbuzenství s ostatními Slovany, se kterými ho nespojoval pouze podobný jazyk, a díky náboženství, jelikož Rusové byli křesťany a ruské carství samo chtělo navazovat na tradici byzantského císařství. Ačkoliv právě byzantský absolutismus Rusko od Evropy dlouhou dobu izoloval, Kramář věřil, že se Rusko bude evropeizovat a jednou se stane nedílnou součástí Evropy.⁴⁶³ Během tohoto procesu ale nemělo Rusko přijít o specificky ruské rysy, mělo přijmout evropské pořádky, ale mělo je přizpůsobit ruským poměrům. Zachováním všeho, co představovala „ruská duše“, tedy hodnoty Evropě cizí, by byla ale zachována i neevropská stránka Ruska. V tom je, jak podotýká Martina Winklerová, určitá neřešitelnost evropeizace Ruska.⁴⁶⁴ Ideální Rusko jednoduše podle Kramáře mělo patřit do Evropy, ale zároveň mělo být v něčem výjimečné.

Roman Dmowski ve svých prvních politických textech mluvil o Rusku jako o státu asijském.⁴⁶⁵ Byl podle něj založený na zásadách východního typu státnosti a nepatřil tím pádem do římské, tedy evropské civilizace.⁴⁶⁶ I přes to, že se Rusko od dob Petra I. začalo přibližovat Evropě, nadále podle něj v ruském státě převažovaly znaky východního despotismu. Ještě během první světové války se nicméně Dmowski domníval, že tento starý režim se v budoucnu neudrží a že bude v Rusku po určitém krizovém období vytvořen zcela nový systém vlády.⁴⁶⁷ To by znamenalo, že by se mohlo i změnit postavení Ruska ve světě a mohlo by se snad nově stát součástí Evropy. Tuto variantu ale Dmowski brzy zavrhl, čemuž nasvědčuje fakt, že ve své teorii krize Evropy Rusko zcela opomíjí. Tím, že východní despocii uznal v podstatě za vlastní rys ruského státu, Rusko opět, a tentokrát už definitivně odsunul

⁴⁶¹ Winklerová, *Karel Kramář*, 135.

⁴⁶² Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie“, 473.

⁴⁶³ Kramář, *Ruská krise*, 22-23.

⁴⁶⁴ Winklerová, *Karel Kramář*, 149.

⁴⁶⁵ Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 1 (1905): 30.

⁴⁶⁶ Dmowski, „Wschód i Zachód w Polsce (listopad 1926)“, 83-84.

⁴⁶⁷ Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie“, 473-474.

směrem k Asii.⁴⁶⁸ Nic z toho ale neznamena, že by Dmowski Rusko vnímal jako pevnou a nedílnou součást Asie, stejně jako například Čínu nebo Japonsko. Přestože Rusko, zejména z pragmatických důvodů, označoval jako součást asijské civilizace, tedy civilizace nižší než je ta evropská, jejíž součástí je i Polsko, Rusko nikdy nestavěl do jedné řady s ostatními asijskými státy. Rusko pro něj bylo v podstatě specifickým útvarem, který se vždy nacházel někde mezi Evropou a Asií, geograficky i politicky, aniž by se dal jasně přiřadit k jedné z obou civilizací. Ačkoliv vládní systém měl podle něj asijskou podobu, ruský národ, respektive Moskvy jakožto zakladatele ruského státu, považoval za národ evropský, jelikož pouze díky své civilizační nadřazenosti nad asijskými národy mohli vytvořit tak rozsáhlé impérium.⁴⁶⁹

Rusko bylo pro Kramáře i Dmowského významným fenoménem, něčím víc než jen pouhým státem. Jak již bylo řečeno, v politických myšleních obou politiků se vyskytovaly dva různé obrazy Ruska, které byly spolu nezaměnitelné. Vždy jedna takováto podoba Ruska představovala souhrn pozitivních stránek Ruska a druhá těch negativních. A právě obraz Ruska, který představoval to dobré z něj, byl pro každého z politiků tím důležitějším, protože tvořil ústřední prvek jeho zahraničně-politické koncepce. Pro Kramáře to byla jeho idea Ruska, tedy obraz budoucího a lepšího slovanského Ruska. Právě a jen toto Rusko bylo pro něj tím pravým. Nedokázal si připustit, že i carský despotismus by mohl být nedílnou a trvalou součástí Ruska, a už vůbec nemohl přijmout, že by k rysům pravého Ruska mohl patřit i bolševický teror. Sovětský svaz vůbec nepovažoval za Rusko a všechny špatné rysy carského režimu byly podle něj jen dědictvím cizích vlivů. Paradoxní je, že toto „skutečné“ Rusko nikdy neexistovalo, respektive existovalo pouze v Kramářových představách. Pro Dmowského byla tím lepším obrazem podoba Ruska coby subjektu geopolitické hry, stálého hráče mezinárodní politiky bez ohledu na režim. Tento obraz Ruska byl pro Dmowského také v podstatě neměnný, stejně jako pro Kramáře jeho idea Ruska, jelikož prakticky žádná okolnost nemohla způsobit, že by přestal Rusko vnímat jako pro Polsko důležitého mezinárodního aktéra. Ruský národ a ruský stát byly obrazem Ruska, který nebyl pro Dmowského příliš důležitý, a tak se mohly dle libosti proměňovat, aniž by to nějak významně ovlivnilo Dmowského politiku.

⁴⁶⁸ Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 99.

⁴⁶⁹ Dmowski, „Polityka międzynarodowa w dobie obecnej (listopad 1932)“, in *Pisma: Tom VIII: Przewrót*, 111-112.

2.3 *Rusko jako politický nástroj*

Pravděpodobně nejdůležitější a nejlépe viditelnou rolí Ruska v politických konceptech Karla Kramáře a Romana Dmowského byla role politického nástroje, jehož úkolem bylo dopomoci českému, resp. polskému národu k světlejší budoucnosti. Oba politici byli přesvědčeni o významu Ruska v procesu dobývání národních cílů Čechů a Poláků, proto dlouhodobě usilovali o dobré vztahy s Ruskem. Samotným politickým nástrojem pro ně tedy nebylo vlastní Rusko, ale právě dobré vztahy s ním. Dmowski si rovněž uvědomoval, jaké by mělo znepřátelení si Ruska důsledky, proto se chtěl tomuto scénáři vyvarovat. Podobně na tom byl i Kramář, i když v jeho případě může být řeč pouze o udržování dobrých vztahů s carským Ruskem nebo později s budoucím demokratickým Ruskem, respektive s jeho předpokládanými zástupci z řad ruské nebolševické emigrace, jelikož Sovětský svaz jednoduše odmítl akceptovat, ale na rozdíl od Dmowského se Kramář neobával nějaké tvrdé pomsty z ruské strany, protože to podle něj nebylo v ruské povaze. Zároveň bylo oběma jasné, že nestačí pouze udržovat dobré bilaterální kontakty, ale že v zájmu jejich národů je také udržování korektních vztahů mezi západoevropskými mocnostmi a Ruskem, aby ruský stát nebyl nucen spojit se s Německem, tedy dle mínění Kramáře a Dmowského s největším nepřítelem obou jejich národů.

Rusko mělo jakožto politický nástroj Kramářovy a Dmowského politiky pomoci ke splnění dvou úkolů. Tím prvním bylo získání autonomie, případně samostatnosti pro český, resp. polský národ, a druhým bylo zabezpečení této nově nabyté autonomie či samostatnosti. V okamžiku, kdy byl první úkol splněn, přišla řada na úkol druhý. Karel Kramář kromě toho svou proruskou politikou sledoval ještě jiný cíl. Doufal, že díky své náklonnosti k Rusku a dobrým vztahům s ruskými představiteli dosáhne v budoucnosti rovněž nějaké významné politické funkce. Spoléhal přitom především na vděčnost Ruska, tedy toho pravého Ruska, za to, že vždy stál na jeho straně.⁴⁷⁰

Dmowski začal o možnosti využití Ruska a loajality Poláků k ruské vládě k dosažení polských národních cílů uvažovat až v prvních letech nového století. Navzdory tomu, že základem politiky Dmowského Národní demokracie byl požadavek obnovení samostatnosti Polska, politik v roce 1903 prosadil vypuštění tohoto požadavku z oficiálního programu hnutí. To ovšem neznamenalo, že by si sám plnou samostatnost polského státu nepřál, ale pokládal za vhodnější usilovat nejprve o rozvoj polského politického života, který by byl základem pro

⁴⁷⁰ Možná hlavně za tímto účelem vytvořil svou ústavu slovanské říše a ruskou ústavu. Svou roli jeho osobní aspirace hrály i v jeho naléhání na osvobození Ruska po bolševické revoluci a dále v jeho podpoře ruské emigrace a ruského protikomunistického odboje.

získání určité míry politické autonomie, zatímco samostatnost měla být až další fází polského boje za národní osvobození.⁴⁷¹ Jak již bylo řečeno, Rusko bylo podle něj příliš slabé na to, aby Polákům bránilo v jejich národním vývoji, a proto mělo být nuceno dělat Polákům ústupky.⁴⁷² A jelikož i přes vnitřní nestabilitu Ruska okamžité udělení samostatnosti Polsku ruskou vládou nebylo možné očekávat, museli se Poláci k samostatnosti přibližovat pozvolna, přes drobné ústupky až po udělení autonomie. Dmowského strategií bylo vyvíjet na ruskou vládu neustálý tlak, ovšem se zachováním loajality a bez revolučních nálad, čehož chtěl mimo jiné dosáhnout přenesením polské otázky na mezinárodní scénu, a k tomu mu mělo posloužit i neoslovanské hnutí. Zároveň ale brzy začal pochybovat, že by se Poláci od ruské vlády autonomie někdy dočkali,⁴⁷³ proto se stále více spoléhal na vypuknutí rusko-německého konfliktu. Předpokládal tehdy, že Rusko by v případě svého vítězství chtělo zaoblit své západní hranice, čehož by dosáhlo sloučením polských záborů. Jelikož by ale potom Rusko bylo příliš slabé na to, aby samo spravovalo všechny polské oblasti, bylo by nuceno dát Polákům autonomii, která by byla předpokladem pro pozdější osamostatnění. Aby toho Poláci dosáhli, bylo samozřejmě nutné, aby v tomto konfliktu stáli na straně Ruska.

Vztah Karla Kramáře a Romana Dmowského k Rusku před první světovou válkou nemůžeme dost dobře porovnávat, protože zatímco Kramář nebyl občanem Ruska, pro Dmowského bylo jednání s ruskou vládou vnitrostátní záležitostí a i když se snažil provádět politiku napříč všemi polskými záborů, pořád pro něj byla ruská vláda ústřední výkonnou mocí jedné ze záborových mocností a tedy mocí Polákům nadřazenou. Když se pokoušel prostřednictvím loajality k Rusku a dobrých vztahů s ruskou vládou získat nějaké ústupky této vlády vůči Polákům a když doufal, že díky loajalitě Poláků k ruské vládě bude dosaženo sloučení polských záborů a autonomie, bylo pro něj sice Rusko již politickým nástrojem, ovšem ne zahraničně-politickým. Zato pro Kramáře bylo Rusko zahraničně-politickým aktérem a také zahraničně-politickým nástrojem od počátku jeho proruské orientace.

Kramář a Dmowski shodně usilovali nejprve o samosprávu pro své národy, ale zatímco Dmowski chtěl v budoucnu docílit plné samostatnosti Polska, Kramář si plnou samostatnost Čech v podstatě nikdy nepřál. Kramář byl i přes své rusofilství dlouhou dobu věrný Rakousku a počítal i v budoucnu s existencí českého státu jen v rámci Rakouska, ovšem za předpokladu široké autonomie, nebo spíše nastolení trialismu. Jeho projevy vyznívající jako jeho podpora pro plnou nezávislost českých zemí byly podle mého názoru myšleny jen

⁴⁷¹ Micewski, *Roman Dmowski*, 65.

⁴⁷² Dmowski, *Mysli nowoczesnego Polaka*, 38-40.

⁴⁷³ Viz pozn. 100.

jako jakýsi nátlak na rakouské úřady, aby Čechům vyšly vstříc v jejich požadavcích.⁴⁷⁴ Plnou samostatnost Čechů nepovažoval za rozumné řešení a koncem války koncept samostatného československého státu přijal více méně z nutnosti, podvolil se většině. Jedinou alternativu existence v rámci Rakouska Kramář viděl v začlenění českého státu do všeslovanského svazu v čele s Ruskem. Nejen proto se stalo Rusko ústředním nástrojem jeho národně-politické koncepce. Kramář vycházel z pojetí Ruska jako ochránce všech Slovanů, a proto chtěl využít ruského vlivu, aby byla rakouská vláda donucena ustoupit českým požadavkům. Prostředkem k tomu mělo být jak neoslovanské hnutí, v němž měli Slované ukázat svoji sílu především díky ruské účasti, tak rusko-rakouské spojení. Kramář tak vycházel ze slovanské myšlenky a na rozdíl od Dmowského, který chtěl v podstatě těžit z vnitřní slabosti ruského státu, spoléhal na sílu a vliv Ruska.

S první světovou válkou se sen obou politiků o nezávislém postavení jejich národů přiblížil. Rusko, které vstoupilo do války proti jejich úhlavnímu nepříteli Německu, jim mělo posloužit jako spojenec a prostředník k získání této nezávislosti. Karel Kramář, který podle svého vyjádření od počátku války přestal počítat s další existencí českého státu v rámci Rakouska, i když ve skutečnosti si i tuto alternativu více méně nadále připouštěl,⁴⁷⁵ doufal v osvobození Čech ruskou armádou. Rusko by pak podpořilo vznik suverénního českého státu a tento nově vzniklý stát by byl s Ruskem úzce spojen v rámci nějakého všeslovanského svazu. Přitom to vše by podle Kramáře mělo Rusko učinit prakticky nezištně, jen na základě své ochránářské tendence vůči ostatním Slovanům, nebo alespoň Kramář praktické důvody Ruska nikdy příliš neřešil.⁴⁷⁶ Kramář sice už za války usiloval o vznik suverénního českého, resp. československého státu, ale pořád by raději viděl zařazení tohoto státu do nějakého širšího spolku, nejlépe do slovanské federace s Ruskem v čele. A o tom nepřestával uvažovat ani po bolševické revoluci, které navíc předpovídal brzký pád. Zde už Kramář začínal s Ruskem, tedy nyní už pouze s budoucím demokratickým Ruskem, počítat jako s ochráncem nově nabyté suverenity.

⁴⁷⁴ Kramářova narážka na slavná Palackého slova „byli jsme před Rakouskem, budeme i po něm“ například in: Kramář, *Poznámky o české politice*, 60.

⁴⁷⁵ Viz podkapitola 2.3.1.

⁴⁷⁶ Jediný argument, který Kramář uváděl, bylo, že Rusko by svým zapojením se do slovanského svazu opět získalo po válce na vážnosti a znovu by hrálo důležitou, ne-li klíčovou roli v evropské politice: „Dojista Rusové toho [politického souručenství slovanských národů – M. E.] nejméně potřebují i svým počtem, i svou literaturou a svým uměním, jistě dávají Slovanstvu víc, než od něho dostávají, ale v tom momentu, kdy celý svět bude vědět, že co Rus to Slovan, a že Rusko je s ostatním Slovanstvem v pevném politickém svazku, jeho význam bude přirozeně větší, poněvadž nikdo nevezme Rusům přední místo ve Slovanstvu, což pak znamená tak vážnou jejich posici v evropské politice, že svět bude nucen docela jinak, nově se dívat na Rusko, i na nás ostatní a na celé Slovanstvo.“ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 88.

Dmowski v prvních měsících války pokračoval ve své loajální politice vůči ruské vládě, ale nechtěl se spoléhat jen na vůli Ruska v otázce získání polské autonomie či samostatnosti, a tak usiloval o postoupení řešení polské otázky mezinárodnímu společenství. Ničím ovšem nechtěl narušit dobré vztahy s ruskou vládou, také proto, že právě prostřednictvím Ruska mohli být Poláci součástí protiněmeckého tábora. Až do velkých ruských porážek Dmowski nejspíš předpokládal, že Rusko bude mít v řešení polské otázky rozhodující vliv, a tak ještě veřejně nemluvil o požadavku samostatnosti, ale pouze o autonomii. Až po svém odjezdu na západ předložil svůj požadavek vzniku nezávislého polského státu. Ale ani tentokrát Rusko neobešel, protože tento požadavek byl předložen nejprve právě ruským zástupcům.⁴⁷⁷ Až po únorové a především po bolševické revoluci, kdy bylo Rusko zcela ze hry v řešení otázek o budoucím uspořádání Evropy, přestal Dmowski Rusko, respektive dobré vztahy s Ruskem, pokládat za nástroj svého politického boje za samostatnost Polska. Po ustálení situace ve východní Evropě začal ale Dmowski s Ruskem, ať už bolševickým nebo demokratickým, ve svém politickém konceptu opět počítat. Opět se vrátil ke své politice trvale dobrých vztahů s Ruskem, jelikož Rusko mělo Polsku sloužit jako opora vůči německé agresii a i jako hráz proti nebezpečí z Asie.

S koncem války se u obou politiků mění účel využití Ruska jako politického nástroje. Nyní už nemuseli usilovat o suverénní postavení svých národů, ale zase si chtěli s pomocí Ruska tuto suverenitu udržet. Rusko mělo sloužit především jako protiváha proti Německu, přičemž nejdůležitější bylo odvrátit jakoukoliv formu spojenectví mezi Ruskem a Německem, ke kterému by v důsledku první světové války mohlo dojít. Z tohoto důvodu Kramář na pařížské mírové konferenci apeloval na zapojení zástupců ruské emigrace do mírových jednání, jelikož jinak se Rusové dostali do stejně nevýhodné pozice jako Němci a toto jejich postavení outsiderů by je mohlo vést ke vzájemné spolupráci.⁴⁷⁸ Nicméně jelikož bolševický režim v Rusku nepadl, tato emigrace se nedostala k moci a tudíž ani nemohla rozhodovat o zahraničně-politickém směřování Ruska. Zato bolševická vláda o něm rozhodovat mohla, a tak došlo roku 1922 k uzavření Rapallské smlouvy, čímž se potvrdily Kramářovi obavy.⁴⁷⁹ Je zajímavé, že Kramář podepsání německo-sovětské dohody chápal jako naplnění svých obav ze spojení Ruska s Německem, když zároveň bolševický stát nepovažoval za skutečné Rusko. Zdá se, že Kramář neměl svůj vztah k bolševickému Rusku zcela vyjasněn. Každopádně vždy

⁴⁷⁷ Dmowski, „Memorjał w sprawie uznania niepodległości Polski“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, 433-440.

⁴⁷⁸ Dopis K. Kramáře T. G. Masarykovi z 23. ledna 1919, in *Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář*, 309.

⁴⁷⁹ Serapionova, Karel Kramarž i Rossija, 381.

převládalo jeho odmítání Sovětského svazu jako nástupce předrevolučního Ruska, a tak s praktickým, i když podle jeho mínění dočasným, zánikem Ruska ztratil Kramář jakoukoliv možnost realizovat svoji vizi Ruska coby politického nástroje československé zahraniční politiky, ovšem i přes to byla tato vize pevnou součástí jeho politické koncepce, protože Kramář nepřestal doufat v budoucí obrát situace. Kramář byl tudíž svým přesvědčením o „neruskosti“ bolševického státu prakticky odsouzen k čekání na změnu režimu a po zbytek svého života se připravoval na chvíli, kdy bude Rusko znovuzroeno a stane se ochráncem všech Slovanů před všemi hrozbami, a tím bude konečně plnit i druhý praktický úkol, který mu Kramář předurčil.

Stejně jako Kramář se i Dmowski snažil předejít spolupráci mezi Německem a Ruskem, ale Dmowski oproti Kramářovi v tomto plně počítal i se sovětským Ruskem.⁴⁸⁰ Proto nechtěl ničím podporovat proněmecké tendence v Rusku a chtěl i se sovětským státem udržovat korektní vztahy.⁴⁸¹ To platilo i poté, co přestal věřit v německé nebezpečí, protože Rusko pro něj mělo dál význam jako ochránce Evropy před nebezpečím z východu, které by mohlo narušit průběh Dmowským předpovídaných národních revolucí. Dmowski tedy na rozdíl od Kramáře měl možnost svou představu o Rusku jako ochránci polské suverenity realizovat, protože Rusko pro něj nepřestalo existovat, ovšem vzhledem ke svému malému vlivu na polskou politiku nemohl tento svůj koncept sám uskutečnit, ale mohl doufat, že polské vedení se podle něho bude řídit. Sám ale přeci jen přispěl navázáním diplomatických kontaktů se Sovětským svazem, což bylo prvním krokem k udržování dobrých vztahů s tímto státem a tedy i k využití Ruska jako politického nástroje k udržení polské nezávislosti.

Kramář i Dmowski byli přesvědčeni o zásluhách Ruska, respektive dobrých vztahů s Ruskem na získání nezávislosti pro český a polský národ. To znamená, že první ze dvou úkolů Rusko jako politický nástroj splnilo. Zatímco podle Dmowského byl naplňován i druhý úkol Ruska – zabezpečení nově získané samostatnosti prostřednictvím plnění funkce hráze proti nebezpečí z Asie, Kramář se naplnění druhého úkolu Ruska podle svého mínění nedočkal, jelikož to nové Rusko, které jedině by se mohlo tohoto úkolu zhostit, za jeho života nevzniklo. Určitě není nezajímavé, jak tyto předpovědi budoucího vývoje mezinárodní situace obou politiků nakonec odpovídaly skutečnosti. Dmowski, ačkoliv byl v podstatě se soudobou situací spokojen, se mýlil ve své úvaze, že Rusko, tedy i to sovětské, bude v podstatě ochraňovat Polsko od hrozeb z východu, zatímco od něj samotného Polsku žádné nebezpečí nehrozí, jelikož právě samotný Sovětský svaz se stal takovýmto východním nebezpečím.

⁴⁸⁰ Engelgard, *Roman Dmowski wobec Rosji*, 93.

⁴⁸¹ Garlicki, „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, 136-138.

Oproti tomu Kramářova vize o budoucím spojení s Ruskem se de facto naplnila, jelikož skutečně vznikl jakýsi „slovanský blok“,⁴⁸² ovšem namísto demokratického Ruska to byl Sovětský svaz, kdo měl hrát roli „ochránce“ československé státní suverenity, a to ovšem rozhodně nebylo Kramářovým přáním. Ani Kramářův, ani Dmowského koncept o využití Ruska jakožto politického nástroje k zabezpečení nově nabyté státní suverenity tak nikdy nebyl zcela naplněn.

2.4 Odras politických koncepcí v praktickém vztahu k Rusku

Na roli Ruska v politických životech Karla Kramáře a Romana Dmowského lze nahlížet z různých úhlů. Rusko bylo součástí jejich teoretických politických úvah, ale svůj význam měly i jejich reálné kontakty s ruským státem. Praktický vztah obou politiků k Rusku se odvíjel od toho, jak ruský stát a jeho podoba zapadaly do jejich momentálních politických koncepcí. Proto mohli někdy ruský stát kritizovat, jindy se mu mohli až podbízet, ale také mohli více méně ignorovat jeho existenci (viz Kramář a sovětské Rusko), nebo ho odsunovat mimo dosah jeho vlivu na vnitřní záležitosti jejich států (viz Dmowski a jím předpokládaný obrat SSSR k Asii).

V době, kdy oba politici usilovali o svébytnost svých národů a došli k názoru, že právě Rusko jim v tom bude nápomocné, u nich logicky převládl pozitivní přístup k ruské vládě. Pro Kramáře to nebyl velký problém, jelikož k ruskému národu cítil velkou náklonnost a Rusko si idealizoval. Ačkoliv si už tehdy uvědomoval nedostatky ruského státního zřízení, jeho negativní stránky zatím podceňoval. V této době pro něj bylo nejdůležitější Rusko jako celek, mocný stát, u něž měli Češi najít zastání. Pro dosažení českých národních cílů byl ochoten jednat i s těmi ruskými politickými představiteli, s jejichž politikou nesouhlasil, ale kteří zastávali v ruské státní správě důležité funkce.⁴⁸³ V této době byl Dmowski v daleko horším postavení, protože v zájmu svého národa se rozhodl do jisté míry spolupracovat s režimem, který neuznával a neustále kritizoval, i když věděl, že si tímto krokem vyslouží kritiku od velké části polského národa. Svůj negativní postoj vůči vládě a své pohrdání ruským národem ovšem nedokázal zcela potlačit ani během svého působení v ruské Dumě, čímž ovšem sám vytvářel překážky pro svou vlastní politiku, ale na druhou stranu si tím udržel podporu alespoň části polského národa.⁴⁸⁴

⁴⁸² Jan Galandauer, „Karel Kramář – paradox politické biografie“, in *Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo*, 721.

⁴⁸³ Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 142.

⁴⁸⁴ Viz jeho řeč v Dumě z 30. května 1907: „Mowa w Dumie“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień*, Tom I, 342-344.

Politický koncept obou politiků se nezměnil ani se světovou válkou, tudíž i jejich vztah k ruskému státu zůstal stejný. I nadále doufali, že se jim s ruskou pomocí podaří získat pro své národy svébytnost, a tak pro ně bylo důležité udržovat s ruskými vládnoucími silami dobré vztahy. Dmowski jednoduše pokračoval ve své předchozí loajální politice a apeloval na to, aby se Poláci v konfliktu přidali na ruskou stranu. I když už myslel na možnost řešení polské otázky na mezinárodní úrovni, Rusko pro něj bylo stále důležitým spojencem, jelikož by v každém případě o budoucnosti Poláků minimálně spolurozhodovalo a vystoupením proti ruské vládě by si Poláci znepřátelili i ostatní dohodové státy. Kramář byl oproti tomu v daleko složitější situaci. Se zahájením války, ve které proti sobě stály Rakousko a Rusko, už se musel definitivně mezi těmito dvěma státy rozhodnout. Jelikož viděl budoucnost Čechů ve spojení s Ruskem a jelikož bylo Rakousko spojencem úhlavního nepřítelů Čechů Německem, musel opustit loajalitu vůči Rakousku a navázat tajné styky s ruskými představiteli. Jeho kontakty s Ruskem tak pro něj začaly představovat daleko větší riziko než před válkou.⁴⁸⁵ Kramář byl ale přesvědčen o nutnosti stát na ruské straně, proto byl ochoten riskovat i konflikt s rakouským vedením. Jelikož ale navenek udržoval stále zdání své oddanosti císaři, pravděpodobně neočekával, že by to mohlo dojít až k odsouzení za velezradu.

První světová válka je jediným obdobím v politickém životě Romana Dmowského, kdy uvažoval o možnosti, že by Rusko zcela ztratilo své velmocenské postavení. Na krátkou dobu se ho zmocnila představa, že by se Polsko stalo nástupcem Ruska na postu východoevropské mocnosti a protiváhy Německa, jelikož samotné Rusko, oslabené revolucí a v okleštěných hranicích, mělo být nyní namísto ochránce před německou expanzí její možnou obětí.⁴⁸⁶ Není pochyb o tom, že si Dmowski přál, aby budoucí Polsko bylo co možná nejsilnějším státem, a proto snad zvažoval i zmíněné možnosti. Zejména ve spisech určených pro západní dohodové státy se snažil klást důraz na budoucí důležitost Polska a na úpadek Ruska.⁴⁸⁷ Nicméně si následně uvědomil, do jak těžké pozice by se Polsko v případě přílišného oslabení Ruska dostalo, a proto tuto možnost nakonec zamítl. I když chtěl oslabení

⁴⁸⁵ Kramář zejména prostřednictvím Svatkovského udržoval kontakty i s ruským vojenským velením, kterému předkládal návrhy o postupu v případě obsazení Čech ruskou armádou. Například navrhl vytvoření české jednotky v ruské armádě sestavené z českých zajatců, která by se účastnila bojových operací v Čechách. Serapionova, *Karel Kramář i Rossija*, 238.

⁴⁸⁶ „... Rosja, zamiast występować jako potężny przeciwnik Niemiec na Wschodzie, znajduje się w niebezpieczeństwie stopniowego wciągnięcia w orbitę wpływów niemieckich.“ Dmowski, „Zagadnienia środkowo- i wschodnio-europejskie“, 496.

⁴⁸⁷ Dmowski například uváděl, že silné Polsko by bylo důležitým činitelem evropské rovnováhy, zejména jako protivník Německa, a dokonce i hrází, která by chránila Rusko proti zasahování Německa do jeho politiky. *Ibid.*, 494.

ruského státu využít k prosazení polských požadavků u jeho západních spojenců, přílišné oslabení Ruska v podobě bolševické revoluce pro něj bylo špatnou zprávou. Jeho tehdejší postoj k Rusku, respektive k zástupcům „bílého“ Ruska, byl poněkud rozporuplný. Dmowski byl sice ochoten „bílé“ Rusko podpořit, ale s navázáním kontaktů s ním chtěl vyčkávat až do doby, kdy Poláci dosáhnou na mírové konferenci prosazení většiny svých požadavků na úkor Ruska. Zároveň mělo být i Rusko s výsledky konference spokojeno, jelikož to poslední, co by si Dmowski přál, bylo znepřátelit si svého východního souseda. Dmowski tedy pokračoval ve svém politickém stylu, kdy na prvním místě vždy stály polské zájmy a až poté ohledy na ruského spojence, přičemž nesmíme zapomínat, že k polským zájmům patřilo i udržování dobrých polsko-ruských vztahů.

České národní zájmy se s těmi ruskými prakticky nestřetávaly, a v tom měl Kramář na rozdíl od Dmowského na mírové konferenci poněkud usnadněnou práci. Mohl se tak plně soustředit na hlavní cíl své tehdejší proruské politiky, již byl vznik nového demokratického Ruska. Kramář byl přesvědčen, že právě Čechoslováci mají na vzniku demokratického Ruska největší zájem, proto se angažoval ve věci osvobozující výpravy do Ruska, ačkoliv se proti tomu stavěla většina československé veřejnosti.⁴⁸⁸ Velkou roli tehdy u Kramáře hrál jeho idealismus, ovšem nikoli idea dokonalého slovanského Ruska, ale idea budoucího spojení Československa s tímto Ruskem, které by navždy bylo pro Čechoslováky zárukou bezpečnosti. Ačkoliv jeho idealistické představy budoucnosti téměř zcela postrádaly reálný základ, cíl Kramářovy politiky byl zcela pragmatický – zajištění trvalé bezpečnosti československého státu.

Kramářovo přesvědčení o nenahraditelnosti role demokratického Ruska v evropské politice vedlo k tomu, že odmítl uznat Sovětský svaz za nástupce ruského státu a jakékoliv kontakty se SSSR pro něj byly nepřijatelné. Jediné ruské kontakty, které Kramář nadále udržoval, byly ty s ruskou „bílou“ emigrací. Právě ta, jelikož podle Kramáře léta měla možnost žít v relativně zdravém prostředí, byla nadějí pro budoucí Rusko.⁴⁸⁹ K Sovětskému svazu měl Kramář naprosto negativní vztah. Jeho postoj k SSSR bychom mohli přirovnat k postoji Dmowského k Rusku před svým příklonem k proruské politice. Ovšem zatímco podle Dmowského existovalo za každé doby za jakéhokoliv režimu stále jedno a totéž Rusko, Kramář sovětský stát za Rusko odmítl považovat. Jedinými zbytky ruského státu pro něj byla „bílá“ emigrace a s tou také udržoval stejně pozitivní styky, jako před tím s carským

⁴⁸⁸ Sládek, „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, 180.

⁴⁸⁹ Kramář, *Na obranu slovanské politiky*, 99.

Ruskem.⁴⁹⁰ Až po vzniku samostatného Československa a po zániku carského Ruska, začal Kramář kritizovat někdejší vládní systém a hledat v něm příčiny ruské krize. Až bolševická revoluce ho zbavila části jeho idealismu a začal vidět v carském režimu více chyb, ale zároveň až v této době na ně mohl upozorňovat. V dobách, kdy potřeboval bezprostřední podporu ruské vlády, nemohl si příliš ostrou kritiku dovolit, zatímco nyní, když tato vláda již neexistovala, mohl upozorňovat na její negativní aspekty, ale zároveň je i odlišit od aspektů pozitivních, které měly být základem budoucího Ruska a jejichž nositelem byla ruská demokratická emigrace.

Dmowski si po válce na jednu stranu uvědomil, že s Ruskem budou muset Poláci vždy počítat a že je v jejich zájmu udržovat s ruským státem korektní vztahy, na druhou stranu ale po vzniku samostatného Polska pro něj Rusko přestalo být ústředním prvkem jeho zahraničně-politického konceptu. Dmowski už se tolik nezabýval vnitřními problémy Ruska, jelikož na Poláky už nedoléhaly, a Rusko pro něj mělo význam už jen jako součást jeho geopolitických teorií. Byl ochotný smířit se s bolševickou revolucí a navázat se Sovětským svazem diplomatické vztahy, jelikož dospěl k názoru, že Polsku od bolševického režimu žádné bezprostřední nebezpečí nehrozí a Rusko jako takové se stejně podle jeho teorie mělo stáhnout z evropské politiky. Jelikož se po válce Dmowski téměř neúčastnil veřejné politiky a stal se z něj především autor politické literatury, v této době už nemůže být řeč o nějakých jeho přímých kontaktech s Ruskem, respektive Sovětským svazem, a jeho představiteli. Dmowski pouze apeloval na udržování dobrých vztahů polského státu se Sovětským svazem, ale v ruské vnitřní politice už se nijak neangažoval, protože to by pro polský národ nemělo žádný význam. Rusko bylo totiž pro Dmowského už jen geopolitickým hráčem, u něhož je lhostejno, jakou podobu má jeho vnitřní politika.

Oproštění polského národa od závislosti na vnitřních ruských poměrech dávalo Dmowskému možnost vrátit se ke svému dávnému postoji vůči ruskému národu, jenž kdysi prohlašoval za součást asijské civilizace.⁴⁹¹ Již nebyla potřeba, aby se Rusko angažovalo v evropských záležitostech, proto se mohlo obrátit ke svým kořenům – k Asii. Jak již bylo řečeno, za typický asijský stát Dmowski Rusko nepovažoval,⁴⁹² nicméně tradice asijského

⁴⁹⁰ O Kramářových kontaktech s ruskou nesocialistickou emigrací viz např.: Jana Šetřilová, „Karel Kramář – Otec ruské emigrace“, in *Karel Kramář: Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*, 74-90.

⁴⁹¹ Dmowski, „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 1 (1905): 30-31.

⁴⁹² Důkaz o tom, že Rusko nebylo v Dmowského očích čistě asijským státem, můžeme najít v různých Dmowského poznámkách. Například když mluví o rozložení sil co do počtu obyvatelstva mezi Asií a Evropou, ředí Rusko na stranu Evropy. Dmowski tedy uznával evropskou tradici Ruska a Rusko považoval za jakousi předzazenou stráž Evropy, která je současně schopná začlenit se i do Evropy nepřátelské asijské politiky a prostřednictvím hájení svých vlastních zájmů ochraňovat zároveň i Evropu. Dmowski, *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska*, 326.

despotismu dávala Rusku možnost stát se součástí asijské civilizace, stejně jako se díky evropských vlivům mohlo v minulosti stát součástí civilizace evropské. Podle Dmowského tak měl být naplněn přirozený civilizační vývoj, kdy zatímco v Evropě zvítězí národní revoluce, ruský stát se zaměří na soupeření se státy asijskými, které neustále sílí a nebezpečí z jejich strany tak narůstá. Dmowski se ve svých poválečných teoriích sice především snažil ospravedlnit nastalou situaci po první světové válce a po bolševickém převratu v Rusku, nicméně zároveň i navazoval na své myšlenky vyřčené už počátkem 20. století. Již v díle *Myśli nowoczesnego Polaka* mluvil nejen o asijské podobě ruského státu,⁴⁹³ což bylo vzhledem k jeho tehdejšímu protiruskému postoji pochopitelné, ale také o úpadku zednářství a židovských vlivů, které byly podle něj hlavním nepřítelem národní ideje a národního státu. Už tehdy se domníval, že brzy přijde doba, kdy zednářské organizace již nebudou schopny klamat a ovládat svět. O zednářství tehdy napsal: „*Proud, který došel do stádia myšlenkového zkosnatění a který není schopen dalšího vývoje, který morálně zdegeneroval i zapáchá hnilobou, se už dlouho šířit ani řídit lidské duše nemůže a dříve či později musí upadnout. A proto zednářský radikalismus upadne, i kdyby organizace, které ho šíří, vyvíjely nesmírnou energii a disponovaly nezměrnými prostředky, upadne i přes podporu Židů všech zemí...*“⁴⁹⁴ V duchu těchto svých raných myšlenek Dmowski dále rozvíjel teorii o úpadku průmyslových států ovládaných Židy a svobodnými zednáři, mezi něž patřilo rovněž Německo, a jejich nahrazení státy národními. Jeho teorie a vysvětlení politické situace Evropy a Ruska po první světové válce tak nebyly nahodilé. Dmowski doufal a předpokládal, že jeho vize budou uskutečněny, a proto logicky hledal v soudobé politické situaci důkazy o naplňování svých teorií. Jeho politické postoje, jako například smíření se s existencí Sovětského svazu nebo podceňování nebezpečí ze strany Německa i SSSR, tak odrážely jeho vnitřní přesvědčení o správnosti svých představ o budoucnosti. Svoji roli zde tedy hrály Dmowského touhy o naplnění toho, o co celý život usiloval, ale rovněž snaha o pozitivní osvětlení soudobé politické situace tak, aby to nepůsobilo dojmem, že jeho politické předpoklady selhaly, stejně jako například jeho vize brzkého úpadku bolševického režimu v Rusku.

Podobný prvek jako u Dmowského můžeme nalézt i u Karla Kramáře, konkrétně u jeho vize slovanského svazu. Ale na rozdíl od Dmowského, u Kramáře nemohla hrát žádnou roli snaha vidět v politickém vývoji naplňování jeho teorií, protože soudobý politický vývoj byl v naprostém rozporu s tím, jak si Kramář představoval budoucnost českého národa a Evropy. Namísto toho se Kramář prakticky odmítl smířit se skutečnou podobou evropské

⁴⁹³ Dmowski, *Myśli nowoczesnego Polaka*, 55.

⁴⁹⁴ *Ibid.*, 107.

politiky, zejména s existencí Sovětského svazu coby nástupce carského Ruska, a nepřestal doufat, že v budoucnu bude jeho sen o federaci slovanských států uskutečněn. Hlavní roli zde hrálo Kramářovo přesvědčení o nutnosti utvoření tohoto státního útvaru, jelikož se domníval, že ten by jako jediný mohl Československu trvale zajistit bezpečnost. Slovanské národy podle něj musely jednou pochopit, že toto je to pravé řešení, a proto byl Kramář přesvědčen, že jednou slovanský svaz v čele s demokratickým Ruskem skutečně vznikne, a tomu také přizpůsobil svůj postoj vůči Sovětskému svazu i vůči ruské nebolševické emigraci.

Kramář i Dmowski byli přesvědčeni o tom, že se jejich teorie jednou stanou skutečností, a podle toho také vypadala jejich politika, tedy rovněž jejich postoj vůči Rusku. Geopolitické teorie obou politiků měly klíčový vliv na utváření jejich praktického vztahu k Rusku, respektive ho v podstatě utvářely, jelikož hlavním cílem jejich přímých kontaktů s ruským státem a ruským národem bylo naplnění těchto koncepcí. Zatímco Kramář až na malé odchylky tvrdošijně trval na původní podobě své koncepce bez ohledu na okolnosti, Dmowski neváhal svoji koncepci přizpůsobit momentální situaci, ovšem při zachování jejich klíčových prvků. Mezi ty podoba ruské státnosti nepatřila, což Dmowskému v porovnání s Kramářem dávalo větší možnost volby. Vzhledem k tomu, že pro oba politiky představovalo Rusko a ruský národ významný bod jejich politických teorií, pokládali za nutné udržovat s nimi dobré vztahy. Od okamžiků, kdy se Rusko stalo součástí politického myšlení Karla Kramáře a Romana Dmowského, tak ani jeden z nich nepřestal usilovat o udržování pozitivních vzájemných kontaktů mezi svými národy a státy a Ruskem, s výjimkou Kramářova postoje vůči porevolučnímu sovětskému Rusku, kdy byl v jeho konceptu ruský stát dočasně nahrazen ruskou demokratickou emigrací a vnitřní ruskou opozicí.

Závěr

Karel Kramář i Roman Dmowski bývají obvykle označováni za politiky orientované prorusky nebo protiněmecky, ale Kramář a Dmowski byli orientováni především pronárodně. Vše, co během své politické kariéry učinili a o co usilovali, bylo podle jejich názoru to nejlepší pro jejich národ a od této základní myšlenky se poté odvíjely jejich další politické koncepce. I jejich příklon k Rusku byl tudíž motivován především snahou zlepšit postavení českého, respektive polského národa. Rusko jim k tomu mělo posloužit jen jako politický nástroj. Svou roli v jejich rozhodnutí pro orientaci na Rusko měly ale i jiné faktory. Kramář by se nejspíš nerozhodl pro Rusko, kdyby u českého národa nebyla tak silná slavjanofilská tradice a kdyby nebyl s Ruskem citově svázán a Dmowski by se nepřiklonil na ruskou stranu, kdyby Rusko nepovažoval za vnitřně nejslabší záborovou mocnost Polska (respektive slabší než Německo spolu s jeho spojencem Rakouskem), a tudíž nejméně nebezpečnou a nejlépe ovlivnitelnou. Stejně důležitou roli hrálo nepřátelství obou mužů vůči Německu a německému národu a zároveň i strach ze síly Německa, kvůli čemuž musely podle obou politiků jejich národy hledat tak silného spojence, aby s jeho pomocí byly schopny německé síle čelit. A našly ho v Rusku.

Ačkoliv bezprostředně po přijetí proruské orientace byl každý z mužů ve zcela opačném postavení, jelikož Kramář zastával názor většiny české společnosti, zatímco Dmowski byl spíš v pozici outsidera, nakonec se oba významnou měrou zapsali do historie. Oba politici se, nikoli neprávem, domnívali, že díky své proruské orientaci a jejímu šíření byli svým národům významně nápomocni při dobývání jejich cílů. Kramář i Dmowski si byli jisti, že právě díky proruské orientaci se po první světové válce jejich národy dostaly na stranu vítězů a získaly samostatnost. Avšak zatímco pro Dmowského vznikem samostatného Polska skončila hlavní podstata toho, proč Rusko zařadil do svého politického konceptu, Kramář viděl skutečný cíl své proruské politiky až ve vytvoření nějakého pevného politického spojení s demokratickým ruským státem. Ovšem vzniku takového státu se Kramář nikdy nedočkal. Ani pro Dmowského ale nebyla role Ruska, respektive Sovětského svazu, v jeho politických vizích po válce uzavřenou kapitolou. Ačkoliv Dmowski ruský faktor prakticky odsunul stranou svých hlavních politických úvah, které byly nyní tvořeny hlavně jeho teorií národních revolucí, Rusko pro něj ještě na čas zůstalo protiváhou proti německému státu a už navždy hrází proti nebezpečí přicházejícímu z východu.

V předválečném období by se dalo říci, že motivace Romana Dmowského pro směr jeho politiky byla téměř stoprocentně pragmatická, zatímco Karel Kramář od počátku

částečně podléhal i své osobní náklonnosti k Rusku. To můžeme dobře posoudit například na případě neoslovanského hnutí, kterého se oba politici účastnili. Ačkoliv hlavním motivem jejich účasti byla prostá snaha o dosažení lepšího postavení jejich národů, Kramář byl motivován rovněž svou náklonností k Rusku a především si nepřipouštěl, že by plán na spojení všech Slovanů nemusel z důvodu nedostatečného zájmu slovanských národů vyjít a že by o takovéto spojení neměl zájem ani ruský národ a stát. Tento postoj Kramáře ostatně provázel po celý jeho život. Kramář trval na tom, že pro trvalé udržení bezpečnosti potřebuje mít nový československý stát stálého a silného spojence a za jediného možného kandidáta považoval demokratické Rusko. Nepozastavoval se ale příliš nad tím, zda by toto Rusko chtělo do takového svazku vstoupit a proč by vlastně mělo chtít Československo chránit. Domníval se, že by měl být ruský národ Čechům vděčný za jejich podporu v době války, a snad si i myslel, že jakožto silnější „bratrský národ“ by se měl o svého slabšího příbuzného postarat. I u Romana Dmowského se ale v poválečném období zrodila subjektivně podmíněná politická koncepce, která sice s Ruskem přímo nesouvisela, ale ovlivnila politikův přístup k němu. Jeho vize národních revolucí, založená v převážné míře na jeho protizidovských a protizednářských postojích, si ve své iracionalitě nic nezadala s Kramářovou představou slovanské říše.

Politické koncepce Kramáře a Dmowského, v nichž hrálo Rusko jistou roli, jsou si v mnoha ohledech blízké, ale snad ještě častěji se od sebe podstatně liší. Zatímco základní prvky a motivy, jako je důraz na národ či protiněmecké postoje, jsou si podobné, zejména v subjektivním hodnocení Ruska se politici naprosto neshodovali. Když si uvědomíme, že Dmowski byl v počátcích své politické kariéry zarytým nepřitelem Ruska a ani později necítil k ruskému národu a kultuře žádnou náklonnost, je jasné, že se od rusofilsky založeného Kramáře, kterého s Ruskem spojoval především vztah k jeho ruské manželce, nemohl více lišit. Naopak spojoval je především názor na Rusko jako subjekt mezinárodní politiky, protože ani jeden z nich neupíral Rusku významnou roli na světové scéně a také v procesu získávání české a polské samostatnosti. U obou politiků je ale tento realistický přístup k Rusku v závěru jejich životů do značné míry zastíněn jejich subjektivně podmíněným politickým postojem, který Dmowského, počítajícího s vítězstvím národních revolucí v Evropě, vedl k přesvědčení o nepotřebnosti Ruska coby protivníka Německa, a který Kramářovi nedovoľoval jakýmkoliv způsobem počítat se Sovětským svazem. Tyto jejich politické postoje jsou již ale naprosto odlišné a prakticky se nedají srovnávat. Každopádně ale docházíme ke zjištění, že ani na jednoho z politiků nemůžeme pohlížet jen z jednoho zorného úhlu, jelikož politika Kramáře i Dmowského je složena jak z racionálních, tak z iracionálních

prvků, a ani vztah k Rusku každého z nich nebyl černý nebo bílý, ale měl své pozitivní i negativní stránky.

Summary

Karel Kramář and Roman Dmowski are usually labelled as pro-Russian or anti-German oriented politicians. However, they were primarily pro-nation oriented. They sought to do everything to improve the political position of their nations, so even their pro-Russian orientation was motivated by this effort. Therefore, Russia should only serve as a political tool. Nevertheless, some other factors played a role too. Kramář looked for a help in Russia also because of the deeply rooted slavophilistic tradition in the Czech society and his love of his Russian wife and Dmowski chose Russia because of its internal weakness for which it was easily suggestible. Their intolerance and fear of Germany was among other reasons why they had to maintain good relations between their nations and Russia, the potential rival of Germany.

Kramář and Dmowski helped significantly to achieve Czech and Polish national goals by their pro-Russian orientation. Thanks to this political orientation their nations were on the side of winners after the war. The main role of Russia in the political concept of Dmowski ended with the formation of independent Poland, whereas for Kramář the role of Russia never decreased even if the main goal of his policy - to create some political union with democratic Russia – was not achieved.

In the pre-war period Dmowski's political motivation was almost entirely pragmatic, whereas Kramář was affected by his love of Russia, so his motivation was also subjective. We can see this on the example of Neoslavism, when Kramář believed in the cohesion of Slavic nations, but for Dmowski it was only the chance to improve the position of Polish nation. Kramář's subjectivism was obvious even after the war, when he insisted on the necessity of alliance with democratic Russia and he did not doubt about Russia's willingness to cooperation. But even Dmowski's after-war policy was largely irrational with its vision of national revolutions based on Dmowski's anti-Jewish and anti-Masonic opinions, which influenced also his attitude towards the role of Russia in Polish politics. So we can say that Kramář's and Dmowski's political concepts, in which Russia played some role or which had some influence on their attitude to Russia, were both partially realistic and partially unrealistic or irrational.

Kramář's and Dmowski's political conceptions and opinions were similar and different in many ways. With their pro-Russian orientation they were both motivated by their

nationalism and their hatred of Germany. They also evaluated Russia as a very important subject of international politics. However, their subjective perception of Russia was absolutely different – Kramář loved everything Russian, whereas Dmowski did not feel any friendliness towards Russians and the Russian culture.

Použitá literatura

Primární zdroje

Archivní materiály:

Archiv Národního muzea, Praha, fond Karel Kramář, karton č. 50, složka Čas 1889-1890.

Archiv Národního muzea, Praha, fond Karel Kramář, karton č. 96, složka Všeslovanský sjezd v Praze 1908.

Stenografické záznamy:

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol ze 49. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (28. ledna 1921), část č. 8, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/049schuz/s049008.htm> (staženo 13. 7. 2012).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol ze 49. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (28. ledna 1921), část č. 9, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/049schuz/s049009.htm> (staženo 13. 7. 2012).

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Stenoprotokol z 223. schůze Poslanecké sněmovny ve volebním období 1920-1925 (6. listopadu 1923), část č. 4, <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/223schuz/s223004.htm> (staženo 13. 7. 2012).

Dokumenty:

Dmowski, Roman. „Memorjał w sprawie uznania niepodległości Polski“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Roman Dmowski (Warszawa: Muzeum Niepodległości i ZP Grupa Sp. z o.o., 2008), s. 433-440.

Dmowski, Roman. „Pro Memoria“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Roman Dmowski (Warszawa: Muzeum Niepodległości i ZP Grupa Sp. z o.o., 2008), s. 442-444.

Dmowski, Roman. „Zagadnienia środkowo- i wschodnio- europejskie (przez R. Dmowskiego): Londyn, lipiec 1917 roku“, in *Polityka polska i odbudowanie państwa*, Roman Dmowski (Warszawa: Muzeum Niepodległości i ZP Grupa Sp. z o.o., 2008), s. 450-501.

Ústava slovanské říše, in *Dějiny Maffie: Odboj Čechů a Jihoslovanů za světové války 1914-1918: Díl I.*, Milada Paulová (Praha: Československá grafická unie a. s. v Praze, 1937), s. 635-640.

Kramářovy a Dmowského spisy:

Dmowski, Roman. *Myśli nowoczesnego Polaka* (Warszawa: Społeczne Wydawnictwo „Grunwald“, 1989). 119 s.

Dmowski, Roman. *Německo, Rusko a otázka polská*, uprav. Jaroslav Rozvoda (Praha: Eduard Grégr a syn, 1908). 92 s.

Dmowski, Roman. *Niemcy, Rosya i kwestya polska* (Lwów: Towarzystwo wydawnicze, 1908). 271 s.

Dmowski, Roman. *Pisma: Tom III: Dziesięć lat walki* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1938). 405 s.

Dmowski, Roman. *Pisma: Tom VII: Świat powojenny i Polska* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1937). 336 s.

Dmowski, Roman. *Pisma: Tom VIII: Przewrót* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1938). 444 s.

Dmowski, Roman. *Pisma: Tom X: Od Obozu Wielkiej Polski do Stronnictwa Narodowego (Przemówienia, artykuły i rozprawy z lat 1925-1934)* (Częstochowa: Antoni Gmachowski i S-ka, 1939). 291 s.

Dmowski, Roman. *Polityka polska i odbudowanie państwa* (Warszawa: Muzeum Niepodległości i ZP Grupa Sp. z o.o., 2008). 533 s.

Dmowski, Roman. *Wybór pism* (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1990). 346 s.

Kramář, Karel. *České státní právo* (Praha: Edvard Beaufort, 1896). 108 s.

Kramář, Karel. *Hlas, který nebyl umlčen: Soubor úvah a projevů Dr. Karla Kramáře*, ed. Vladimír Sís (Praha: Národní nakladatelství A. Pokorný, 1939). 155 s.

Kramář, Karel. *Na obranu slovanské politiky* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1926). 107 s.

Kramář, Karel. *Naše slovanství a uznání sovětů* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1926). 15 s.

Kramář, Karel. *Paměti* (Praha: Nakladatelství Pražské akciové tiskárny, rok neuveden). 395 s.

Kramář, Karel. *Pět přednášek o zahraniční politice* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1922). 112 s.

Kramář, Karel. *Poznámky o české politice* (Praha: Bursík & Kohout, 1906). 85 s.

Kramář, Karel. *Ruská krise* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921). 584 s.

Kramářovy a Dmowského články:

Dmowski, Roman (pod pseud. Narodowiec). „W naszym obozie. Listy do przyjaciół politycznych. VII.“, *Przegląd Wszechpolski* 7, č. 7 (1901), s. 418-429.

Dmowski, Roman (pod pseud. R. Skrzycki). „Młodzież polska w zaborze rosyjskim“, *Przegląd Wszechpolski* 2, č. 1-10 (1896).

Dmowski, Roman (pod pseud. R. Skrzycki). „Ze studiów nad szkołą rosyjską w Polsce“, *Przegląd Wszechpolski* 1, č. 14-23 (1895).

Dmowski, Roman. „Obecny stan Rosyi w perspektywie historycznej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 1-6 (1905).

Dmowski, Roman. „Sprawy rosyjskie II. Fantastyczne pomysły“, *Kuryer Poznański*, 9. dubna 1930.

Dmowski, Roman. „Sprawy rosyjskie II. Nadzieje niemieckie“, *Kuryer Poznański*, 10. dubna 1930.

Dmowski, Roman. „Stanowisko Stronnictwa Demokratyczno-narodowego w chwili obecnej“, *Przegląd Wszechpolski* 11, č. 11-12 (1905).

Dmowski, Roman. „Zagadnienie główne“, *Przegląd Wszechpolski* 1, 2. série, č. 2 (únor 1922), s. 85-92.

Kramář, Karel. „Budoucnost Slovanstva a uznání Sovětů“, *Národní listy*, 31. ledna 1926.

Kramář, Karel. „Český národ a Slovanstvo“, *Národní listy*, 1. ledna 1920.

Kramář, Karel. „Do nového roku“, *Národní listy*, 1. ledna 1930.

Kramář, Karel. „Dojmy z Ruska“, *Čas* 6, č. 1-2 (1890), s. 4-6.

Kramář, Karel. „Má slovanská federace“, *Národní listy*, 28. června 1934.

Kramář, Karel. „Moje odpověď“, *Národní listy*, 10. září 1926.

Kramář, Karel. „Německo baštou proti bolševismu“, *Národní listy*, 31. března 1935.

Kramář, Karel. „Nevzdáme se své víry ve vlastenectví a Slovanstvo“, *Národní listy*, 10. listopadu 1935.

Kramář, Karel. „O současném stavu politickém“, *Národní listy*, 5. července 1914.

Kramář, Karel. „Po našem uznání Sovětů“, *Národní listy*, 17. června 1934.

Kramář, Karel. „Poměr českých stran k Rusku a uznání Sovětů“, *Národní listy*, 27. ledna 1926.

Kramář, Karel. „Problémy české politiky“, *Národní listy*, 12. ledna 1913.

Kramář, Karel. „Před uznáním Sovětů“, *Národní listy*, 24. ledna 1926.

Kramář, Karel. „Světová válka“, *Národní listy*, 4. srpna 1914.

Kramář, Karel. „Vzkříšení“, *Národní listy*, 6. dubna 1915.

Dobové novinové články:

„Co robi p. Dmowski?“, *Kuryer Codzienny*, 12. ledna 1921.

„Dr. K. Kramář o novém Rusku“, *Národní listy*, 2. ledna 1930.

„Dr. Kramář o zahraničních otázkách“, *Národní listy*, 5. října 1919.

„Petrohradské přípravy pro slovanský sjezd“, *Národní listy*, 30. května 1908.

„Posl. dr. Kramář o janovské konferenci a mezinárodní situaci“, *Národní listy*, 31. května 1922.

„Roman Dmowski opravuje svůj projev“, *Národní listy*, 17. června 1908.

„Rusko a Polsko“, *Venkov*, 16. dubna 1930.

Papoušek, Jaroslav. „Před dvaceti lety“, *Národní osvobození*, 24. června a 5. července 1934.

Pára, Odon. „Poslední rozmluva dra Kramáře o věcech slovanských“, *Národní listy*, 30. května 1937.

Edice:

Bílek, Jan - Kokešová, Helena - Quagliatová, Vlasta - Swierczeková, Lucie, eds.

Korespondence T. G. Masaryk – Karel Kramář (Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2005). 517 s.

Kuřakowski, Mariusz, ed. *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I* (Londyn: Gryf Publications Ltd., 1968). 432 s.

Kuřakowski, Mariusz, ed. *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom II* (Londyn: Gryf Publications Ltd., 1968). 400 s.

Puškarov, Sergej Germanovič – Šapilovskij, Vladimír Pavlovič, eds. *Karel Kramář a Slovanstvo* (Praha: Ruský spolek válečných invalidů v ČSR, 1937). 68 s.

Sekundární zdroje

Monografie:

Černý, Václav. *Vývoj a zločiny panslavismu* (Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995). 151 s.

- Davies, Norman. *Polsko: Dějiny národa ve středu Evropy* (Praha: Prostor, 2003). 481 s.
- Doubek, Vratislav. *Česká politika a Rusko (1848-1914)* (Praha: Academia, 2004). 315 s.
- Engelgard, Jan. *Testament Dmowskiego: Niemcy – Rosja – Polska* (Warszawa: Wydawnictwo Polskie, 1996). 50 s.
- Herman, Karel - Sládek, Zdeněk. *Slovanská politika Karla Kramáře* (Praha: Akademia, 1971). 91 s.
- Kawalec, Krzysztof. *Roman Dmowski* (Warszawa: Editions Spotkania, 1996). 364 s.
- Lustigová, Martina. *Karel Kramář: První československý premiér* (Praha: Vyšehrad, 2007). 363 s.
- Micewski, Andrzej. *Roman Dmowski* (Warszawa: Verum, 1971). 423 s.
- Paulová, Milada. *Dějiny Maffie: Odboj Čechů a Jihoslovaniů za světové války 1914-1918: Díl I.* (Praha: Československá grafická unie a. s. v Praze, 1937). 664 s.
- Pichlík, Karel – Klípa, Bohumír – Zabloudilová, Jitka. *Českoslovenští legionáři (1914-1920)* (Praha: Mladá fronta, 1996). 282 s.
- Serapionova, Jelena Pavlovna. *Karel Kramarž i Rossija: 1890-1937 gody: idejnyje vozzrenija, političeskaja aktivnost', svjazi s rossijskimi gosudarstvennymi i obščestvennymi dejateljami* (Moskva: Nauka, 2006). 510 s.
- Sís, Vladimír. *Karel Kramář: Život a dílo* (Praha: Pražská akciová tiskárna, 1930). 328 s.
- Vencovský, František. *Karel Kramář: Život a dílo* (Praha: Všehrd, 1992). 74 s.
- Wapiński, Roman. *Narodowa Demokracja 1893-1939* (Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Ossolineum, 1980). 337 s.
- Wapiński, Roman. *Roman Dmowski* (Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1988). 390 s.
- Weingart, Miloš. *Slovanská vzájemnost: Úvahy o jejích základech a osudech* (Bratislava: „Academia“, 1926). 253 s.

Winklerová, Martina. *Karel Kramář (1860-1937): Představa o sobě samých, vnímání druhých a modernizace v pojetí českého národa* (Praha: Argo, 2011). 347 s.

Wolikowska, Izabella. *Roman Dmowski: człowiek, Polak, przyjaciel* (Wrocław: „Nortom“, 2007). 332 s.

Sborníkové příspěvky a kapitoly z knih:

Dobeš, Jan. „Karel Kramář mezi nacionalismem, liberalismem a fašismem“, in *Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo*, ed. Jan Bílek a Luboš Velek (Praha: Ústav českých dějin FF UK v Praze, MÚ a Archiv Akademie věd ČR, HÚ Akademie věd ČR, Vysoká škola CEVRO Institut, Archiv hl. města Prahy – Magistrát hl. města Prahy – Hlavní město Praha, 2009), s. 680-693.

Engelgard, Jan. „Roman Dmowski wobec Rosji“, in *Myśl polityczna Romana Dmowskiego*, ed. Jan Engelgard (Warszawa: Muzeum Niepodległości w Warszawie, 2009), s. 67-100.

Engelgard, Jan. „Rosja w myśli politycznej Romana Dmowskiego“, in *Aktualność myśli Romana Dmowskiego u schyłku XX wieku: symposium z okazji 60. rocznicy śmierci, Warszawa 9 stycznia 1999* (Krzeszowice: Dom Wydawniczy „Ostoja“, 2000), s. 61-66.

Galandauer, Jan. „Karel Kramář – paradox politické biografie“, in *Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo*, ed. Jan Bílek a Luboš Velek (Praha: Ústav českých dějin FF UK v Praze, MÚ a Archiv Akademie věd ČR, HÚ Akademie věd ČR, Vysoká škola CEVRO Institut, Archiv hl. města Prahy – Magistrát hl. města Prahy – Hlavní město Praha, 2009), s. 713-721.

Chrzanowski, Ignacy - Kozicki, Stanisław. „Roman Dmowski: Zarys biograficzny“, in *Roman Dmowski w świetle listów i wspomnień, Tom I*, ed. Mariusz Kułakowski (Londyn: Gryf Publications Ltd., 1968), s. 17-90.

Kopal, Jan. „Kramář nebyl romantický snilek“, in *Karel Kramář: 150 let od narození*, ed. Marek Loužek (Praha: CEP – Centrum pro ekonomiku a politiku, 2011), s. 117-120.

Pavliček, Tomáš W. „Politicum a martyrium v nejdelším trestním procesu první světové války. Stylizace a strategie během procesu s Karlem Kramářem“, in *Karel Kramář (1860-1937): Život a dílo*, ed. Jan Bílek a Luboš Velek (Praha: Ústav českých dějin FF UK v Praze,

MÚ a Archiv Akademie věd ČR, HÚ Akademie věd ČR, Vysoká škola CEVRO Institut, Archiv hl. města Prahy – Magistrát hl. města Prahy – Hlavní město Praha, 2009), s. 344-366.

Sís, František. „1914-1918“, in *Dr. Karel Kramář: Život – dílo – Práce vůdce národa*, ed. Vladimír Sís (Praha: Nakladatel A. Pokorný, 1936), s. 91-149.

Sís, Vladimír. „Přípravy do služby národu“, in *Dr. Karel Kramář: Život – dílo – Práce vůdce národa*, ed. Vladimír Sís (Praha: Nakladatel A. Pokorný, 1936), s. 31-47.

Sládek, Zdeněk. „Československá národní demokracie“, in *Politické strany: vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004, 1. díl, období 1861-1938*, ed. Jiří Malíř, Pavel Marek et al. (Brno: Nakladatelství Doplněk, 2005), s. 593-616.

Sládek, Zdeněk. „Kramář, Masaryk, Beneš a Rusko: shoda, rozdíly, rozpory“, in *Karel Kramář: Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*, ed. Ljubov Běloševská a Zdeněk Sládek (Praha: Euroslavica a Slovanský ústav, 2003), s. 55-73.

Šetřilová, Jana. „Karel Kramář – Otec ruské emigrace“, in *Karel Kramář: Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*, ed. Ljubov Běloševská a Zdeněk Sládek (Praha: Euroslavica a Slovanský ústav, 2003), s. 74-90.

Odborné články:

Blackwood, Lee. „Czech and Polish National Democracy at the Dawn of Independent Statehood“, *East European Politics and Societies* 4, č. 3 (podzim 1990), s. 469-488.

Garlicki, Andrzej. „List Romana Dmowskiego do Aleksandra Skarbka z 1919 roku“, *Przegląd Historyczny* 64, č. 1 (1973), s. 134-142.

Garlicki, Andrzej. „Relacja Dmowskiego o Lidze Narodowej“, *Przegląd Historyczny* 57, č. 3 (1966). s. 415-443.

Opacki, Zbigniew. „Wizerunek Rosji w publicystyce politycznej Romana Dmowskiego do 1914 roku“, *Przegląd Humanistyczny* 34, č. 12 (1990), s. 66-74.

Sládek, Zdeněk. „Karel Kramář a Rusko v roce 1919“, *Slovanské historické studie* IX (1972), s. 145-196.

Šauer, Jaroslav. „Karel Kramář na mírové konferenci v Paříži“, *Mezinárodní vztahy* 28, č. 3 (1993), s. 84-92.